

LEVÉLTÁRI KÖZLEMÉNYEK

KILENCVENKETTEDIK ÉVFOLYAM

2021

MAGYAR NEMZETI
LEVÉLTÁR

Budapest, 2022

LEVÉLTÁRI KÖZLEMÉNYEK

Archival Publications
Revue des Archives

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
Közleményei

Journal of the National Archives of Hungary
Revue des Archives Nationales de Hongrie

Kilencvenkettedik évfolyam

Főszerkesztő
Szabó Csaba

Szerkesztőség
Fiziker Róbert, Kulcsár Krisztina,
L. Balogh Béni (felelős szerkesztő), Miklós Dániel

Tanácsadó testület
Czetz Balázs, Germuska Pál, Mikó Zsuzsanna,
Németh László Sándor, Ö. Kovács József, Rácz György

Székhely (postacím):
1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.
(1250 Budapest, Pf. 3.)

HU ISSN 0024–1512

A kiadásért felelős a Magyar Nemzeti Levéltár főigazgatója

A borítót tervezte: Nagy Attila

Műszaki szerkesztő: Máté István

Nyomdai kivitelezés: Pátria Nyomda Zrt., Budapest

Felelős vezető: Orgován Katalin vezérigazgató

Megjelent 22 (B/5) ív terjedelemben

TARTALOM

Magyarországi főegyházmegyei méltóságok

- Kovács Viktória: „Miként életemben kedvelt, úgy holtomban is méltóztasson támogatni”. Szegedi Lukács zágrábi püspök végrendelete 1510-ből 7
- Tusor Péter: „Et a pensare al successore in caso”. Szelepchény György és a rendi szervezkedés. (Egy nunciusi jelentés forrásértéke) 39
- Seres Attila: Civilizációk törésvonalán. Márton Áron és az erdélyi katolicizmus a szovjet egyházpolitika frontterében a sztálini és hrucsovi korszakban 103
- Somorjai Ádám OSB: Mindszenty hercegprímás a csehszlovákiai magyarság védelmében, 1945–1948. Vatikáni iratok alapján 125

Emigráció, ki- és betelepítések

- Miklós Dániel: Csehszlovák–magyar kapcsolatok az emigrációban a második világháború alatt 161
- Krisch András: A hűség „jutalma”. A németek kitelepítése Sopronból, 1946 179
- Bariczné Fenyő Noémi: A bukovinai székelyek kálváriája Sántha Menyhért tollából 193

Levéltárban

- Csonka Laura – Dancz Vera: Közös útjaink. Levéltár-pedagógiai együttműködés a Magyar Nemzeti Levéltár és a Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár között 215
- Nagy Adrienn – Németh László Sándor – Závoczki Adrienn: Hatósági jogkör a Magyar Nemzeti Levéltárban. Tapasztalatok, lehetséges irányok 227
- Kazareczki Noémi: Az elmúlt évek mintavételi gyakorlatának tapasztalatai az illetékességi iratátvételeknél 235
- Vass Eszter: Állampolgársági és névváltoztatási iratok a Magyar Nemzeti Levéltárban 245

Műhely

- Marosvári Attila: Végleges beolvasztás vagy bevételnövelés? Nicolae Mihăescu tábornok és a debreceni „közigazgatási felső tanács” 263
- Garadnai Zoltán: Charles De Gaulle tábornok keleti nyitási politikája 1944 és 1946 között 281
- Wencz Balázs: A Magyar Szocialista Munkáspárt és a Német Szocialista Egységpárt kapcsolatai 1988 májusa és 1989 szeptembere között 301

Irodalom

- Erdély – ezer év a források tükrében (Erdély – 1000 év öröksége. Szerk. Kovács Zsuzsanna – Mikó Zsuzsanna – Szabó Csaba) *Oborni Teréz* 315

Kapiller Imre emlékkönyv (Kapiller Imre emlékkönyv. Szerk. Horváth Zita – Miklós Dániel – Mikó Zsuzsanna – Németh László Sándor) <i>Erdész Ádám</i>	319
Garbai Sándor emlékiratai (Végső István: Garbai Sándor a Tanácsköztársaságról és a zsidóságról. Válogatás a Forradalmi Kormányzótanács elnökének visszaemlékezéseiből. E-könyv) <i>Peragovics Ferenc</i>	323
„Mind a budapesti, mind a bukaresti kormány reakciós, ezért nem elfogadható, hogy ez az igazságtalanság egy másikkal helyettesítődjön”. Magyar baloldaliak útkeresése a Román Királyságban (Főcze János: A MADOSZ. Baloldali magyar történet a Román Királyságban, 1934–1944) <i>Kovács Szabolcs</i>	327
Államosítás a magyar finomkerámiaiparban (Tanulmányok a magyar kerámiaipar második világháború utáni történetéből. Szerk. Kiss András – Szűts István Gergely) <i>Kocsis Piroska</i>	332
Az emberiség szolgálatában? A magyar menekültválság és a Nemzetközi Vöröskereszt humanitárius segítsége (Kecskés D. Gusztáv: Humanitárius akció globális méretekben. A Nemzetközi Vöröskereszt és az 1956-os magyar menekültek) <i>Garadnai Zoltán</i>	339
Közép-Európa és Magyarország Párizsból nézve (Garadnai Zoltán: Franciaország és a keleti biztonság François Mitterrand elnöksége alatt. A magyar–francia kapcsolatok története, 1981–1995) <i>Gazdag Ferenc</i>	342
Díjazottak	347
In memoriam	348

TABLE OF CONTENTS

Prelates from the Archdioceses of Hungary

- Viktória Kovács: “As you have favoured me in my life, so be worthy to support me in my death”. Testament of Luke of Szeged, Bishop of Zagreb, dated 1510 7
- Péter Tusor: “Et a pensare al successore in caso”. György Szelepchény and the intrigue of the estates. (Source value of a nuncio’s report) 39
- Attila Seres: On the fault line of civilisations. Márton Áron and Transylvanian Catholicism in the frontline of Soviet church politics in the Stalinist and Khrushchev era 103
- Ádám Somorjai OSB: Prince Primate Mindszenty in defence of Hungarians in Czechoslovakia, 1945–1948. Based on Vatican documents 125

Emigration, expulsion, resettlement

- Dániel Miklós: Czechoslovak–Hungarian relations in the emigration during the Second World War 161
- András Krisch: The “reward” of loyalty. The expulsion of the Germans from Sopron, 1946 179
- Noémi Bariczné Fenyő: “The sufferings of the szeklers of Bukovina” by Menyhért Sántha 193

Archival studies

- Laura Csonka – Vera Dancz: Our common paths. Archival-educational cooperation between the National Archives of Hungary and the Hungarian Jewish Museum and Archives 215
- Adrienn Nagy – László Sándor Németh – Adrienn Závoczki: Authority of the National Archives of Hungary. Experiences, possible directions 227
- Noémi Kazareczki: Experience of sampling practices in recent years in the area of competent authority inspections 235
- Eszter Vass: Citizenship and name change documents in the National Archives of Hungary 245

Workshop

- Attila Marosvári: Final annexation or revenue increase? General Nicolae Mihăescu and the “Higher Administrative Council” in Debrecen 263
- Zoltán Garadnai: The policy of General Charles de Gaulle of opening to the East between 1944 and 1946 281
- Balázs Wencz: The relations of the Hungarian Socialist Workers' Party and the German Socialist Unity Party between May 1988 and September 1989 301

Book reviews

- Transylvania – Thousand years in the light of sources (Erdély – 1000 év öröksége. Szerk. Kovács Zsuzsanna – Mikó Zsuzsanna – Szabó Csaba) *Teréz Oborni* 315
- Imre Kapiller Memorial book (Kapiller Imre emlékkönyv. Szerk. Horváth Zita – Miklós Dániel – Mikó Zsuzsanna – Németh László Sándor) *Ádám Erdész* 319
- Memoirs of Sándor Garbai (Végső István: Garbai Sándor a Tanácsköztársaságról és a zsidóságról. Válogatás a Forradalmi Kormányzótanács elnökének visszaemlékezéseiből. E-könyv) *Ferenc Peragovics* 323
- “Both the governments in Budapest and Bucharest are reactionary and it is not acceptable to replace this injustice to another”. How sought the Hungarian leftists to find their way in the Kingdom of Romania (Főcze János: A MADOSZ. Baloldali magyar történet a Román Királyságban, 1934–1944) *Szabolcs Kovács* 327
- Nationalisation in the Hungarian fine ceramics industry (Tanulmányok a magyar kerámiaipar második világháború utáni történetéből. Szerk. Kiss András – Szűts István Gergely) *Kocsis Piroska* 332
- In the service of humanity? The Hungarian refugee crisis and the humanitarian aid of the International Red Cross (Kecskés D. Gusztáv: Humanitárius akció globális méretekben. A Nemzetközi Vöröskereszt és az 1956-os magyar menekültek) *Zoltán Garadnai* 339
- Central Europe and Hungary from the view of Paris (Garadnai Zoltán: Franciaország és a keleti biztonság François Mitterrand elnöksége alatt. A magyar–francia kapcsolatok története, 1981–1995) *Ferenc Gazdag* 342
- Awards 347
- Necrology 348

„ET A PENSARE AL SUCCESSORE IN CASO”
 Szelepchény György és a rendi szervezkedés
 (Egy nunciusi jelentés forrásértéke)*

1. Szelepchény személye és szerepe a historiográfiában

Szelepchény György a kora újkori magyar történelem egyik legellentmondásosabb személyisége. Megítéléséről, prímási működéséről már a 19. század második felében késhegyig menő, felekezeti részrehajlástól sem mentes vitát folytatott az őt rendkívül negatívan megítélő Angyal Dávid és a védelmére kelő Danielik János.¹ Súlyos, elmarasztaló ítéletet mondott róla Pauler Gyula,² a piarista Takáts Sándor,³ és szinte történeti becsületsértéssel felérően Acsády Ignác.⁴ Kollányi Ferenc és Juhász Kálmán igyekezett mentetegetni őt,⁵ Mohl Adolf pedig szükségesnek látta kiemelni, hogy a nunciusi jelentések alapján „megváltozik az eddigi vélemény” róla.⁶ Hangsúlyozta, hogy Mario Alberizzi, majd Francesco Buonvisi nunciushoz hasonlóan a korábbinál árnyaltabb képe jelenik meg a Rómába küldött *dispacci*-ókban, és a politikusé mellett a felekezetszervező egyházfőé is mindinkább előtűnik.

---

* Készült az MTA-PPKE Fraknói Kutatócsoportban, a Moravcsik Gyula Intézet támogatásával (ELKH).

¹ Vö. Cserenyey István: Néhány adat a nyitrai püspökség XVII. századából. *Religio*, 1912. 25. sz. 386–387.

² Pauler Gyula: *Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése 1664–1671*, I–II. Budapest, 1876, I, 82–83. A negatív jellemzés ellenére Szelepchény megjelenése (ti. tettei alapján) Pauler narratívájában már sokkal árnyaltabb monográfiája későbbi helyein.

³ Takáts Sándor: Szelepchény György a Portán. *Az Újság*, 1912. 187. sz. (augusztus 8.), 1–3., 1.

⁴ A Szilágyi-féle magyar nemzet történetében megjelenő ábrázolás már-már a magyar történelem legsötétebb figurájává teszi. Acsády Ignác: Magyarország története I. Lipót és I. József korában (1657–1711). In: *Magyarország története*, VII. Szerk. Szilágyi Sándor. Budapest, 1898, 3/II. ‘A nemzeti mozgalom Wesselényi Ferenc haláláig’. <https://mek.oszk.hu/00800/00893/html/>. Acsády erős felekezeti elfogultságot mutató ábrázolása Nádasdy *Oratióján* alapszik, melyet már Pauler (*Wesselényi*, II... 173–176) is erős kritikával kezelte. Veress Endre: Nádasdy Ferencz Oratio-ja az ország négy rendjéhez (1668). *Történelmi Tár*, 1896. 101–112., 107–108 (a forrás kritikájára 102–103.).

⁵ A Szelepchényről írt életrajzi vázlatokban: Kollányi Ferenc: *Esztergomi kanonokok 1100–1900*. Esztergom, 1900, 245–248; Juhász Kálmán: *A csanádi püspökség története (1608–1699)*. Makó, 1936 /Csanádvármegyei Könyvtár 29./, 34–41.

⁶ Mohl Adolf (rec.): Vanyó Tihamér: A bécsi nunciások jelentései Magyarországról 1666–1683. Pannonhalma, 1935. *Győri Szemle*, 1935. 215–216., 215.

Alakja az újabb kutatásoknak köszönhetően mindinkább tárgyilagos megközelítésben áll előttünk.⁷ Illetve állna, ha a 21. századi népszerűsítő irodalomban nem köszönnének vissza gyakorlatilag kritikátlanul a pozitivista historiográfia korábbi kijelentései.⁸

Szelepchény korábbi kedvezőtlen történeti megítélése két pilléren nyugszik. Az egyik a pozsonyi prédikátorperekben játszott szerepe.⁹ A másik pedig az, hogy aktívan közreműködött a Wesselényi-féle összeesküvés felszámolásában. Szerepét újabban Benczédi László tisztázta és összefüggéseibe helyezve átértelmezte. 1975-ös tanulmányában bár említi „negatív emberi tulajdonságait, mérhetetlen szerzésvágyát, mohóságát, hiúságát”, kijelenti, hogy „igyekezett is az övéi javára élni kétségtelenül meglevő presztízsével”. A Barkóczy-fivérek megmentése mellett a primás kezét sejtí például abban, hogy nem nyúltak hozzá Zichy István kamarai elnök személyéhez. De a legerélyesebben a klérus kompromittálódott tagjai mellett állt ki az érsek – írja Benczédi –, „aki kívül esett érdekeltségi körén, azt hidegvérrel szolgáltatotta ki a hatalom bosszúálló gépezetének” – utal a protestáns főurakra, nemesekre.¹⁰ Majd így folytatja az értékelést: „A Szelepchény-ügynek az érsek javára való lezárulása azonban egészében kétségtelenül hozzájárult a felzaklatott kedélyek lecsillapításához... A bécsi udvarral való kiengesztelődése részben meg is nyitotta a magyar rendi alkotmányosság elleni bécsi támadások sorozatát, zöld jelzést adott az új politikai kurzus megindításához, részben azonban, mint láttuk, bizonyos határok, kere-

⁷ Benczédi László: Szelepchényi érsek ügye és a lipóti abszolutizmus megalapozása 1670 őszén. *Történelmi Szemle*, 1975. 489–502., különösen 491–493. és 500–502.; Mihalik Béla Vilmos: *Papok, polgárok, konvertiták. Katolikus megújulás az egri egyházmegyeiben (1670–1699)*. Budapest, 2017 /Magyar Történelmi Emlékek, Értekezések/, 152–153., 192–196., 231–232.; B. Székely Dorottya Pirokska: Szelepchényi György végrendelete. *Lymbus*, 2019. 349–384. Lásd még Fodor Nóra: Szelepchény György primás vagyonának utulajdonítása. *Új Magyar Sion*, 2017. 1. sz. 117–133.; Tusor Péter: I. Lipót Szelepchény primás bécsi házának kirablója? (Forráskritika, textuselemzés, archivisztikai és történeti kontextus). *Magyar Könyvszemle*, 2020. 2. sz. 146–151.

⁸ „Utóda [ti. Lippaynak] a szlovák származású Szelepchényi György lett, aki a nyitrai püspökkel, a horvát-osztrák eredetű Kollonich Lipóttal együtt a Habsburg-udvar feltétlen hívei és kiszolgálói közé tartozott.” Szelepchény nem volt szlovák (ezt csak a szlovák történészek szeretnék), már Benczédi kutatásai alapján is világos jóval árnyaltabb politikai szerepe, fő riválisával és ellenségével közös nevezőre hozni pedig tévedés. Vö. Romsics Ignác: A Wesselényi-féle összeesküvés. *Korunk*, 2018. 2. sz. 35–45., 38. – Az ugyan morva felmenőkkel rendelkező, de már a 16. század végén magyar nemességet kapó család magyar identitású és magyar anyanyelvű leszármazottjának „tótózása” Nádasdy említett *Oratiójára* megy vissza, de ott „cseh” származása szerepel, mely csak őseire nézve igaz és csupán a magyar arisztokrácia (le)nézőpontjából volt relevanciája, „tót” megnevezése kifogásolt tulajdonságai miatt került elő. Vö. fentebb, 4. j.

⁹ Legújabban: „*Vitetnek ítélőszékre...*”. Az 1674-es gályarabper jegyzőkönyve. Kiadja S. Varga Katalin. Pozsony, 2002, 5skk. (Újabb kiadása: Budapest, 2008 /Historia Litteraria 24./); valamint további irodalommal Mihalik Béla: Az 1674. évi gályarabper előzményei és a bécsi udvar. In: *Mártírium és emlékezet. Protestáns és katolikus narratívák a 15–19. században*. Szerk. Fazakas Gergely Tamás – Imre Mihály – Száraz Orsolya. Debrecen, 2018, 111–120. A kérdésre a tanulmány végén még visszatérünk.

¹⁰ Benczédi: *Szelepchényi érsek ügye...* 496–498.

tek közé is szorította azt.”¹¹ Benczédi László tanulmányát meghatározóan Szelepchény és Rottal János levelezésére alapozva írta meg, s ennek alapján árnyalta érdemben a primás politikai helyzetét és szerepét, megkezdve történeti megítélésének reális megközelítését.¹² Miközben azonban bemutatja és elemzi a „Szelepchény-ügyet”, vagyis a főpap bevádolását az udvarban, miszerint maga is részese volt a rendi szervezkedésnek, a vád valóságtartalmának alapjára nem tud választ adni: „Történeti kutatásunk mindeztideig nem tisztázta megnyugtatóan, volt-e, s ha igen, mennyi tényalapja... Szelepchény György... »beavatottságának«” – állapítja meg.¹³

Az alábbiakban erre a kérdésre igyekszünk választ keresni a vatikáni levéltárban végzett kutatásaink segítségével. Giulio Spinola bécsi apostoli nuncius (1665–1667) 1665. november végén Rómába küldött jelentése, amelyet alább ismertetünk és közlünk, ugyanis sokban segít a primás tényleges szerepének megismerésében és megértésében. Abban, hogy magatartásának és szerepének változásait saját dinamizmusukban tudjuk megítélni.¹⁴ A vatikáni kutatások oldaláról közelítve ezáltal magának a szervezkedésnek a történetéhez is hozzá fogunk szólni. Ismeretlen szílat fűzünk bonyolult szövetébe. Új szempontok beemelésével teszünk kísérletet első szakaszának, genezisének (át)értékelésére, ami a bécsi rendkívüli francia követ, Grémonville diplomáciai levelezését, illetve a velencei követjelentéseket¹⁵

¹¹ Uo. 498–500.

¹² Ennek előkerülésére és fontosságára már Pauler Gyula felhívta a figyelmet: Monumenta spectantia Historiam Slavorum meridionalium vol. XIX. Századok, 1890. 347–353., 352–353.

¹³ Benczédi: *Szelepchényi érsek ügye...* 498–500., 491.

¹⁴ Lelőhelye: Archivio Apostolico Vaticano [AAV], Segreteria di Stato, Germania, vol. 175, fol. 636r–638v. Vatikáni levéltári kutatási tapasztalatunk szerint a közreadó a magyar vonatkozásokat nagyon sok esetben mellőzi munkájában, ez magyarázza, miért hiányzik ez a jelentés is az osztrák pozitívista történetírás alpművéből: *Nuntiaturberichte vom Kaiserhofe Leopolds I. I–II (1657–1669)*. Hg. von Artur Levinson. Wien, 1913–1918 /Archiv für Österreichische Geschichte 103 und 106./, 792–794. Vanyó Tihamér a magyar adatok szemlélését pedig 1666-tól kezdte meg: *A bécsi nunciások jelentései Magyarországról 1666–1683*. Pannonhalma, 1935 /A Pannonhalmi Főiskola Könyvei 3/. – Giulio Spinola bécsi nunciaturájára (1665. július 10. és 1667. március 6. között): Donato Squicciarini: *Die Apostolischen Nuntien in Wien*. Vatikanstadt, 1999, 146–147. Az ekkor 53 éves Spinola († 1691) személyének fontosságát mutatja, hogy már 1666. február 15-én *in pectore* bíborossá kreálta őt VII. Sándor, amit 1667. március 6-án hozott nyilvánosságra.

¹⁵ Grémonville iratai kiadva: *Acta coniurationem Petri a Zrinio et Francisci de Frankopan nec non Francisci Nadasdy illustrantia (1663–1671)*. Ed. Balthasarus Bogisich. Zagrabiae, 1888 /Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium 19./; a velencei követjelentésekből szűk válogatás: *Acta coniurationem bani Petri a Zrinio et com. Fr. Fragepani illustrantia*. Ed. Franciscus Rački. Zagrabiae, 1873 /Monumenta Spectantia Historiam Slavorum Meridionalium/, 7skk. Utóbbiakat szélesebb körben aknáza ki velencei lelőhelyükről a Grémonville-iratokat Párizsban szintén eredetiben tanulmányozó Jean Bérenger. Vö. Francia–magyar kapcsolatok a Wesselényi-összeesküvés idején (1664–1668). *Történelmi Szemle*, 1967. 3. sz. 275–291. Legújabb francia kiadása (az apparátusban közölt forrászövegekkel együtt): *Guerres et paix en Europe centrale aux époques moderne et contemporaine: mélanges d'histoire des relations internationales offerts à Jean Bérenger*. Daniel Tollet (éd.) – Lucien Bély (intr.). Paris, 2003, 361–380.

leszámítva erősen forráshiányos. Magának a szervezkedésnek a történetével *in genere*, illetve átfogó elemzésével, kontextusba helyezésével eredendően nem kívánunk foglalkozni. Ezt már történész elődeink sok tekintetben jól elvégezték. Pauler Gyula, Benczédi László, R. Várkonyi Ágnes és Jean Bérenger munkáit, Acsády Ignác és Szekfű Gyula áttekintését és más munkákat ismertnek vesszük.¹⁶ Ugyanakkor nem fogjuk elmulasztani, ha a források tanulmányozása közben kiegészítenünk kell állításaikat, legyenek azok mindeddig sziklaszilárdnak hitt történeti tények. E feladat módszeres elvégzésének azonban külön közleményeket fogunk szentelni.¹⁷

¹⁶ A már idézettek (Pauler: *Wesselényi... és Századok...*; Benczédi: *Szelepcsényi érsek ügye...*, Romsics: i. m., illetve az előző jegyzetben szereplők) mellett: Acsády Ignác: *Széchy Mária, 1610–1679*. Budapest, 1885 /Magyar Történeti Életrajzok/; Ion Hudita: *Histoire des relations diplomatiques entre la France et la Transylvanie au XVIIe siècle (1635–1683)*. Paris, 1927, 202skk és passim; Emil Lilek: *Kritische Darstellung der ungarisch-kroatischen Verschwörung und Rebellion (1663–1671)*. I–II. Celje, 1928; Kosáry Domokos: *Français en Hongrie en 1664. Revue d'histoire comparée*, 1946. 29–65.; Klaniczay Tibor: *Zrínyi Miklós*. Budapest, 1964² /Irodalomtörténeti Könyvtár 14./, 786–804.; Georg Wagner: *Der Wiener Hof, Ludwig XIV. und die Anfänge der Magnatenverschwörung 1664/65. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 1963. 87–150.; Benczédi László: *A Wesselényi-féle rendi szervezkedés kibontakozása. Történelmi Szemle*, 1974. 2. sz. 596–630.; ugyanez átdolgozva, kiegészítve és Nadasdy kedvezőbb bemutatásával: *Uő: Rendiség, abszolútizmus és centralizáció a XVII. század végi Magyarországon (1664–1685)*. Budapest, 1980 /Irodalomtörténeti Könyvtár 14./, 9–40. és 140–149.; továbbá *Uő: A Habsburg-abszolútizmus indítékai és megvalósulása a 1670-es évek Magyarországon. Történelmi Szemle*, 1978. 3–4. sz. 535–556; idézett és idézendő munkái alapjául szolgáló tudományos értekezése: Benczédi László: *A Wesselényi-féle rendi szervezkedés Magyarországon (1664–1671)*. Budapest, 1974 /MTA KIK Disszertációk, n. 06521/; R. Várkonyi Ágnes: *A török kiűzésének eszméje a magyar politikai gondolkodásban a XVII. század közepén. Történelmi Szemle*, 1974. 4. sz. 495–501.; R. Várkonyi Ágnes: *Török világ és magyar külpolitika*. Budapest, 1975; *Uő: Zrínyi Miklós szövetsége Wesselényivel és Nadasdyval a török ellen 1663-ban. Történelmi Szemle*, 1984. 3. sz. 341–369.; újabb kiadása: *Uő: Europica varietas–Hungarica varietas. Tanulmányok*. Budapest, 1994, 91–121.; *Uő: Európa Zrínyije. Válogatott tanulmányok*. Budapest, 2010, 202–310. és kiváltképpen 333–345. (*Konföderáció a szomszédos országokkal*); újabban Jankovics József: *A „Murányi Vénus” – tanulómlásainak tükrében. Irodalomtörténeti Közlemények*, 2015. 3. sz. 399–417. (frissített apparátussal, a tanúvallomások szövege nélkül: *A történelemalakító nő. Széchy Mária szerepe a Wesselényi-„összeesküvés” felemelkedésében és bukásában. Műhely*, 2019. 1. sz., 56–67.); *Uő: Zrínyi Péter pályfordulása: A levelek és a vallomások énképéről*. In: *Amicitia: Tanulmányok Tuskés Gábor 60. születésnapjára*. Főszerk. Lengyel Réka, szerk. Csörsz Rumen István – Hegedüs Béla – Kiss Margit – Lénárt Orsolya. Budapest, 2015, 184–191. – Népszerűsítő és összefoglaló irodalom: Barta János: *Miért halt meg Zrínyi Péter? A Wesselényi-összeesküvés története*, Budapest, 1986; Szekfű Gyula: *A XVII. század*. In: *Magyar Történet*, IV. Szerk. Hóman Bálint – Szekfű Gyula. Budapest, 1943⁷, 169–178. és 589–590.; Benczédi László: *Rendi szervezkedés és kuruc mozgalom (1664–1665)*. In: *Magyarország története 1526–1686*. Szerk. R. Várkonyi Ágnes. Budapest, 1987 /Magyarország története tíz kötetben 3/1–2./, 1155–1272. és 1823–1840. (további könyvesszettel). – További irodalom és az addig megjelent publikációk számvetése, értékelése: R. Várkonyi Ágnes: *A Wesselényi-szervezkedés történetéhez 1664–1671*. In: *Tanulmányok Szakály Ferenc emlékére*. Szerk. Fodor Pál – Pálffy Géza – Tóth István György. Budapest, 2002, 423–460., 430–436.

¹⁷ A források és a régebbi irodalom kritikai elemzésével lásd Tusor Péter: *Forráskritikai megjegyzések a Wesselényi-összeesküvés történetéhez. Századok*, 2021. 6. sz. 1233–1277.; *Uő: Ki volt „Ferdinandus” és „Osvaldus” a Wesselényi-összeesküvésben? Fons*, 2021. 1. sz. 133–154.

A nuncius szövegének forrásértékét nagyban növeli az a szándékos iratmegsemmisítés, ami Zrínyi Péter és Frangepán Ferenc, majd Bónis Ferenc és Nádasdy Ferenc letartóztatása és főként kivégzése után vette kezdetét a nemesi, főpapi kastélyokban és kúriákban, melynek következményeként az 1660-as évek jóval szegényesebben dokumentáltak, mint akár a két megelőző évtized.¹⁸ Szelepchény politikai attitűdjének vizsgálata során alapvetően a Spinola-jelentésre, erre a rendkívül különleges és a történeti kutatás figyelmét mindeddig fel nem keltő vatikáni forrásra fogunk támaszkodni. A hazai dokumentumok hallgatása miatt az alkalmazott metodika alapja, hogy a kancellár és kalocsai érsek, majd prímás nézeteinek és magatartásának változását, ennek okait a korabeli hatalmi, hatalomtechnikai, illetve bel- és külpolitikai, valamint közjogi kontextusba helyezéssel próbáljuk megérteni és megértetni.

2. Spinola nuncius jelentése (1665. november)

a) A *dispaccio* szövege

Szelepchény György szinte napra pontosan tizenkilenc esztendeig tartó esztergomi érseksége alatt (1666–1685) számos kihívásnak kellett megfelelnie. Közülük a legjelentősebb kétségtől a „Wesselényi-féle összeesküvés” következményeinek kezelése volt. A prímás érdemére legyen mondva, a pozitívista kutatás, jelesül Pauler határozott vélekedésével ellentétben¹⁹ – és Benczédi kétségeit igazolva – igencsak belebonyolódott a rendi szervezkedésbe, legalábbis annak kezdeti szakaszába.

Részvételének egyetlen, de annál meggyőzőbb bizonyítéka, hogy 1665. november végén – tehát alig másfél hónappal esztergomi érseki kinevezése előtt – személyesen felkereste a bécsi apostoli nunciust. Bizalmas beszélgetésükről Giulio Spinola rejtjelezett, hosszas jelentésben számolt be a pápai Államtitkárságnak, személy szerint Giulio Rospigliosi bíborosnak, a későbbi IX. Kelemennek. Soraiból kiderül, hogy több témát érintő megbeszélésük során a kancellár arra kérte, hogy a legnagyobb titoktartás közepette közöljék kizárólag az egyházfővel, VII. Sándor pápával a következőket:

---

¹⁸ Szemléletes például szolgál erre az esztergomi érseki archívum fő misszilis-sorozata: Esztergomi Prímási Levéltár [PL], Archivum Saeculare [AS], Acta radicalia [AR], Classis X., n. 196. Itt 1641 és 657 között tíz, egyenként 400–500 fol. iratot tartalmazó csomó maradt ránk, ezzel szemben 1658–1659-ből mindössze 37 fol. (31. cs.), 1660–1665-ből és 1666–1669-ből 282, illetve 240 fol. (32. és 37. cs.). 1670-től mintegy varázsütésre visszaáll a korábbi iratbőség, 1680-ig tíz csomónyi misszilis található (38–49. cs.). Jól kivehető, hogy a fordulat 1658-re tehető, Lipót császárrá választásának és új politikai kurzusa kezdetének éve, egyúttal pedig a magyar rendi birodalmi kapcsolatok, illetve az udvar Erdély-politikájával kapcsolatos erős ellenérzések megfogalmazásának időszaka.

¹⁹ Vö. Pauler: *Wesselényi*, I... 82–83.

„A [vallásilag] megosztott népek küldöttei zártkörű gyűléseket tartottak, és meg-
 egyeztek maguk között, hogy végrehajtják kiötlött praktikájukat, miszerint a maga
 idejében egy erős fejedelmet fognak választani, aki az országot minden más hódító
 erejétől megvédelmezi. Vagy pedig azon elhatározásukat valósítják meg, hogy sza-
 badságuk nagyobb biztonsága érdekében betagozódnak a [Szent Római]
 Birodalomba. A katolikusok azonban, jelesül a kancellár – aki szinte úgymond des-
 potikus hatalmat gyakorol [Magyarországon] mindenki felett – és az oldalán álló
 püspökök, csatlakozva mindazok óhajához, akik ősi és jól meggyökerezett tiszteletet
 éreznek a Szentszék iránt, és azt mintegy közvetlen patrónusuknak tartják, nem
 értenek egyet a fenti javaslatokkal. Sőt egyezően úgy vélik, hogy amikor előállna az
 alkalom, nem kellene más lényegi megoldáshoz folyamodni, minthogy a Pápa véd-
 nöksége alá helyezkedjenek. Ugyanakkor nem fontolták meg, hogy ez [az elképzelés]
 nem az Ő [ti. a pápa] rendelkezése nyomán vetődött fel, sem pedig szentséges szán-
 déka szerint kelt életre.²⁰ A kérdéssel kapcsolatban [folytatja kritikus közbevetése
 után az elbeszélést Spinola] a kancellár azon a véleményen volt, hogy figyelmet for-
 dítva azokra az anyagi forrásokra, amiket az egyháziak által is kényszerűen viselt
 közterhekből kötnek le, vagyis ha ezeket mostantól fogva néhány olyan fontosabb vár
 megerősítésére használnának fel, melyek a főpapok kezén vannak, és melyeket világi
 viszonylatban is úgy kormányoznak, mintha ezen erősségek kapitányai volnának
 (Nyitra példáját hozta elő, amit mindenki az ország kulcsának tart), ebben az eset-
 ben úgy ítélte meg a kancellár, hogy ezekkel az óvintézkedésekkel megfelelően bizto-
 sítani lehetne az efféle vállalkozások kedvező kimenetelét, és elejét venni, hogy balul
 üssenek ki.” – olvashatjuk Spinola beszámolóját Szelepchény fejtegetéséről. A nun-
 cius szemlátomást igyekezett pontosan visszaadni a kancellár gondolatait, a hosz-
 szas körmondatok erre engednek következtetni. Ugyanez mondható el saját vála-
 száról is, amelyen átsüt a pápai diplomata mély meglepettsége:

„Miután pedig kimutattam a tetszés jeleit a fölött a tisztelet és hűség fölött,
 melyet ő és az említett népek a Szentszék irányában mutatnak [– folytatódik a jelen-
 tés], azt feleltem, hogy túlságosan idő előttinek és veszélyesnek tartom e gondolatok
 felvetését, és hogy az őbenne is meglévő pietás, vallásosság és erények, melyeket
 kevéssel korábban ő maga a császár ékességeiként ajánlott figyelmembe, nagyobb
 tiszteletet válthattak volna ki az uralkodó iránt. Kinek-kinek ugyanis leginkább
 abban kellene szilárdan reménykednie, hogy az igazságos és irgalmas Isten nem
 hagyja el azt a fejedelmet, aki számos előjogáról lemondott, és császári véréből szár-
 mazó számos utóddal fogja megáldani. És érintve azt is, hogy dicséretes az óvatos-
 ság, amivel fejtegetése titkát kezelte, közbevetőleg megemlítettem, hogy e kényes
 téma tárgyalása nem nyitható újra a tanácsosok nagy fenntartásai nélkül.” – hang-
 súlyozta a szentszéki diplomata.

²⁰ Ez a mondat a nuncius kommentje, amit a Szelepchény által előadottak ismertetéséhez fűz köz-
 bevetőleg.

Spinola nuncius cseppet sem súlytalan figyelmeztetései nem ingatták meg Szelepchényt, akinek a tényleges kivitelezésre is pontos elképzelése volt:

„*Am ez nem tántorította el a viszontválasztól* [– folytatta jelentését a pápa követe], *miszerint jól megfontolta, és hogy ez alkalommal a Szentszék nem gondolhatja egy ilyen távoli országának tényleges bekebelezésére, mivel a környező hatalmas uralkodók mohósága miatt azt nehéz lenne megtartania. Ezért igyekezetük arra irányul, hogy élővé tegyék azt az alárendeltséget, amellyel Magyarország és Erdély a pápa felé tartozik. A Szentatya tudniillik az ország uralkodójának törvényes investitúrája által – akit ő nyilvánítana méltónak arra, hogy hasznos uralmat gyakoroljon a rendek felett – egy megegyezés szerinti illő adó formájában élvezhetné mindazon tiszteletet és engedelmisséget, amelyet a kancellár közvetítésével ez a legszentebb neve iránt tiszteletteljes és készséges nép tanúsítana számára*” – ismerhetjük meg a kalocsai érsek, magyar udvari kancellár álláspontját a pápa követének tolmácsolásában.²¹

b) A jelentés értelmezési keretei

Úgy véljük, nem felesleges szó szerinti fordításban idézni a Rómába küldött sifírozott jelentést. Giulio Spinola nuncius tudósítása ugyanis egyenesen szenzációs. Egyrészt a korábbi epizkopalista és állhatatosan gyakorolt államegyházi meggyőződés tökéletes antitezise: a középkori gregoriánus felfogás és a „Szilveszter-bulla” kurialista értelmezése jelenik meg benne, mely vélhetően a horvát mintát alapul véve a Magyar Királyságot is pápai hűbérnek tekintette.²² Másrészt azt bizonyítja, hogy az egyházi elit a magyar politikai közgondolkodás önálló alanyaként a végletekig igyekezett kihasználni azt a lehetőséget, hogy a katolicizmus központja önálló állami entitással rendelkezik. És korántsem egy egyszerű gondolatkísérletről, esti magányos elmélkedésekről, avagy vacsoraasztalnál szőtt tervezgetésekről papírra vetéséről beszélhetünk. Szelepchény a tervet a püspöki irányítás alatt álló várak és katonaság

---

²¹ Az 1665. november 28-án titkosított, majd Rómában december 17-én dekódolt, olasz nyelven írt jelentésének közlését lásd a tanulmány végén. A fordítás a sajátunk, részleteket közöltünk már belőle: Szürke *eminenciások a magyar történelemben*. Szerk. Szentpétery József. Budapest, 2003, 69.

²² A Szilveszter-bullára legújabban, a korábbi irodalommal: Tóth Gergely: *Szent István, Szent Korona, államalapítás a protestáns történetírásban (16–18. század)*. Budapest, 2016, 19–26.; illetve Uő: *Politika, történelem, műltszemlélet három 17. századi kanonok műveiben*. In: *Katolikus egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 17. században*. Szerk. Varga Szabolcs – Vértesi Lázár. Pécs, 2018 /Pécsi Egyháztörténeti Műhely 3./, 297–314., 311–312. A szerző utóbbi (61. j.) helyen éles szemmel felfigyelt egy jegyzetbeli utalásomra, melyben megnevezem azt a püspököt, akire lassan már több mint két évtizede, szinte vatikáni kutatásaim kezdetétől gyanakszom, mint a bulla hamisítójára, és ez a gyanú időközben tovább erősödött. Erős sejtésem kifejtése, igazolása azonban tanulmányként nem, hanem csak (kis)monografikus formában, az 1630–1640-es évek szentszéki–magyar kapcsolatok számos aspektusának figyelembevételével lehetséges. Az előkészített anyag rendszerezése, ellenőrzése, kompletálása és feldolgozása a Fraknoi Kutatócsoport következő (2022–2027) pályázati ciklus egyik projektje lesz.

segítségével kivitelezhetőnek tartotta, és a megvalósítás érdekében titkos diplomáciai lépést tett, amikor Spinola nuncius tudomására hozta a *status ecclesiasticus* alternatív politikai programját!

Miről is van szó a rejtjelezett diplomáciai iratban? Arról, hogy a kalocsai érsek, udvari kancellár saját, egyházi vonalat képviselt volna a magyar rendi szervezkedésben, amely későbbi szakaszában kétségkívül mindinkább a kalandos összeesküvés, a *Magnatenverschwörung* jegyeit kezdte mutatni, és 1670/71-ben Zrínyi Péter és Frangepán Ferenc, majd Nádasdy Ferenc elfogásával, illetve kivégzésével csúfos véget ért. Méghozzá egy izgalmas vonalat, amely a jelek szerint nemcsak főúri kastélyokban és főpapi palotákban, hanem a magyar királyi kancellár környezetében, tehát a bécsi udvarban (is) formálódott, és a titkos diplomácia eszközeivel, az Apostoli Szék bevonásával akart változást elérni a fennálló Habsburg-hatalmi szisztémában. Első olvasatban valóban egy hamisítatlan barokk politikai cselszövés képe bontakozik ki előttünk, melyben véisztartalékként még a fegyveres erő alkalmazása is megfontolásra kerül. Ezt erősíti Spinola nuncius látványos szabadkozása, kiváltképpen az a mondata, amely egyaránt vonatkozatható a pápai és a császári tanácsosok, azaz miniszterek „fenntartásaira”, ami meglehetősen tapintatos megfogalmazás Zrínyi, Frangepán, Nádasdy és Bónis Ferenc későbbi sorsa ismeretében. Látni fogjuk, hogy ennek az elsődleges értelmezésnek is van bizonyos valóságalapja, okát, célját firtatni is fogjuk az I. Lipót ellen tervezett merénylet összefüggésében.²³

Érdekes azonban filologizálva és szélesebb történeti kontextusba helyezve olvasni a rendkívül tömör, sűrű szövésszerű olasz szöveget. Amikor ugyanis Szelepcshény arról tudósítja a nunciust, hogy a magyar rendek gyűléseket tartanak, hogy a *maga idejében* (*a suo tempore*) egy, az országot megvédeni képes uralkodót válasszanak (szokás szerint közfelkiáltással, ezért szerepel helyesen a jelentésben az *acclamare* ige), annak első olvasatban is komoly forrásértéke van. Arról értesülünk ugyanis, hogy a magyar korona felajánlása egy külhoni dinasztia tagjának nem csupán egy szűkebb, meghatározóan Zrínyi Péterhez (majd később Nádasdy Ferenchez) és Vitnyédy Istvánhoz, részben Wesselényi Ferenchez köthető főnemesi és köznemesi kör ötletelésének számított,²⁴ illetve egy általánosan terjedő vágyakozásnak,²⁵ hanem a „népek”, mármint a feudális rendek küldötteinek (*deputati*) zártkörű/titkos (*strettissime*) „különféle gyűlésein” (*conferenze*) megfogalmazódó politikai programok egyike volt. Mindez nem a stubnyai fürdő vagy a murányi

---

²³ Lásd alább, 165. j.

²⁴ Lásd ezekre (és az egyéb közjogi, külpolitikai elképzelésekre is) a szervezkedés korábban idézett irodalmát (fentebb, 15–16. j.), valamint az ezekre reflektáló forráskritikai tanulmányainkat (fentebb, 17. j.).

²⁵ „Il me fit un long discours des malheurs de la Hongrie, du desir que ces grandes villes avoient de pouvoir avoir Votre Majesté pour leur Roy.” Bécs, 1665. január 22. Grémonville jelentése XIV. Lajosnak. *Acta coniurationem...* 24–25, (n. xxii). Az információ eredetére lásd alább a 87. j.-t.

csűr titkos megbeszéléseinek a világa még, hanem az ahhoz vezető út. A *deputati* szó arra utal, hogy a rendiség fórumain elő-előkerülő tervezgetésről van szó, amelyeken hivatalból a *status ecclesiasticus* is részt vesz. Részben olyan rendkívüli értekezletre kell gondolnunk, mint az 1664. november elején Liptószentmiklóson megtartott „nemesi gyűlés”, ahol már kifejezetten olyan politikai elképzelések fogalmazódtak meg, miszerint „rendkívüli követet kellene küldeni az összes keresztény fejedelemhez, tudtukra adni a fenyegető veszedelmet, hogy a törökök ereje elnyomja őket; mások arra emlékeztettek, hogy leginkább Franciaországhoz kellene folyamodni; megint mások pedig azt javasolták, hogy saját nemzetiükből kellene uralkodót választaniuk, és személy szerint Zrínyi [Miklós] grófot nevezték meg”.²⁶ Ezek az értekezletek és tervezgetések a Spinola-jelentés szerint 1665-ben rendre megismétlődtek. Mintául egyfelől a korábbi évek rendkívüli gyűlései szolgálhattak, amelyeket még a felekezeti ellentétek dominanciája jellemezett, mint például a felső-magyarországi protestánsok behódolásai és önálló államalapítási tervezgetéseik már 1663 októberében.²⁷ A téma nyilvánvalóan az 1665. május végi pozsonyi megbeszélésen,²⁸ a szokásos vármegyei üléseken (kongregációkon) is előkerülhetett

²⁶ Giovanni Sagredo velencei követ 1664. november 9-ei jelentését közli Bérenger: *Francia–magyar kapcsolatok...* 281, 26. j. A különféle szervezetek kezdeteinek és benne Zrínyi Miklós tényleges és eszmei szerepének rekonstruálása: Klaniczay: *Zrínyi...* 786–804., különösen 791–797.

²⁷ Carlo Caraffa nuncius 1663. október 20-ai jelentése. *Nuntiatürberichte...* 761. (n. 378), amelyben a közreadó osztrák történész szemlátomást összekeveri Károly Lajos pfalzi örgrófot (az olasz jelentésekben rendszerint ‘*Palatino del Reno*’) Wesselényi nádorral (a *dispacciókban*: ‘*Palatino del Regno*’). – Ugyanerről a protestáns törekvésekről részletesebben ír Giovanni Sagredo velencei követ három nappal később. Eszerint az udvar ugyan megpróbálta titokban tartani a nádornak az uralkodóhoz írt levelét, ám ő mégis tudomást szerzett az abban foglaltakról. Vagyis arról, hogy a felső-magyarországi protestánsok titkos gyűléseket tartván egymás között (*tenute tra di loro segrete assemblee*) felkelést terveznek I. Lipót ellen, és a török uralma alatt, éves adófizetéssel saját – kiváltképpen a császártól – független államot kívánnak létrehozni. Ez még meghatározóan felekezeti inspiráltságú terv volt, hiszen egyúttal minden egyházi intézményt (püspökségek, jezsuiták stb.) el akartak törölni, javaikat pedig szekularizálni, egyedül a lelkipásztorkodó plébánosokat és ferenceseket kívánták meghagyni. Feltárta és szövegét hozza: Bérenger: *Francia–magyar kapcsolatok...* 284–285. (38. j.) A nuncius szerint a nádor ugyan biztosította hűségéről a császárt, Érsekújvár eleste után Regensburgban és szerte a Birodalomban azt tartják felőle, hogy mindinkább a franciákhoz húz, amiben talán a Rajnai Szövetség megkeresésének vegyes németországi fogadtatását láthatjuk.

²⁸ Ennek az alkalomnak, tulajdonképpen a királyi tanács ülésének egyik szervezője Szelephény volt. Levele Lobkovitzhoz, 1665. május 27. Öváry Lipót: *A Magyar Tud. Akadémia Történelmi Bizottságának oklevél-másolatai*, III. Budapest, 1901, 224–225. (n. 1404.) A kancellár megjegyzezi, sikerült megőriztetnie a nyugalmat és elérnie Rottal János kedvező fogadtatását, ami indirekte bizonyítja a „kormányellenes” miliőt, illetve, hogy a résztvevők a császári titkos tanácsos nélkül is tanácskoztak: „*Iuxta gratiosam excellentissimae celsitudinis vestrae instructionem omnem in eo impendi operam, ut consultatio seu conferentia haec Posoniensis dominorum consiliariorum Hungarorum maiori qua fieri pouitit, quiete unanimusque animorum [!] [unanimique omnium?] consensu finiretur, et excellentissimus dominus comes a Rottal, uti intimus suae maiestatis minister et abelgatus debito honore ac reverentia ab omnibus exciperetur...*”. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára Kézirattára [MTAKK] 4928–29/D-255, időrend.

szűkebb körben, vagy az éppen 1665. novemberben tartott kassai nádori törvénykezési ülészakon.²⁹

A szövegből szintén kiderül, hogy a felmerült elképzeléseket az egyházi rend ellenezte, és saját programmal kívánt fellépni, még hozzá „alkalomadtán”. A vasvári béke miatti aktuális közfelháborodás, a már ekkor folyó titkos megbeszélések a franciákkal, illetve a későbbi fejlemények ismeretében nyilvánvalóan már ekkor nagyon keskeny a mezsgye illegális és legális között. A Szelepchény által előadottak mégis arra utalnak, hogy a rendi alkotmány keretében értelmezve volt a tervezgetéseknek egy legális, a pápai nuncius előtt felvállalható vetülete is. Vagyis az, hogy a rendek részben törvényes joguk gyakorlására készülődtek, illetve, hogy a *status ecclesiasticus* ebbe az irányba igyekezett fordítani a közös gondolkodást 1665 őszén; mégpedig afelé, hogy a *maga idejében* megfelelően hatalmas uralkodót tudjanak választani maguknak. A kancellár és a nuncius titkos megbeszéléséről szóló jelentésben a kulcsszó a „maga idejében” (*suo tempore*) és az „alkalomadtán” (*quando li desse il caso*). Nem kizárólag arról van szó tehát, hogy az 1664. augusztus 10-én aláírt vasvári béke megkötésének ténye és módja miatt a magyar rendek és vezetőik: Lippay prímás, Wesselényi nádor és Zrínyi bán – amíg élt – mindnyájan, azonnal és kizárólag *összeesküvést* kezdtek volna szóni a törvényesen megválasztott, felkent és megkoronázott király ellen. Ez a későbbi, főként az 1667–1670. évi fejlemények árnyalatlan visszavetítése korábbra. A különbség leginkább abból adódik, hogy az 1670–1671-es megtorlások idején válogatás nélkül semmisítettek meg releváns forrásokat, illetőleg csekély számú irat maradt fenn – ez a tény még inkább felértékeli Spinola nuncius *dispaccióját*.

3. A *status ecclesiasticus* korábbi diplomáciai lépései

Előző kutatásainkból tudjuk, hogy Lippay prímás elsődlegesen azért keresett kapcsolatot a Rajnai Szövetséggel és idekapcsolódóan Grémonville bécsi francia követtel, hogy folytatódhasson az oszmánok elleni háború, megakadályozza a vasvári béke ratifikációját és megváltozzon I. Lipót politikája. Az 1664. decemberi kapcsolatfelvételnek kétségkívül megfigyelhető egy olyan vonulata is, amely titkos volt, egy megfelelő történelmi helyzet kihasználására és I. Lipót uralma ellen irányult. A francia követtel folytatott tárgyalások 1665. április elején azonban Lippay részéről megszakadtak. Korábbi tanulmányunkban arra a következtetésre jutottunk, hogy ennek oka nem a prímás betegsége volt, hanem sokkal inkább az, hogy európai látókörű politikusként kortársainál tisztábban láthatta a francia külpolitika valós célkitűzéseit. Azt, hogy ezek között nem szerepel sem az oszmánok elleni háború

---

²⁹ Magyarország történeti kronológiája, I–IV. Főszerk. Benda Kálmán. Budapest, 1981–1982, II... 787; a márciusról novemberre halasztott, a nádor magatartásában fordulópontot jelentő eseményre részletesebben Benczédi: *A Wesselényi-féle...* 610–611.; Uő: *Rendiség, abszolútizmus...* 21–22.

folytatása, sem pedig Magyarország függetlenségének visszaállítása. Ezzel párhuzamosan valószínűsítettük, hogy abban a lépéskényszerben, amelyben a magyar rendek voltak Vasvár után, kizárható, miszerint a prelati passzívan szemlélték volna az eseményeket, és a katolikus Habsburgok iránti feltétlen lojalitásba forduló konfesszionális önazonosságuk teljesen elnyomta volna nemzeti identitástudatukat ebben az időszakban.³⁰

Spinola nuncius szövege ennek az erős sejtésnek a helyes irányát bizonyítja: Lippay primás minden valószínűség szerint azért teszi félre a tárgyalásokat a francia diplomáciával, mert időközben a status ecclesiasticus egy új koncepciót fogalmazott meg. Három szóban megfogalmazva: Párizs helyett Róma. Axiómaként kell ugyanis arra tekintenünk, hogy a kancellár egy ekkora horderejű ügyben nem a primás tudta nélkül, kiváltképpen nem a háta mögött, netalán ellenében járt el. A széleskörű rendi nemzeti összefogás idején, amikor az „ország szabadsága” érdekében a felekezeti ellentéteken is sikerült – átmenetileg³¹ – felülemelkedni nemcsak a politikai elitben, hanem szélesebb társadalmi körben is, teljesen kizárt, hogy az alapvetően a bécsi udvarhoz fűződő viszony miatt eltávolodott két korábbi közeli barát, és éppen a magyar klérus két vezetője: az esztergomi és a kalocsai érsek nem tudott volna együttműködni. Nekik a kritikus protestánsok, a rivális főurak felé is egységet kellett mutatniuk. A Spinola-szövegből kiderül, hogy Szelepchény többek nevében tárgyalt a nunciussal; a megelőző megbeszélések nyilvánvalóan eltitkolhatatlanok voltak Lippay primás előtt, aki csupán mozgásában volt korlátozva, szellemileg teljesen ép és aktív maradt haláláig, amint ezt végrendeletének megszövegezése mutatja.³² Amikor tehát mindvégig Szelepchény akciójáról beszélünk, ezt azért tesszük, mert ő volt az „operatív személy”, ő szerepel a forrás narratívájában. De mögé oda kell értenünk a felső klérus több tagját, értelmi társszerzőként mindenekelőtt Lippay primást, aki Pongrácz György kíséretében 1665 őszén ezzel párhuzamosan Rómába küldi tárgyalni azonos nevű unokaöccsét, miként alább részletesebben is látni fogjuk. Egy másik kérdés, hogy 1665. november végén a kancellár már az egyházi rend tényleges vezetőjeként lépett fel Spinola előtt közvetítőként és kezdeményezőként a kiútkeresésben, illetve az ország politikai jövőjének biztosítása érdekében.

---

³⁰ Részletesebben és összefüggéseiben lásd Tusor Péter: „Pour les intérêts d’ un si grand Roi?” Lippay György esztergomi érsek és a „Wesselényi-összeesküvés”. *Egyháztörténeti Szemle*, 2021. 4. sz. 7–42. E fejezet rövidegét eredeti formájában túlzott hosszúsága magyarázza. A téma önálló jelentősége és komplexitása miatt végül külön tanulmányban láttuk célszerűnek feldolgozni Lippay primás tapogatózásait.

³¹ Az ekkor is fel-fellángoló feszültségekre, a vallási helyzet képlékenységére számos adat Giovanni Chiaromanni jelentésében. Pár példa alább, 34. j.

³² A primás, bár élete utolsó éveiben betegeskedett, főleg jobb kezét fájlalta, de még 1665 júliusában és augusztusában is adatolhatóan aktív volt politikailag, és az ügyek vitelétől az ősz folyamán sem vonult vissza. December végi végrendelete tökéletes szellemi frissességről árulkodik, sőt abban még azt is kijelentette, hogy valójában nem számol még közeli halálával. Vö. Tusor: *Lippay... és a „Wesselényi-összeesküvés”*... i. m.

Erre minden oka megvolt, hiszen de facto már ő intézkedett az ugyan még aktív, de betegsége miatt mozgásképtelen Lippay helyett, és szűk másfél hónap múlva pedig a primási széket is elfoglalhatta.

Szelepcshény 1665. november végi tapogatózása Róma irányába tehát nem egy előzmény nélküli magánakció. A Lippay primás által kezdeményezett, külpolitikai támaszt kereső irányba illik bele, szemlátomást annak egy következő, más irányba mutató fejezete, amelyben egy új, rendkívül fontos stratégiai szempont is felmerül. A Spinola-jelentésben szereplő *suo tempore* („a maga idejében”) és a *quando si desse il caso* („alkalomadtán”) tudniillik már a szövegből kikövetkeztethetően egy olyan helyzetre vonatkozik, amikor is I. Lipót örökös nélkül elhalálozna. Azt, hogy a kancellár erre az eshetőségre építette egész koncepcióját és akcióját, nem csak a nuncius szemrehányó szavai árulják el számunkra, amikor azon méltatlankodik Szelepcshény előtt, hogy bízni kellene az isteni Gondviselésben, miszerint nem fogja elhagyni az ifjú császárt, sőt számos törvényes utóddal fogja megáldani őt. Következzék most a nunciusi jelentés bevezetése, újabb szenzációsnak nevezhető történeti közlésekkel. A kancellár ugyanis mielőtt a „népek küldötteinek titkos gyűléseiről” bizalmasan szót ejtett volna, a következőket közölte a nunciussal. Lássuk hát Spinola jelentésének bevezető sorait:

„Azon kifejezéseknek, melyeket kezdeti benyomásaim leírásának folyamán Magyarország és Erdély címszavai alatt tettem,³³ megfelelt azon igen jelentős fellépés, melyet a [jelentésem] követő nap házamban ezen ország kancellárja tett nálam. Tudomására jutottak kifogásaim azon visszaélések felől, melyeket a kinevezett püspökök vezettek ott be, s különféle magyarázatokat adott rájuk. Szavai jól visszaadták azt az összevisszaságot, melyben ez a különféle szekták által lakott terület található. Elmondta nekem, hogy az említett ország három népre oszlik, magyarokra, horvátokra és németekre. A magyarok a nemességet tekintve nagyjából kálvinisták, a horvátok Isten kegyelméből szinte mindnyájan katolikusok, a németek pedig evangélikusok. És habár különféle vallásúak, abban egységesek, hogy figyelmet fordítsanak a császár gyenge fizikai állapotára, akit egyébiránt szeretnek mint angyali tulajdonságokkal megáldott fejedelmet. S egységesek abban is, hogy gondoljanak utódjára arra az esetre, ha ennek magva szakadna, hogy nehogyan alávétve maradjanak a törökök zsarnokságának.” – tudatta a szentszéki diplomata Rómával.

Spinola nuncius bevezetője több rendkívüli közlést tartalmaz. Az egyik, hogy a „népek” korábban említett „titkos gyűlései” egészen pontosan a magyar nemesség, a horvátok és a német városi polgárság képviselőinek megbeszélései voltak. Kiderül továbbá, hogy az 1664 után a vallási ellentétek felett kialakuló – igencsak

---

³³ Ezt a kezdeti helyzetfelmérő jelentést ismételt keresés ellenére sem találtuk egyelőre. Érdemes további kutatást szánni majd fellelésére, hiszen egyre inkább úgy tűnik, a „főinstrukciók” és a „zárójelentések” mellett a „nyitójelentés” egy fontos, az úgynevezett *Finalrelation*ban foglaltak ellenőrzésére, kompletálására szolgáló forrástípus a kora újkori pápai diplomáciában. Vö. Tusor Péter: Carlo Carafa pápai nuncius első relációja a bécsi udvarról. *Fons*, 2013. 3. sz. 305–340.

törékeny és átmeneti³⁴ – nemzeti egységpolitikát nem csupán a történelemtudomány definiálja utólag. Ez olyannyira kimondott és elfogadott jelenség, igazodási pont volt a korabeli Magyarországon, hogy tényét (tudniillik katolikusok és úgymond „szektás eretnekek” kooperációját) a kalocsai érsek, királyi kancellár közölte magával a pápai nunciussal. 1635-öt követően, miután a hugenottákat pár évvel korábban tűzzel-vassal megtörő Franciaország svéd szövetségben hadba lépett a Habsburgok ellen, a külpolitikában megtörtént a korábban elképzelhetetlen: katolikus és protestáns hatalmak szövetsége egy katolikus dinasztiával szemben. Belpolitikai téren viszont ilyesfajta összefogásnak nem nagyon találjuk korábbi hasonló példáját az európai történelemben.³⁵ Végül figyelemreméltó mozzanat még, hogy a kétségkívül erős németellenes érzelmek ellenére nincs gyűlölet az uralkodó személyével kapcsolatban – persze ezt mint a törvényes, felkent uralkodóval szembeni hűtlenség minősített esetét nem is lehetett volna kommunikálni a nemzetközi diplomáciában. A pápai követ elé tárt szervezkedés explicit hivatkozási alapja a törökökkel, a *hostis naturalissal* szembeni jogos védekezés biztosítása és a magyar rendek szabad királyválasztási joga volt. Ne feledjük, hogy Magyarország ekkor még egészen 1687-ig nem örökletes, hanem választómonarchia volt, I. Lipót is csupán azt követően ülhetett a magyar trónra és vehette át 1657-ben az ország kormányzását, hogy az országgyűlés két évvel korábban, 1655-ben megválasztotta, és ezt követően Lippay primás a pozsonyi Szent Márton-dómban a Szent Koronával megkoronázta őt.

De miért is vetődhetett fel egyáltalán a trónutódlás kérdése legálisan és ekkora aktualitással 1665-ben?

---

³⁴ A törékenységre néhány illusztratív adat 1665-ből. Maga Szelepchény október elején ifjabb Liszthy János katolizálásával büszkélkedik, ami apja, az idősebb Liszthy János akarata ellenében ment végbe, aki az éves nagyobb ünnepeken kőszegi templomában látta vendégül a bécsi lutheránusokat: „...et comes Listhius palatinissae sororius ad catholicam fidem reductus, quem in ipso pro-cinctu huius itineris Viennae sacra ex omologesi expiavi, contra voluntatem patris sui, alias Viennensium haereticorum patroni maximi, qui eosdem in bonis suis Gi[n]zensibus quotannis in praecipuis festis exaedificata synagoga excipere solet”. Levele Lobkowitzhoz, Salzburg, 1665. október 3. MTAKK 4928–29/D-255, időrend. A kassai gyűlésről a felső-magyarországi rendek 1665. november 18-án emlékiratban kérték Lobkowitz segítségét a nádor ellen, aki az uralkodó parancsa ellenében akadályozza őket vallásuk gyakorlásában. Bő egy hónappal később, december 27-én ugyanakkor Pálffy Tamás azzal vádolta be Somogyi Ferenc leleszi (korábban sokáig egri nagy-) prépostot, hogy a protestánsokkal tart. Óváry: i. m. 228–229. (n. 1430.) és 230 (n. 1440.).

³⁵ Az eddigi kutatás ezt az összefogást, ami tehát a felekezeti kérdések miatt igencsak feszült 1662. évi országgyűlés ellenére már 1665-re diagnosztizálható, leginkább az I. Rákóczy Ferenc és a reformátusok között 1669. áprilisban megkötött – szintén törékenynek bizonyuló – sárospataki egyezmény kapcsán szokta kiemelni. Benczédi: *Rendiség, abszolútizmus...* 25–26. E közeledést Szelepchény ekkor már hevesen ellenezte. Levele az uralkodóhoz, 1669. május 3. Óváry: i. m. 256. (n. 1601.)

4. Az osztrák Habsburg-ág örökösödési helyzete (1665–1666)

A választ a távoli Innsbruckban, június 25-én bekövetkezett haláleset adja meg. Ez eddig nem különösebben keltette fel a magyar historiográfia figyelmét, ám a kortársakét, köztük a magyar rendi vezetőkét azonban nyilván nem kerülte el, mint ahogy a pápai külképviseletét sem.³⁶ Zsigmond Ferenc főherceg (1630–1665), a tiroli ág feje s egyben utolsó sarja ugyanis 22 nappal esküvője után, még 25. életének betöltése előtt meghalt, két és fél év után követve a sírba az ugyancsak fiatalon, mindössze 34 évesen eltávozott bátyját, Ferdinánd Károlyt (1628–1662). Ezzel a Habsburgok tiroli ága kihalt. A dinasztia egyetlen élő férfi tagja ekkor a 25 éves és még nőtlen I. Lipót maradt a Habsburg Monarchiában.³⁷

Az osztrák főhercegek között a megelőző években további „aratást” rendezett a halál. 1662-ben nemcsak Ferdinánd Károly tiroli főherceg hunyt el, hanem a szeniorátus szerinti családfeje, Lipót Vilmos főherceg is (1614–1662). Ő II. Ferdinánd legkisebb fia, III. Ferdinánd öccse volt. Mint a bécsi *Kunsthistorisches Museum* alapjait lerakó műgyűjtő, németalföldi kormányzó, a harmincéves háború nem igazán tehetséges hadvezére, számos egyházi javadalom birtokosa és a német lovagrend nagymestere ismeretes. Mindössze 48 évesen távozott az élők sorából. Egyházi karrierje miatt törvényes utóda nem lehetett. Lovagrendi nagymesterségének, passauai, olmützi és breslauer püspökségének örököse, Károly József főherceg (1649–1664) pedig mindössze 14 évesen hunyt el. Ő III. Ferdinánd második házasságából származott. I. Lipót féltestvéreként az aktuális trónörökösnek számított.³⁸

Szűk három év alatt, 1662 és 1665 között tehát négy osztrák főherceg távozott gyors egymásutánban az élők sorából: 48, 34, 24 és 14 évesen. Sőt 1665 novemberére közvetlen nőági *felnött* leszármazott sem képviselte többé az osztrák Habsburgokat. Szeptember 25-én ugyanis Münchenben 55 évesen meghalt Mária Anna főhercegnő, II. Ferdinánd utolsó élő gyermeke, I. Miksa választófejedelem özvegye (és annak 1651. évi halála után a Bajor Választófejedelemség régense).³⁹

Ez a magyarázat arra, miért lehetett Szelephény és az egyházi rend külpolitikai támaszt kereső tapogatózásának új, érdemi szempontja a felkészülés egy esetleges legális királyválasztásra! Alaposan olvasva a nunciusi jelentést, ez teljesen egyértel-

---

³⁶ A fiatal főherceg esküvője és váratlan halálának következményei (Tirol kormányzatára nézve) Francesco Galli internuncius több jelentésében előkerülnek, illetve helyet kapnak az 1665. augusztusban Bécsbe érkező Giulio Spinola első jelentései között is: *Nuntiaturberichte...* 780. (n. 428.); 782–783. (n. 432–433.); 784. (n. 435.).

³⁷ A genealógiai, életrajzi adatok: *Die Habsburger. Eine europäische Familiengeschichte*. Hrsg. Brigitte Vacha – Walter Pohl – Karl Vocelka. Graz, 1993², passim; magyar nyelven: *Habsburg lexikon*. Szerk. Brigitte Hamann. Budapest, 1990; *ord. alph.*

³⁸ Uo.

³⁹ Leszámítva a tiroli ágból származó Izabella Klára (1629–1685) mantovai hercegnét, aki épp 1665-től lett fia jogán Mantova régense, és akit 1671-ben I. Lipót élete végéig zárdába kényszerített a szeretőjével kötött titkos házassága miatt. Uo.

mű. Húzzuk alá ismételtlen – hiszen a *dispaccio* egyik legfontosabb információjáról van szó –, miszerint Spinola már-már felháborodottan méltatlankodik a szövegben ugyan nem kifejtett, ám Szelepchény által mégis nyilvánvalóan kimondott felvetésen, hogy I. Lipót netalán leszarmazottak nélkül fog meghalni. Amit a magyar kancellár a jelek szerint a közeli jövőben sem tartott teljesen kizártnak, s reális esetőségként mérlegelte. Nem teljesen alaptalanul, tegyük hozzá, hiszen szeme előtt nem csupán a közelmúlt halálesetei, hanem I. Lipót bátyjának, IV. Ferdinándnak (1633–1654) 21 évesen bekövetkezett halála is lebeghetett. A Lipótnál sokkal életerősebbnek, rátermettebbnek látszó ifjú király teljesen váratlanul, minden előzmény nélkül hunyt el. Halálát fekete himlő okozta, és ez a veszély ugyanúgy fenyegethette az egyébiránt jó egészségnek örvendő, ám sokkal véznább testalkatú és a spanyol rokon II. Károlyhoz hasonlóan rendkívül feltűnő Habsburg-ajakkal rendelkező féltestvérét, a nem csupán másodszülöttsége okán egyházi pályára szánt Lipótot is.⁴⁰ Sőt mi már tudjuk, hogy Lipót idősebb fia és első utóda, I. József (1678–1711) IV. Ferdinándhoz hasonlóan szintén variolában hunyt el, mindössze 32 évesen. Rokönházasságaik következtében a Habsburgok gyenge immunrendszerrel rendelkeztek, amely nem tudott ellenállni a gyakori és fokozott mértékű fertőzéseknek. A genetikai okok ugyan nem, de a szokottnál is gyakoribb halálozások ténye a kortársak előtt nyilvánvaló volt.

Bármennyire is rémüldözött Spinola nuncius, Szelepchény és vele együtt a magyar rendek és vezetőik 1665 őszén sok szempontból voltaképpen nem tettek mást, mint amit elődeik: az ország több évszázados és hatályos törvényei, hagyományai alapján egy esetleges trónüresedés, méghozzá örökös nélküli trónüresedés esetére kerestek megoldási lehetőségeket a jelentésben említett „konferenciákon” (*strettissime conferenze*). Sőt annak is tudatában voltak, hogy önmagában a jog és hagyomány kevés egy törvényes választás érvényesítéséhez – éppen elégszer láthatnak a királyválasztó országgyűlésre mozgósított német katonaságot⁴¹ –, ezért gondoltak a megfelelő biztonsági garanciákra is. A Szelepchény által ekkorra már jól megerősített⁴² (de majd csak Pálffy Tamás által befejezett) Nyitra mellett a sümegi

⁴⁰ Jó áttekintés róla a régebbi és újabb válogatott irodalommal: Volker Press: *Leopold I.* In: *Neue Deutsche Biographie* 1985, 256–260.; modern életrajza: Jean Bérenger: *Léopold Ier (1640–1705). Fondateur de la puissance autrichienne.* Paris, 2004. Azon túl, hogy említik törekeny testalkatát, sem az irodalom, sem a korabeli források nem szólnak (leszámítva azonban éppen 1665 őszét, vö. hamarosan, 43. és 46. j.) általában különösebb betegségéről, betegeskedéséről. Vö. *Venetianische Depeschen vom Kaiserhofe II/1 (Dispacci di Germania).* Hrsg. v. Alfred Francis Pribram. Wien, 1901, passim; *Nuntiaturberichte, i. m.; Privatbriefe Kaisers Leopold I an den Graffen F. E. Pötting 1662–1673, I.* Hrsg. von Alfred Francis Pribram. Wien, 1903 /*Fontes Rerum Austriacarum* II/56./, passim.

⁴¹ Például az 1618. évi királyválasztó diéta alatt Melchior Klesl végig készületségben tartatott elzászi toborzású csapatokat. Vö. Fraknói Vilmos: *Pázmány Péter és kora.* I–III. Pest, 1868–1872, I. 311., különösen 2. j.), és AAV Fondo Borghese, Serie II, vol. 156, fol. 6r, 15r és 36r.

⁴² A kancellár az erődítési munkálatokat Nyitra végvári jellege ürügyén 1665-ben szemlátomást felgyorsította: „*Ego itaque iam hucusque Ungaricis negotiis, nam et comitatus meus in restauratione*

vár, Jászó, Szepes és természetesen a csatlakozó főurak erősségei és bandériumai jöhettek még számításba.

1665 őszén nemcsak a magyar rendek vetettek számot királyuk földi halandóságával. Magától a nunciustól tudjuk, hogy ekkor maga Gonzaga Eleonóra özvegy császárné (1630–1686) szintén komoly aggodalmakat táplált mostohafiával kapcsolatban. Spinola október 10-ei jelentésében írta le, hogy a császárné aggodalmát fejezte ki előtte a „császár szomorkás természete, gyenge egészsége és gyakori betegeskedése miatt”, illetve azt, hogy „egy esetlegesen bekövetkező szerencsétlenség esetére jó lenne, ha erős és hűséges miniszterekre támaszkodna”, Lipót viszont – a korábbi nevelőjeként feltétlen bizalmát élvező – Porzia halála után senki véleményére nem akar ilyen mértékben támaszkodni, és mindenkitől meg kívánja őrizni „szabad akaratát és függetlenségét”, vagyis maga akar kormányozni. Eleonóra császárné emiatt fokozottan igényelte a maga számára a nuncius bizalmas tanácsait.⁴³

A bécsi udvarban eluralkodó bizonytalanságot mutatja, hogy a császárné nem sokkal korábban maga is szükségesnek tartotta, hogy mentetezőzön Spinola előtt az általa is roppant kedvezőtlennek ítélt vasvári béke miatt. Sajátos érveléssel főként a franciákat okolta, mondván, hogy túlságosan is nagy önállóságot követeltek csapataiknak és maguknak tulajdonították a győzelmet – ami ellen csak így lehetett fellépni, értelmezhetjük az egyedi gondolatmenetet.⁴⁴ A nunciusi jelentések alapján azt is felismerhetjük, hogy nem csupán alkalmi válságéizről volt szó. Az özvegy császár- és királyné november elején is arról panaszkodott, hogy Lipót maga kíván kormányozni, és megfelelő miniszterek nélkül hatalma visszaszorul, Regensburgban alig maradt több neki a puszta címnél, és Magyarországon is elégtelen a gondoskodás a török fenyegetés kiújulása esetére. Érdekes módon emellett Forgách Ádám példáját hozta még elő, hallatlannak nevezve, hogy büntetlenül megúsza Érsekújvár feladását, és ez a császár mind nyilvánvalóbb gyengeségét mutatja.⁴⁵ Sőt november végén, egy héttel Szelepchényvel folytatott párbeszéde

---

praesidii Nitirensis contra nonnullorum prava molimina pro voto suae maiestatis Caesariae compositus est, et Leopoldopoli primus lapis plurimorum aggratulatione a me pontificali benedictione positus...”. Levele Lobkowitzhoz, Salzburg, 1665. október 3. MTAKK 4928–29/D-255, időrend.

⁴³ „...pigliandone il soggetto dalla mesta naturalezza, debole complessione e frequente malattia, a che esta soggetto l'imperatore. Disse, che la disgrazia di si fatti accidenti in Cesare comportarebbe che gli fosse assistito da ministri più valorosi e fedeli, ma che non potendo sua maestà quietamente riposare su la loro amministrazione...” Levinson, *Nuntiatürberichte...* 787–788. (n. 442). Figyeljünk fel rá, hogy a császárnénál szereplő kifejezés Lipót egészségi állapotára ugyanaz, mint Szelepchénynél (*debole complessione*). – Porzia halála után a *primado* tisztsége valóban kevésbé számított meghatározónak, mint korábban. Vö. Tóth Ferenc: Zrínyi és a franciák Magyarországon 1664-ben. In: *Határok fölött. Tanulmányok a költő, katona, államférfi Zrínyi Miklósról*. Szerk. Padányi József – Bene Sándor – Fodor Pál – Hausner Gábor. Budapest, 2017, 289–298, 292.

⁴⁴ Spinola jelentése, Bécs, 1665. október 3. *Nuntiatürberichte...* 786–787. (n. 441.).

⁴⁵ Spinola jelentése, Bécs, 1665. november 7. *Nuntiatürberichte...* 790–791. (n. 447.). A nuncius azt javasolta, hogy valamilyen ürüggyel távolítsák el Forgáchot az országból.

lejegyzése előtt Spinola arról tudósította a pápai Államtitkárságot: I. Lipót maga szintén attól tart, hogy „saját és elődei bűnei miatt Isten az ő személyével akarja kihalasztani az Ausztriai Házat, ám a köteles alázattal és derűvel veti alá magát az isteni elhatározásnak, igen bizonytalan utódlásában, életében és uralmában/birodalmában, a Mindenható akaratára bíz mindent.”⁴⁶

A felsorolt adatok azt bizonyítják, hogy Szelepchény titkos diplomáciai missziója és annak időzítése – amiről a beavatott püspökök és talán főurak valamit bizonyára tudhattak – illeszkedett a bécsi udvar pillanatnyi aktuálpolitikai erővonalaihoz. A feltételezett öröklési helyzet emberi számítás szerint egyáltalán nem volt kizárható, valószínűsége ekkortájt, IV. Fülöp spanyol király halálát követően a császári udvarban szintúgy a figyelem középpontjában állott. Vagyis 1665 őszén részint a különféle elgondolások, részint a ténylegesen megtett lépések tekintetében beszélhetünk a magyar rendiség és a rendi vezetők alkotmányos jogának és kötelességének érvényesítéséről és az ebben az irányban folytatott tájékozódásról. A kalocsai érseknek és kancellárnak, a közeljövő primásának látogatása Giulio Spinola nunciusnál és az ott elhangzottak ezt bizonyítják. E megközelítésben nem is biztos, hogy a rendi tervezeteket ekkor még bárkinek a nevéhez lehetne, kellene kötni, vagy ha igen, minden korábbinál hosszabb névsort kell összeállítani. Tulajdonképpen már Várad, még inkább Érsekújvár elestétől a felélénkülő vármegyei mozgolódások Vasvárt követő erősödéséről és szétágazódásáról beszélhetünk. Vasvár csupán egy folyamat fontos állomása. A magyar rendeknek már Várad eleste után sem lehetett sok illúziója afelől, hogy korábbi reményeik és várakozásaikra rácsfolva a dinasztia továbbra sem fog a Kárpát-medencére összpontosítani a vesztfáliai béke megkötése ellenére, és a birodalmi politika fontosabb számára. Várad, majd kiváltképpen Érsekújvár elfoglalása után Felső-Magyarország 13 vármegyéje hadászati kiszolgáltatottsága okán már 1661-ben és 1663-ban nyíltan megfogalmazta a bécsi udvarnak, hogy elkerülhetetlen lesz behódolásuk a törököknek.⁴⁷

---

⁴⁶ „*ch'egli prendeva moglie più per ragione dell'umanità, che per elezione propria, mentre da tanti segni egli poteva concludemente argumentare, che Dio irritato dalla di lui colpe, e da quello de suoi antenati, voleva estinta nella sua persona la casa d'Austria, che però rassegnandosi egli con la dovuta sommissione e serenità al decreto divino, poco sicurava della successione, della vita e dell'imperio purché fosse fatte la volontà onnipotente. Manifestando Cesare con tal massima, ch'egli più si gloria della pietà e religione, che della dignità maggiore sopra i principi temporali della terra.*” Mindezt tervezett házassága kapcsán fejtegette a párválasztást sürgető gyóntatójának. Spinola tőle, vagyis P. Millertől szerezte értesülését. Jelentése, Bécs, 1665. november 21. *Nuntiaturberichte*... 793. (n. 453.).

⁴⁷ Lásd Sagredo imént már idézett, 1663. októberi jelentését., Bérenger: *Francia–magyar kapcsolatok*... 284–285. Az erdélyi mintájú, protestáns állam vezetőjének ugyanakkor hat tanácsossal az oldalán a nádort kívánták megtenni, aki ekkor ellenállt a nyomásnak. – Vizsgálataink során arra figyeltünk fel, hogy a Wesselényi-féle szervezkedés korábbi alapkutatása a velencei és a részlegesen publikált pápai diplomáciai iratokkal ellentétben nem aknáztta ki Giovanni Chiaromanni (1605–1683) jelentéseit, jóllehet azok 1901-től kivonatolva publikálásra kerültek. Chiaromanni Toscana követe a bécsi udvarban (1662–1675), előtte már 1652-től a firenzei követség egyik titkára, egyúttal Párma képviselőjét is ellátta. 1659-ben tagja Augustin Mayer rendkívüli török követ-

E területek, miután küldöttek hiába tiltakoztak Lipótnál 1665. április végén a vasvári béke ellen, kezdetben a francia protektorátusban és az Erdéllyel történő egyesülésben gondolkodtak.⁴⁸ A legális próbálkozások egyre inkább titkos szervezkedések fedőtevékenységeként szolgáltak. Grémonville jelentéseit, illetve Párizsból küldött utasításait olvasva ez egyértelmű. Zrínyi Miklós halálakor csupán a bán rosszakarói híresztelésének tudta be a császár mély személyes gyászáról tudósító Carlo Carafa nuncius azt a híresztelést, hogy a magyar főúr az ország királya kívánt volna lenni.⁴⁹ Bizonyítható viszont, hogy a magyar koronát – legalábbis szóban – már 1664 őszén felajánlották XIV. Lajosnak, leginkább Zrínyi Péter részéről.⁵⁰ Ez még leginkább a Rajnai Szövetség 7000 főnyi csapatának és a 6000 fős francia kontingensnek a megjelenését övező eufóriának tudható be.⁵¹ Zrínyi Péter és Vitnyédy ötletelése, utóbbi közvetítései Wesselényi nádor irányából is a francia követ felé, kétségkívül egyre inkább egy fegyveres felkelés kirobbantása irányába mutattak, amelynek külpolitikai hátterét egy kedvező lengyelországi trónváltás (francia királyi herceg megválasztása), illetve jelentős francia katonai (az Adrián keresztül), még inkább pedig megfelelő pénzsegély biztosította volna.⁵² Utóbbi igénylésének fontos bizonyítéka Wesselényi és Zrínyi Péter 1666 decemberében Bécsből XIV. Lajoshoz írt levele.⁵³ Ebben, miután tudomásul veszik, hogy a béke megszegésére

---

ségének, melyre I. Lipót trónralépése okán került sor, illetve biztosította a két birodalom közötti békét az erdélyi fejlemények ellenére. A magyar ügyekben rendkívüli élesszemű megfigyelő volt. *Giovanni Chiaromanni e il suo viaggio da Vienna a Bursa fatto l'anno 1659*. A cura di Penka Danova. Sofia, 2017, 161–166.; *Archivio Mediceo del Principato. Inventario Sommario*. A cura di Antonio Panella. Roma, 1966 /Pubblicazioni degli Archivi di Stato 1./, 149. Nevét a *Dizionario Biografico Italiano*ban hiába keressük. Chiaromanni Pármába küldött első magyar vonatkozású jelentése már 1661. január 8-áról ismert. Ebben arról ír, hogy a „magyar főrendek eljöttek Becsbe, azon szilárd elhatározással, hogy a háborút folytatni kell; két főúr, mint a felsőmagyarországi 16 [!] vármegye képviselője pedig azt az alternatívát állította föl, hogy vagy megindítja a császár a háborút a török ellen, vagy vonja vissza seregét Magyarországból, mely esetben tudni fogják, mit kelljen tenniük. Valamennyien pedig egész nyíltan kijelentették, hogy ha a császár a háborút meg nem indítja, Magyarország veszve lesz számára. A császár késznek nyilatkozott a háborúra, ha a keresztény fejedelmek, kikhez fordult, segítségére lesznek, s ha Magyarország hozzájárul a hadi költségekhez.” Óváry: i. m. 162. n. 1053. (lásd még n. 1056. és 1060. is).

⁴⁸ Grémonville jelentései, Bécs, 1665. április 13., május 14. és 28. *Acta coniurationem...* 34–40. (n. xxxviii., xxxix., lxiii). Később a nemesi reszpublika és a nemzeti királyválasztás került a középpontba (részben a franciák távolsága, „kemény” kormányzata miatt). Előzményként lásd az előző jegyzet elején mondottakat, és alább a 68. és 196. j.

⁴⁹ Jelentése, Bécs, 1664. november 29. *Nuntiatuberichte...* 780. (n. 427.)

⁵⁰ Bérenger: *Francia–magyar kapcsolatok...* 280.

⁵¹ Perjés Géza: A szentgotthárdi csata, 1664. augusztus 1. In: *A szentgotthárdi csata. Háború és béke Zrínyi Miklós korában*. Szerk. Csuk Ferenc et alii. Szombathely, 2015, 55–106., 62.; Wagner: *Der Wiener Hof...* 94.; Bérenger: *Francia–magyar kapcsolatok...* 279. (16. és 17. j.); Vö. Kosáry: *Français en Hongrie...* 29–65. is.

⁵² Minderre részletesebben és a korábbi kutatások kritikájával: Tusor: *Tractatus puncta...* i. m.

⁵³ A forrást csupán Pauler után idézi, nyomtatott kiadását (lásd a következő jegyzetet), részletesebb tartalmát nem. Benczédi: *A Wesselényi-féle...* 601., 12. j.

a francia király és a császár között nincs aktuális lehetőség, 60–70 ezer birodalmi tallér segélyt és 30–40 napon belüli választ kérnek. Aláhúzták, amennyiben rejtett és titokban juttatott eszközök útján nem kapnak tőle segítséget, máshonnan lesznek kénytelenek ezt kérni, s ez esetben Franciaország egy háború kitörése esetén (*adveniente alicuius rupturae tempore*) nem számíthat majd a magyarok segítségére.⁵⁴ Ezzel az ekkor már folyamatban lévő, erdélyi közvetítéssel zajló török tapogatózásaikra utaltak nem is annyira burkoltan,⁵⁵ illetve talán arra is, hogy valamelyest tudatában voltak annak, miszerint XIV. Lajos 1667. májusban előkészületeket tett egy Spanyol-Németalföld ellen irányuló támadásra. A jelek szerint úgy számoltak – nem teljesen alaptalanul –, hogy a császárválasztási ígéret ellenére az osztrák Habsburgok a spanyol ág megsegítésére fognak sietni, mint tette Madrid Béccsel végig a harmincéves háború folyamán.

Ez az illegális szál, a tulajdonképpeni összeesküvés, jól ismert és feldolgozott a historiográfiában, bár a francia tárgyalások kronológiájába Pauler igencsak belebonnyolódott. Ezt aztán lemásolta többek között Szeffű, és sem Benczédinek, sőt teljesen Bérengernek sem sikerült kibogoznia.⁵⁶ Mi lehetett az *adveniente alicuius rupturae tempore*, amire Wesselényi és Zrínyi Péter hivatkozik? Említettük az imént, elsődlegesen nyilván a spanyol örökösödés problémájára gondoltak, amelynek első, korai felvonása a devolúciós háborúval 1667 tavaszán meg is indult. Úgy véljük azonban, másodsorban gondolhattak az osztrák örökösödés esetleges kérdésére is. Ekkor elvileg még majdnem hasonló valószínűséggel számolhattak vele, mint a spanyoléval, bár I. Lipót 1666. decemberi esküvéje kapcsán, amelyről levelet Wesselényi és Zrínyi Péter Párizsba éppen megírták, akár más végkifejlet is várható volt. Mi már tudjuk, hogy a házasságkötés az utódlást tekintve többszörösen is sikeres volt, és az osztrák örökösödés 1665-ben felvetődő kérdése 1723-ig, illetve 1740-ig eltolódott. De ezt a kortársak nem láthatták. Az 1665. június és 1666. december közötti *status quo* szerint az osztrák ágat egyedül a leszármazottak nélküli, nőtlen Lipót képviselte, akinek esetleges halála többszörös öröklési válságot idézett volna elő, mindenekelőtt a Szent Római Birodalomban és a Magyar Királyságban, ahol a választók lehetőségeit nem korlátozták volna már dinasztikus szempontok.

---

⁵⁴ „*Ad nuperas per Hungaros regi Christianissimo transmissas propositiones benignum suae maiestatis responsum intelleximus, quod videlicet necdum esse de tempore ex parte sua apertam aliquam rupturam facere, ac consequenter neque arma sua hic et nunc cum Hungaris coniungere. Quia vero natio Hungara ulterius oppressiones et tot tantasque afflictiones suas pati et tolerare nullatenus posset... evidens esset, nisi per occulta et in secreto subministranda media per Christianissimum regem sublevetur et foveatur, intentionem suam alio convertere et subsidium aliunde implorare cogetur, quod si factum fuerit, sua quoque maiestas regia adveniente alicuius rupturae tempore in condescencia et coniunctura Hungarorum nullam sibi spem polliceri poterit...*” Wesselényi és Zrínyi Péter XIV. Lajoshoz. Bécs, 1666. december 16. *Acta coniurationem...* 262–263. (n. cccvi).

⁵⁵ Pauler: *Wesselényi*, I... 132–133.

⁵⁶ Minderre adatoltan és több korrekcióval: Tusor: *Tractatus puncta...* i. m.; Uő: *Propositiones...* i. m.

Ha végigtekintünk a vasvári békét, pontosabban a már Érsekújvár elestét követő rendi szervezkedések történetén, azt látjuk, hogy igazából nincs világos közjogi koncepció: az általános közhangulatban szerepel egy francia származású király megválasztása, esetlegesen egy lengyel perszonálunió keretében. Felmerült a behódolás a törököknek, ami viszont az államfőségben is vagy a Szapolyai-féle (nemzeti király), vagy az utána kialakult erdélyi modellt (nemzeti fejedelem) követte volna.⁵⁷ Az államfőség kérdése a nemzetközi legitimitáció szempontjából mindenél nagyobb súllyal esett latba. A korszakban a diplomácia uralkodói felségjog és a szuverén fejedelmek közötti kvázi „személyes” érintkezés volt. Megkoronázott, törvényes király esetén a magyar szervezkedők csupán lázadók, rebellesek voltak. Akik szükség esetén alkalmasak ugyan a zavarkeltésre és az időhúzásra, de az európai politika porondján nem partnerek.⁵⁸

Spinola nuncius jelentése az egyedüli dokumentum arról, hogy 1665 őszén a bécsi udvarban ekkor már kerek két évtizede élő (és túlélő) kancellár – és képviselőként a *status ecclesiasticus* – kiemelt figyelmet szentelt a trónöröklés és az államfőség kérdésének. Az aktuális külpolitikai események ismeretében ez egyáltalán nem meglepő, hiszen ekkor már két hónapja mondhatni egész Európát lázban tartotta a spanyol Habsburgok közeli kihalásának eshetősége és ennek várható következményei. 1665. szeptember 17-én 60 éves korában ugyanis meghalt IV. Fülöp spanyol király. Utóda az ekkor két hónap híján 4 éves II. Károly lett. Az apja első házasságából született nyolc gyermek közül öt még születése évében elhunyt, egyikük másfél évesen, Balthazar Károly trónörökös pedig 16 évesen, 1646-ban. Csupán az utolsónak született Mária Terézia infánsnő (1638–1683) érte meg a felnőttkort, ő XIV. Lajos francia király felesége lett. Második házasságából az elsőként született Margit Terézia infánsnő (1651–1673) 1666 decemberében I. Lipót felesége lett. Két további fiú és egy lány szintén csecsemőként, illetve Fülöp Prospero infáns (1657–1661) negyedik életévét be nem töltve, öt nappal Károly öccse születése előtt elhunyt.⁵⁹

Mindenki II. Károly közeli halálára számított. XIV. Lajos ezt be sem várva, 1667 májusában háborút indított Spanyol-Németalföld megszerzéséért. Abszolutista és hegemonista törekvései érdekében középkori törvényekkel igyekezett érvelni: a brabanti magánjog alapján feleségét mint apja első házasságából származó leszármazottat tartotta a németalföldi területek örökösének, a száli törvények alapján pedig saját magát mint férjet ezen átháramló (devolváló) jogok törvényes érvényesítőjének.⁶⁰

---

⁵⁷ Nem kívánunk elmerülni a különféle – és már az 1650-es évekre (vö. Zrínyi Miklós és II. Rákóczy György magyar királysága) – visszanyúló elképzelések boncolgatásában. A különféle elképzelésekre lásd a 15–16. j.-ben idézett alapirodatmal.

⁵⁸ A kérdés fontosságát kiemeli: Bérenger: *Francia–magyar kapcsolatok...* 276. és 281–282.

⁵⁹ Az életrajzi adatok: *Die Habsburger*, passim; *Habsburg lexikon*, ord. alph.

⁶⁰ A devolúciós háborút és az európai nemzetközi helyzet trendjeit a rendi szervezkedés alapirodalmá behatóan ismerteti. Vö. fentebb, 15–16. j. A korszak kiterjedt könyvészetére: William Young:

5. Az egyházi rend és a közjogi koncepciók 1665-ben. „Fedett” küldetés Rómába

a) Közjogi koncepciók

Mindezek ismeretében kijelenthetjük, hogy 1665 őszén a kalocsai érsek-kancellár (több püspöktársával és az esztergomi érsek főkancellárral a háta mögött) egyáltalán nem rugaszkodott el a realitásoktól, és csupán a nemzetközi trendet követte, amennyiben az osztrák ág feltételezett kihalása alkalmával nem számolt a spanyol ág esetleges dinasztikus igényeivel. Más volt a helyzet II. Mátyás örökösödése kapcsán négy évtizeddel korábban, ahol III. Fülöp spanyol király rokoni alapon közelebbi örökösnek számított, mint a gráci ág feje, Ferdinánd főherceg. Utóbbinak a spanyol ág előzetes beleegyezése kellett ahhoz, hogy a császári, illetve a magyar és a cseh királyi trónhoz juthasson. Ezt az úgynevezett Oñate-szerződés biztosította neki 1617-ben.⁶¹ A pontokban szinte jelképes gesztusok fejében mondtak le a spanyol király jogairól, lévén, hogy ekkor mindhárom korona elnyeréséhez előzetes választás volt még szükséges. Ha akkor a dinasztia jelöltje a spanyol király lett volna, nem lehetett volna sikeres sem a rendek választása a Magyar Királyságban, sem pedig az elektorok választása a Szent Római Birodalomban. Még II. Ferdinánd esetében is az éppen e cél érdekében esztergomi érsekké kinevezett Pázmány Péter zsenialítására volt szükség ahhoz, hogy a Magyar Királyság protestáns többségű karai és rendjei 1618 tavaszán királyukká válasszák a katolikus gráci főherceget.⁶² Csehországban pedig még az ő esetében is „ribillió” támadt, ami harminc évig tartó háborúskodásba torkollott a Birodalom területén.⁶³

Magyar viszonylatban a helyzet 1665 őszén még bonyolultabbnak számított, mint fél évszázaddal korábban. A központi probléma 1615–1618-ban „mindössze” abban állt, hogy II. Mátyás király öreg, beteges volt és nem született gyermeke. A

Europe in the Age of Louis XIV (1661–1715). In: *International Politics and Warfare in the late Middle Ages and Early Modern Europe. VI: A Bibliography of Diplomatic and Military Studies*. Chapter 6. (<https://internationalhistory.files.wordpress.com/2013/01/chapter-63.pdf>); kiváltképpen Jeroen Duindam: *Vienna and Versailles: The Courts of Europe's Dynastic Rivals (1550–1780)*. Cambridge, 2003, 232skk; magyar nyelven újabban: Tóth: i. m. 289–298.

⁶¹ A dinasztian belüli tárgyalásokat folytató Íñigo Vélez de Guevara, Oñate grófjáról elnevezett egyezség (*Pactum de Successione Regnorum Hungariae et Bohemiae*) végső formába öntésére, aláírására 1617. június 15-én, majd július 29-én került sor. Vö. Alexander Koller: Papst, Kaiser und Reich am Vorabend des Dreißigjährigen Krieges (1612–1621). Die Sicherung der Sukzession Ferdinands von Innerösterreich. In: *Die Außenbeziehungen der römischen Kurie unter Paul V. Borghese (1605–1621)*. Hrsg. v. Alexander Koller. Tübingen, 2008 /Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 115./, 101–121., 104. (17. j.).

⁶² Fraknoi Vilmos: *A magyar királyválasztások története*. Máriabesnyő–Gödöllő, 2005 /Historia Incognita I/14./, 189–203.; Vö. Tuszor Péter: *Pázmány, a jezsuita érsek, kinevezésének története, 1615–1616*. Budapest–Róma, 2016 /Collectanea Vaticana Hungariae I/13./, 268–278. is.

⁶³ A kiterjedt irodalomból itt csupán Geoffrey Parker klasszikus munkáját idézzük: *The Thirty Years' War*. London, 1997³. Lásd még Tuszor: *Pázmány, a jezsuita érsek...* 267.

Habsburg-dinasztia ugyanakkor még bővelkedett férfitagokban. Választani pedig csakis közülük lehetett. A szabad királyválasztáshoz kitartóan ragaszkodó magyar rendek tudniillik már az 1547. évi 5. törvénycikkelyben, ha nem is túl ünnepélyes formában, de elismerték I. Ferdinánd utódaira nézve az öröklés jogát,⁶⁴ amit királyválasztásnak kellett megerősíteni, illetve egyértelmű örökös híján eldöntenie, mint például 1618-ban. Ez az egyenesági, törvényes fiúutódokra általában már szinte az összes késő középkori rendi választómonarchiában érvényes volt. 1665-ben azonban gyakorlatilag azzal a valós eséllyel lehetett számolni, hogy férfiaon hamarosan kihal a Habsburg-ház.

Szelepchény titkos tárgyalása Giulio Spinola nunciussal 1665 késő őszen tehát az adott bel- és külpolitikai, legfőképpen pedig dinasztikus viszonyok között sok szempontból indokolt volt. Giulio Spinola tömör, lényegre törő, ugyanakkor nagyon pontos jelentéséből az is nyilvánvaló, hogy – miként már többször utaltunk rá – nem pusztán a kancellár magánakciójáról volt szó, hanem a főurak és főpapok csoportjának nézetét képviselte. A jelentésben szereplő gyűlésekre, említettük már, valóban sor került 1665 őszen, jórészt Felső-Magyarországon, és leginkább egy összehívandó diéta előzményeként.⁶⁵ A nunciusi *dispacció*nak köszönhetően ezek konkrét tematikájába is bepillantást nyerhetünk. Megállapíthatjuk azt is, hogy – továbbra is egy esetleges királyválasztás kereteiben gondolkodva – a Szent Római Birodalomba történő inkorporálódás, vagyis a magyar választófejedelemség ideája nemcsak Nádasdy Ferenc nehezen kivitelezhető elképzelése volt,⁶⁶ hanem megragadható politikai szándékként létezett a korszakban. Voltaképpen a nunciusi jelentésben 1665 végén megjelenő elképzelés arról, hogy az ország tagozódjon be a Birodalomba, adatolhatóan Nádasdy Ferenc országbíróhoz és *factió*jához köthető.⁶⁷ Vele szemben az egyházi rend Róma bevonásával igyekezett meghatározni

---

⁶⁴ „Mert, miután az ország Rendei és Karai magukat nemcsak Őfelsége, hanem örökösei uralmának és hatalmának is örök időkre alávetették az összes rendek és karok annak, ha Magyarországon marad, nem kisebb hűséggel, ragaszkodással és tisztelettel fognak engedelmeskedni, mint magának Őfelsége személyének.”

⁶⁵ Vö. *Acta coniurationem...* 56. (n. lxx.); *Magyarország történeti kronológiája*, II... 787–788.; Szemléletes a *posteriori* bizonyítékként a rendes rendi gyűlések alkalmainak felhasználására a szervezkedéshez az 1667. márciusi besztercebányai gyűlés (nádori törvénykezési ülés) szolgál. Vö. például Benczédi: *A Wesselényi-féle...* 612. – A végül csak 1683-ban összeülő diéta összehívása, elmaradása változó okok és indokok mentén a szervezkedés időszakának vezérmotívuma, miként ezt többek között Gremonville-től, Giovanni Chiaromannitól, illetve Bársony Györgytől is megtudhatjuk. *Acta coniurationem...* 107. (n. cxlv.) és passim; Óváry: i. m. 251. (n. 1573.) 258. (n. 1612.), 260–261. (1628. és 1633.), 257. (n. 1607.).

⁶⁶ Szabó András Péter: Esterházy Pál nádor néhány erdélyi vonatkozású iratmásolata. Ismeretlen források az 1658–1659. esztendő történetéhez. *Lymbus*, 2008. 63–92., 81. – Az 1690-es években a birodalmi konfesszionális egyensúly megtartása érdekében, kifejezetten katolikus motivációjú opcióként vetődött fel. Mihalik Béla Vilmos: *A Szentszék és a magyar választófejedelemség gondolata a 17. század végén. Történelmi Szemle*, 2016. 3. sz. 383–408., 401–405.

⁶⁷ Mivel jelentősége miatt külön közleményt igényel kifejtése, itt csak utalásszerűen említjük meg, hogy a Spinola-jelentésben foglaltaknak köszönhetően, konkrétan a fentiek alapján közelebbi

önmagát, illetve egy dinasztiaaváltás esetére biztosítani pozícióit – ez a Spinola-szöveg egyik legfontosabb tanúsága.⁶⁸ Érdekes és nagyon elgondolkodtató párhuzam, hogy mind Nádasdy, mind Szelepchény, tehát mindkét eltérő koncepció képviselője külföldi „terepszmlét” tartott 1665-ben. Tavasszal az országbíró Rómában járt,⁶⁹ ősszel a kancellár a Birodalom területén, Salzburgban időzött hosszasan.⁷⁰ Feltételezhetjük, hogy a válságos 1664-es esztendő után az érzékeny politikai tervezetések közepette aligha kirándulni mentek. Mindketten saját koncepcióik

---

támpontokat nyerhetünk a híres-neves „Elmélkedés” avagy „Oktatás” keletkezéséhez, sőt szerzőségének megállapításához is. A 17. század egyik legfontosabb állampolitikai irata ugyanis szemlátomást a Birodalomba tagolódás melletti érvelés céljából íródott. Egyik később adott címe: „*Jo Emlékeztű Magyar Országhi Palatinus Wesselyény Ferencz, n[al]gy Esztergami Érssek Lippay György s- Judex Curiae Nadasdy Ferencz, és Horváth Országhi Bán Zrinyi Péter Haza fiusságoctul viseltettven Nemett Nemzett igája ala vetett Haza szabaditassára való Elmélkedések*”. Az R. Várkonyi Ágnes által 1972-ben a kurrens kutatás figyelmének középpontjába állított politikai diskurzus kiadása: Bene Sándor – Szabó Sándor: Oktatás jó elmélkedésre. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2000. 2. sz. 437–476., 447–476. További irodalommal lásd a kiadás bevezető tanulmányát (437–446.); Bene Sándor: Az ellenállás hermeneutikája. Egy fejezet a Rákóczi-szabadságharc politikai publicisztikájának történetéből. In: „*Nem súlyed az emberiség...*” *Album amicorum Szörényi László LX. születésnapjára*. Szerk. Jankovics József et alii. Budapest, 2007, 1035–1058., főként 1036–1038.; valamint R. Várkonyi: Konföderáció a szomszédos országokkal. *Európa Zrínyije...* 333–345. (Zrínyi Miklós szerzősége mellett érvelve).

⁶⁸ Mindenképpen megfigyelhető egyfajta lépéskényszer az egyházi vezetők részéről, hogy egy esetleges új berendezkedésnek irányt tudjanak szabni. A kérdés fontosságát és érzékeny voltát jól érzékelteti, hogy Lippay primás már jó egy évtizeddel korábban és viszonylag stabil belpolitikai viszonyok között lengyel típusú nemesi reszpublika majdani kialakulását vizionálta Pálffy Pál nádori intézkedéseiben: „*Denique, uti dictum est, vix quidpiam amplius restat ex regia potestate et autoritate, quod sibi non vendicet palatinus, eadem iura sibi vendicabunt omnes successores palatini, et ex regno brevi unam republicam Polonicam facient. Post regiam dignitatem aliorum quoque ordinum et consiliorum fere omnium officium involvat, et sibi vendicant dominus palatinus...*”. Österreichisches Staatsarchiv [ÖStA], Haus-, Hof- und Staatsarchiv [HHStA], Ungarische Akten, Fasc. 176. Konv. C. fol. 152r–169v (*Opinio Archiepiscopi Strigoniensis*), fol. 164v. – A nemesi reszpublika gondolata a *libera electio* ideájával karöltve a szervezkedés alatt rendre vissza-visszatért, vö. Benczédi: *Rendiség, abszolútizmus...* 29. és 146., 45. j.; valamint *A Thököly-felkelés és kora*. Szerk. Benczédi László. Budapest, 1983, 13.; Uő: A rendi anarchia és a rendi központosítás tendenciái a 17. századvégi Habsburg-ellenes küzdelmeinkben. *Századok*, 1979. 6. sz. 1038–1051., 1039–1042.

⁶⁹ Lásd a 74. j.-ben idézendő irodalmat.

⁷⁰ Vö. Óváry: i. m. 227. (n. 1427.) „*In transitu postae huius intermittere non potui, quin celsitudinem vestram de successu itineris mei hisce brevibus humillime informarem.... Propero iam ad servitia debita suae maiestatis et vestrae celsitudinis principalis, lentius tum ac sperabam et continuas pluvias et lutosas vias propter quas equos etiam longior itinere confectos remittere debui, confido nihilominus me intra quatrimum posse celsitudini vestrae inservire, et a gratiosissimo meo patrono principe archiepiscopo Salisburgensi contra omnem voluntatem et excusationem hic detinear.*” Levele Lobkowitzhoz, Salzburg, 1665. október 3. MTAKK 4928–29/D-255, időrend. Az ígért négy nap helyett végül csak október 13-án érkezett meg az udvar után Innsbruckba. Vö. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magánlevéltárak, Batthyány család körmendi levéltára, Missiles [HU-MNL-OL-P 1314], n. 46 962. Nehezen hihető, hogy pusztán szórakozással töltötte volna az időt.

ellenpróbáját végezheték el, és jutottak – önmagukhoz és kapcsolatukhoz híuen – homlokegyenest ellenkező következtetésre: Nádasdy a Birodalom, Szelephény Itália felé orientálódott.

b) Küldetés Rómába

Fontos feladatunk közelebbről tisztázni, hogy amikor „egyházi rend”-ről beszélünk, vagyis a kora újkori magyar rendiségben a középkori *prelati* utódeként megjelenő államalkotó *status ecclesiasticus*-ról, akkor ezalatt a püspökök többé-kevésbé jól körülhatárolható körét kell értenünk. Mindenekelőtt a szellemileg még aktív Lippay primást, akinek kooperációja mellett nem csupán az szól, hogy 1664 őszétől több irányban, Franciaország felé, illetve a Rajnai Szövetséghez például ismételten is igyekezett külpolitikai támaszt keresni.⁷¹ Lippay már 1664 októberében Rómába akart küldeni valakit, talán ekkor írt Barberini bíborosnak panaszos levelet, amelyről Nádasdy Ferenc szólt vallomásában.⁷² Kezdeményező szerepére és arra, hogy a Szentszék bevonására tett 1665. őszi kísérletben tevőlegesen részt vett, konkrét adatunk is van. 1665 szeptemberében ugyanis az Örök Városba küldte unokaöccsét, az ifjabb Lippay Györgyöt. A Francesco Barberinihez intézett, diplomatikusan megfogalmazott ajánlólevélben nemcsak a bíborosnak azt a jóindulatát emlegette, amelyet az *afflictissimum regnum*ként aposztrofált Magyarország irányában mutatott a megélőző törökellenes (*adversus crudelem hostem Christianitatis*) háborúban, hanem pártfogása folytatását is kérte, hogy „nyújtson segítő jobbkezet az kereszténység romlásnak indult védművének”.⁷³

Az eredetiben fennmaradt irat vatikáni lelőhelye azt mutatja, hogy az ifjabb Lippay György valóban eljutott Rómába és bebocsátást nyert Barberinihez, tárgyalásairól azonban semmi közelebbi adatunk nincsen. A primás – nyilvánvaló álcázásként – unokaöccse utazását hitbuzgalmi jellegűnek mondta, aminek alkalmát kihasználva fordult a még ekkor is befolyásos kardinálishoz, fő rangja szerint a római Anyaszentegyház (vice)kancellárjához. Bár csak a Barberinihez írott ajánlólevél maradt fenn, nehezen feltételezhető, hogy ne kereste volna fel Flavio Chigi

⁷¹ Tusor Péter: A primás, a bán és a bécsi udvar (1663–1664). *Történelmi Szemle*, 2015. 2. sz. 219–251.; illetve Uő: *Lippay... és a „Wesselényi-összeesküvés”... i. m.*; Uő: „*Regnum Hungariae in quali statu hodie versetur...*” A rendi szervezkedés 1665. évi kulcsdokumentumának szerzősége, s.a.

⁷² Uő: *A primás, a bán és a bécsi udvar...* 247–248. (113. j.) Nádasdy vallomásáról: Pauler: *Wesselényi*, I... 49. (2. j.). A Barberinihez írt „levél” – melyet Rómában nem találtunk – kapcsán felvetődik egy másik értelmezés, illetve lehetőség is, ezt lásd Tusor: „*Regnum Hungariae*”... i. m.

⁷³ „*Quod suum benignissimum patrociniū et affectum paternum, ut deinceps quoque eminentia vestra continuare et ruenti huic Christianitatis propugnaculo manum auxiliatricem supponere et me quoque devotissimum servum experta hactenus gratia et clementia prosequi velit, demisse rogo.*” Pozsony, 1665. szeptember 14. Biblioteca Apostolica Vaticana, Barb. Lat., vol. 6894, fol. 37r–v.

bíboros nepost vagy még inkább a későbbi IX. Kelement, Giulio Rospigliosi bíboros államtitkárt,⁷⁴ akihez Spinola jelentése 1665. december 17-én befutott.⁷⁵

Az ifjú főnemes nem egyedül utazott. Lippay primás esztergomi olvasókannokja, az ekkor még szintén fiatal, mindössze 32 éves Pongrácz György almádi apát, szendrői választott püspök kísérte útjára. A volt germanikus utazási tapasztalatai, helyismerete, római kapcsolatai voltak hivatottak arra, hogy megteremtsék a küldetés sikerének külső kereteit, illetve, hogy fedést biztosítson a primási nepos küldetésének. Az útjáról készített jelentése szerint Pongrácz 1665. szeptember 15-én indult el Pozsonyból Lippay engedélyével és az esztergomi főkáptalan egyetértésével, és november 3-án érkezett meg Rómába. November 15-én fogadta őt audiencián VII. Sándor pápa.⁷⁶ Pongrácz részben saját szendrői püspöki megerősítését, részben a királyi főkegyúri jog gyakorlásának kiújuló problémáit kívánta rendezni a primás szóbeli instrukciója alapján, első helyen idézve a Szilveszter-bulla fontosabb passzusait, illetve az esztergomi káptalan anyagi helyzetének rendezéséhez kérte még (szóban és kérvények beadásával) a pápa segítségét.⁷⁷ Fellépése nyilvánvalóan hozzájárult az 1666. december és 1667. június között létrejött *modus vivendi* megszületéséhez, amelynek keretében a Szentszék elismerte a Szent István-i alapítású tíz egyházmegye felett a magyar királyok kinevezési jogát.⁷⁸ A főkegyúri jog körüli nehézségek azonban semmivel sem voltak súlyosabbak ekkor, mint az elmúlt években bármikor, és roppant érdekes, hogy ebben az alapvetően uralkodói jogot érintő ügyben a magyar klérus önállón, a bécsi udvar engedélye, illetve támogatása nélkül küldött követet a pápához, aki viszonylag rövid idő alatt audienciát is adott számára. 1644/45-ben Jakusith György egri püspök követjárásának célja tulajdonképpen a katonai, pénzügyi segítségkérés volt, amire I. Rákóczy György

⁷⁴ Vele Nádasdy bizonyíthatóan közelebbi érintkezésbe került pár hónappal korábbi útján. Vö. a gróf levelét hozzá papává választása alkalmából. Sárvár, 1667. július 2. AAV Segr. Stato, Principi, vol. 90, fol. 271r–v. Nádasdy tavaszi útjára: Marczali Henrik: Bezerédj Zsigmond utazási naplója. *Történelmi Tár*, 1883. 348–358.; Komáromy András: Nádasdy Ferencz római zárandoklása. *Történelmi Tár*, 1899. 721–722; legújabban: Viskolcz Noémi: Nádasdy Ferenc és Róma. In: *Eruditio, virtus et sapientia. Tanulmányok a 70 éves Bitskey István tiszteletére*, I–II. Szerk. Fazakas Gergely Tamás – Száraz Orsolya et al. Debrecen, 2011, 340–349. Az utazással az *Elmétkedés* szerzősége kapcsán fogunk foglalkozni.

⁷⁵ Az államtitkárokra és az Államtitkárság működésére: Tusor Péter: *A barokk pápaság (1600–1700)*. Budapest, 2004., 251. és 166skk.

⁷⁶ „*Genuina Relatio certorum Negotiorum per me Georgium Pongracz El. Eppum Samandriensem etc. coram sua Sanctitate Alexandro Papa VII habita apud Eum dem audientia humillime propositorum.*” Kiadva Károly János: *Oklevelek gróf Nádasdy Ferencz nádas-ladányi levéltárából*. Budapest, 1879, 59–71., n. xxvii.

⁷⁷ „*Confirmationem Episcopatus ex clementissima suae Majestatis Gratia mihi collati sollicitandam proposui.*” Mivel azonban értesülése szerint szendrői megerősítése „igen nehéznek” ígérkezett, ezt nem mozgatta, hanem általánosságban és *in radice* igyekezett a kérdést megoldani („*iuxta etiam verba ab Illustrissimo pie defuncto mihi datam Instructionem*”). Uo. 59. és skk.

⁷⁸ Fraknoi Vilmos: *Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez*. Budapest, 1899, 255–264., n. clxxx.

támadása miatt volt szükség, de a látogatás átmeneti rendezést is hozott a királyi patronátus kérdésében.⁷⁹ Pongrácz esetében nyilvánvalóan hasonló a képlet: a háttérben politikai motivációt kell keresnünk. A püspök ugyanakkor egy szót sem ejt jelentésében az ifjú Lippayról, annak Barberini bíborosnak szóló ajánlóleveléről (ebben viszont a püspök nem szerepel), sem pedig arról, hogy a prímás nevében bármilyen más előterjesztést tett volna VII. Sándornak. Márpedig aligha hihető, hogy a pápa csupán az előtárt és az illetékes szakkongregációkhoz tartozó ügyekben fogadta volna ilyen hamar a magyar prelátust.

Rendkívül beszédes, hogy semmiféle állami közreműködésről nem tudunk Pongrácz útjával kapcsolatban, miként az is, hogy a főpap jelentése Rottal János titkos tanácsos iratai között maradt ránk. A rendkívüli követjárás ugyanis Zrínyi Péternek köszönhetően részben lelepleződött a császári udvarban. A püspök Sopronnál akarva-akaratlan az új bánhoz csatlakozva utazott az Adriáig. Zrínyi egyfelől azzal bízta meg, hogy közvetítse hódolatát mint újonnan kinevezett horvát bánnak a pápa felé, s kérje gondoskodó oltalmát Horvátország és a környező területek számára.⁸⁰ Másfelől pedig pénztámogatást igényelt a főpap útján az általa tartott horvát végvári katonaság fizetésére, hogy akár a törökök, akár bárki más ellenében az uralkodó védelmére siethessen. Utóbbi pontos megfogalmazása („arra az esetre, ha valamely ellenség váratlanul Őfelsége ellen felkelni... merészelné”) már-már a pimaszsággal határos.⁸¹ Hiszen éppen ő maga volt az, aki ilyesmit tervezett, és e célból szövögette francia kapcsolatait, tőlük is pénzt követelve. Párizstól már nyíltan I. Lipót ellen kívánt segílyhez jutni ekkoriban.⁸²

A bán 1665. október elején Buccariban adott ajánlólevelet Pongrácznak és az ifjú Lippaynak, valamint külön iratban megbízást a püspöknek „bizonyos ügyei” elintézésére.⁸³ Ez az ajánlás – a Barberini bíborosnak szóló levél mellett – a prímási

---

⁷⁹ Vö. alább, 85. j. – A fejedelmi család esetében a 17. századi névalak szerepel.

⁸⁰ „*Ea qua par est sublezione demisse instando, quatenus tam se quam sibi traditos Croatiae et adjacentium Regnorum Incolas ab omni hactenus haeretica contagione liberos, ac Sanctae Matri Ecclesiae Suaeque Sanctitati fidelissimos benigno favore protegere, et eos, quos immanis barbarorum potentia in pernitiosum aeternum ac inevitabile Orbis Christiani detrimentum opprimere nititur, paterno oculo respicere, clementi gratia favore ac defendere non fuisset dedignata.*” Uo. 70–71.

⁸¹ „*His subtexui talem provisionem pro miseris illis militibus non tantum utilem, sed necessariam fore vel ex eo etiam, quod casu quo aliquis inimicus inopinate contra Suam Majestatem insurgere, aut (prout communis erat fama) ipse etiam Turca vi et potentia mediante per Confinia Croatiae et Dalmatiae prorumpere, Venetosque inimice adoriri intentaret, proculdubio eos in illo casu non modicum utilitatis Suae Majestati totique Christianitati, et vel maxime partibus Italiae allaturos.*” Uo. 69–70.

⁸² Minderre lásd az összeesküvés fentebb idézett irodalmát (15–16. j.), illetve különösen Bérenger: *Francia–magyar kapcsolatok...* i. m.

⁸³ „*Il monsignore vescovo di Samandria assieme con l' illustrissimo signor conte Lipai nepote del Monsignore arcivescovo di Ostrogonia sene partono verso Roma perciò è parso a noi humillmente supplicare la santità sua di esserli nelle lor ocorenze favorevole et benignio del favore.*” Eredeti levele VII. Sándorhoz, Buccari, 1665. október 6. AAV Segr. Stato, Principi, vol. 88, fol. 293r–v;

unokaöccs küldetésének a történeti forrásokban fellelhető másik nyoma. A fiatal főúr tényleges római tárgyalásai titokban maradtak. Meglepő, hogy Pongrácz egy szót sem ejtett róla jelentésében, pedig jószerével elképzelhetetlen, hogy az ifjú főnemes ne kísérté volna el a pápai audienciára. Az akció politikai vonatkozásainak dekonspiráló híre mindenesetre csupán abban a formában jutott el Bécsbe, hogy Zrínyi Péter eredményesen kért pénzsegélyt a VII. Sándortól, amit a pápai Államtitkárság végül cáfolt.⁸⁴

Ami biztosan kijelenthető, és ami számunkra fontos a különleges követjárással kapcsolatban: Lippay, a Magyar Királyság primása személyes küldöttjének, egy megbízható családtagjának útján közvetlenül Rómában keres kapcsolatot, amikor a magyar udvari kancellár Bécsben a nunciussal tárgyal. Nagyjából ugyanis éppen abban az időben kereste fel Szelepchény Spinolát az apostoli nunciatura *Am Hofon* álló palotájában, amikor már teljesen biztos lehetett benne, hogy az ifjú főnemes mindenképpen megérkezett az Örök Városba, és sikerült tárgyalásokat folytatnia. A közös, pontosan koordinált cselekvést az egyházi rend két feje, a kancellár és Lippay részéről végképpen bizonyítottnak vehetjük.⁸⁵

Lippay primás után a kalocsai érsekség várományosát, Széchényi György győri püspököt kell megemlítenünk, aki főpapként részese lehetett az 1665-ös szervezkedésnek. Ő Szelepchényvel ugyan nem volt különösebben jóban, részvételére azonban valamelyest biztosnak nevezhető terhelő adatunk is van, mégpedig Zrínyi Péter kijelentése, miszerint az ő bukását hamarosan „érseki tiarák” fogják követni. A kijelentést Benczédi Szelepchényre és Széchenyire vonatkoztatja. Úgy véljük, a

---

Pongrácz megbízásáról: Uo. fol. 300r–v. – Elképzelhető, hogy utazás közben a bán megtudhatott ezt-azt a küldetés részleteiről, ezekhez akart csatlakozni ajánlásával, illetve „rálicitálni” saját kérésével. Nem tudhatjuk. Azt viszont igen, hogy Lippay nem bízott Zrínyiiben, továbbá 1665 őszén Grémonville jelentéseiben sincsen nyoma, hogy a bán említést tett volna erről a római útról. Bécs, 1665. jan. 22. Grémonville jelentése XIV. Lajosnak. *Acta coniurationem...* 24–25. (n. xxii.); és Uo. 49skk.

⁸⁴ „...államtitkár azt írja a nunciusnak, hogy nem lehet tudni, ki írta azt Rómából, hogy Őszentsége Zrínyi Péter kérelmére segélyt utalt ki, amint ezt felesége a nunciusnak mondotta, mert a pápa mindaddig nem tett ilyen elhatározást. A nuncius jól tette, hogy nem beszélt ezzel kapcsolatban a császárral.” Vanyó: i. m. 31. (n. 17.) Az Államtitkárság 1666. március 6-ai jegyzéke Spinola nunciusnak (lelőhelye Vanyónál: AAV Segr. Stato, Germania, vol. 34, fol. 18r).

⁸⁵ További támpont, hogy mintegy 20 évvel korábban hasonló belpolitikai hátérhelyzetben felvetődött Róma bevonása. Lippay nemcsak az akkor még bíboros neposként a pápai külpolitikát felügyelő Francesco Baberberiniek írt, szerkesztett instrukciót és emlékiratot is (*Florens olim*), hanem eredetileg Szelepchényt kívánta az Örök Városba küldeni. Az 1665-ös akció, illetve a két főpap kooperációja ebben az irányban tehát nem előzmény nélküli. Vö. Tusor Péter: Jakusith György római követjárása 1644–45-ben. A magyar rendek kísérelte a Szentszék bevonására a török és az erdélyi protestantizmus elleni fegyveres harcba. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2000. 2. sz. 237–268., különösen 240. és 243–246. – *Nota bene*: a római audienciára 1665. november 15-én került sor, Spinola pedig november 28-án írta meg jelentését a kancellárral folytatott titkos tárgyalásáról.

célzás nem irányulhat másra, mint az 1665. évi tervezetésekre.⁸⁶ Ezekről ezt-azt szintén megtudhatott Pálffy Tamás egri püspök, aki Szelepchényvel ugyan halálukig kölcsönösen gyűlöltek egymást, azonban Lippay belső bizalmasának számított, hosszú évekig vikáriusaként működött. Macripodari Jácint csanádi püspök és esztergomi segédpüspök beavatottsága bizonyított, hiszen Lippay két alkalommal is őt küldte követként Grémonville-hez Bécsbe 1665 elején, azonban az is kiderül, hogy a püspök minden részletbe nem volt teljesen beavatva.⁸⁷ Hogy ez a későbbiek során milyen mértékben történt meg, nem tudjuk, az mindenesetre orientáló, hogy őt még Szelepchény fedezte fel a magyar hierarchia számára Konstantinápolyban.⁸⁸ A többi prelátus: Bársony György váradi püspök és Szegedy Ferenc váci püspök bizonyíthatón Szelepchényhez húztak.⁸⁹ Sennyey István veszprémi püspök ekkor ugyan még Pálffy Tamáshoz állt közelebb,⁹⁰ viszont Szegedyvel egyetemben a szervezkedés későbbi szakaszában gyanúba keveredtek. Politikai elkötelezettségük 1665-ben aligha lehetett vitás.⁹¹ Egyedül talán Bársonyt tekinthetjük tartózkodóbbnak közismerten hajthatatlan protestánsellenessége okán.⁹² Ugyanakkor miként Szegedy és Sennyey, ő is eredendően Lippay primás „kreatúrája” volt, ő

---

⁸⁶ Benczédi: *Szelepcsényi érsek ügye...* 490–491.

⁸⁷ Bécs, 1665. jan. 22. és április 7. Grémonville jelentései XIV. Lajosnak. *Acta coniurationem...* 24–25. és 32–33. (n. xxii és xxxv). A francia követ által „*un Grec, son suffragant*”-ként emlegetett püspököt a poztivista történetírás csupán „egy pap küldöttként” említi futólag. Pauler: *Századok*, 348. Macripodari bécsi tárgyalásairól részletesen: Tusor: *Lippay...* és a „*Wesselényi-összeesküvés*”... i. m.

⁸⁸ Macripodarinak a császári rezidens kért magyar egyházi javadalmat Konstantinápolyból, a bővebb indoklást Szelepchény szóbeli tájékoztatására hagyva. A kezdeti elgondolás az volt, hogy Macripodari az isztambuli Habsburg-követség munkáját segítené. Alexander Greiffenklau levele Lippayhoz, Pera, 1644. február 20. PL AS AR Class. V, n. 549, fol. 18–19. Macripodarira életrajzi vázlata: Juhász: i. m. 84–87.

⁸⁹ Szemléletes bizonyíték erre a tény, hogy a fő bizalmas és majdani nyitrai püspök- és kancellárutód Korompay Péter mellett Bársony György és Szegedy Ferenc lettek az esztergomi érseki kánoni kivizsgálás tanúi, illetve a 25 és 30 éves ismeretség alapján 1666 februárjában Giulio Spinola előtt vallomás formájában jegyzőkönyvbe diktáltak tartalma, hangneme. AAV Archivio della Nunziatura in Vienna, Processi Canonici [P. Vienna], n. 152; Archivio Concistoriale, Processus Consistoriales, vol. 65, fol. 633r–644v. A primás 1670. évi és azt követő „válságmenedzselésében” szoros kooperációban mindketten aktívan részt vettek, leginkább Bársony. Erre több adat: ÖStA HHStA Ungarische Akten, Specialia, Fasc. 288, illetve 324, passim.

⁹⁰ Fazekas István: *A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között*. Budapest, 2021, 189.

⁹¹ Szegedy a felkelés alatti hallgatásával, illetve bizonyos kijelentéseivel gyanúba keverte magát, tehát volt mit kompenzálnia. Sennyey részt vett az 1668. évi felkelést előkészítő második stubnyai találkozón. Vö. Benczédi: *Szelepcsényi érsek ügye...* 490. Sennyey udvar elé idézésének tervére: Lipót magánlevelei a primáshoz, illetve Rottal Jánoshoz: ÖStA HHStA Ungarische Akten, Specialia, Fasc. 324, Konv. B., fol. 79 és 86.

⁹² *Speculum* és *Veritas toti mundo declarata* c. munkáira lásd a következő, ideológiai elfogultságát leszámítva informatív munkát: Esze Tamás: Bársony György „*Veritas*”-a. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 1971. 6. sz. 667–693. Lásd még Mihalik: *Papok, polgárok, konvertiták*, passim.

küldte ki őket a római *Collegium Germanicum et Hungaricum* (Bársony és Sennyey ráadásul együtt diákoskodtak), és mindhárman az esztergomi főszékeskáptalanban töltötték püspökség előtti karrierjüket. Sőt ugyanez elmondható Pálffy Tamásról is.⁹³ Kizártnak tarthatjuk, hogy patrónusuk életében ne lettek volna közös nevezőn vele és az ujját Bécsben a nagypolitika verőerén tartó Szelepchény kancellárral.

A horvátországi főpapok, a zágrábi és zengg-modrusi püspök esetében ebben már nem lehetünk biztosak. Petrechich főhercegi jelöltként került méltóságába Lippay primás ellenében,⁹⁴ Pietro Mariani pedig ekkorra mintha már eltávolodott volna korábbi patrónusától, sőt 1665 őszén már nem volt az élők sorában, helyére modrusi főesperese került.⁹⁵ A címzetes és választott püspökök jórészt súlytalanok voltak ahhoz, hogy ilyen kérdésben állást foglaljanak, kiváltképpen a kancellárral szemben.⁹⁶ Az udvartól távol működtek, kellő információk sem álltak rendelkezésükre. Úgy véljük ugyanakkor, hogy maga az elképzelés, amit a kancellár a pápai nuncius előtt felvázolt, többé-kevésbé tudott és támogatott lehetett e püspökök többsége részéről, ami nélkül Szelepchény aligha kezdett volna tárgyalásba Spinola nunciussal.⁹⁷ A magyar közéletbe érdemben be nem kapcsolódó „idegeneket”, az

---

⁹³ A fontosabb karrieradatok: Kollányi Ferenc: *Esztergomi kanonokok 1100–1900*. Esztergom, 1900, 261–263. (Pálffy); 259–260. (Szegedy); 267–268. (Sennyey); 268–270. (Bársony).

⁹⁴ Vö. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar kancelláriai levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratórája, Litterae archiepiscoporum [HU-MNL-OL-A 30], 1. csomó, n. 238.

⁹⁵ Marianit Lippay veszprémi, később esztergomi kanonokságra emelte: Pfeiffer János: *A veszprémi egyházmegye történeti névtára (1630–1950)*. München, 1987 /Dissertationes Hungaricae ex Historia Ecclesiae 8./, 156.; Kollányi: *Esztergomi kanonokok...* 264. A primás és Mariani utolsó érintkezésére 1654-ből, illetve 1655-ből van adat. PL AS AR Class. X. n. 196. (21. csomó, fol. 357.); Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar kancelláriai levéltár, Acta particulare, Particulare [HU-MNL-OL-A 92], n. 6/1655. A királyságbeli magyar hierarchiával közelebbi kapcsolatot nemigen tartó utódára lásd a 97. j.-t.

⁹⁶ Sorukban az ősz folyamán Rómába utazó Pongrácz György szendrői választott püspököt érdemes külön megemlíteni. Bizonyíthatóan ő volt Szelepchény jelöltje a váci püspökségre és a pozsonyi prépostságra Szegedy Ferenc kancellár – Kollonich és Pálffy által véghezvitt – lemondásakor és Egerbe helyezésekor. A primás ajánlólevele a Bécsbe siető Pongrácz számára Lobkowitzhoz, Nagyszombat, 1669. szeptember 15. MTAKK 4928–29/D-255, időrend; Óváry: i. m. 259–260. (n. 1624.) Pongrácz végül szeptember 23-án a váci püspökséget nyerte csak el, a pozsonyi prépostságot nem, szendrői címét viszont szintén a primás által javasolt Antonius de Sottomaioi OSB kapta.

⁹⁷ A püspöki méltóságsorra 1665. június 13-áról van az időben legközelebbi adatunk. Eszerint a Magyar Királyság püspöki kara a következő főpapokból állt: zombori Lippay György esztergomi érsek, Szelepchényi György kalocsa-bácsi érsek és a nyitrai egyházmegye adminisztrátora, kancellár, erdődi Pálffy Tamás egri, Petrechich Péter zágrábi, Bársony György váradi, Széchenyi György győri, Tolnay Ferenc erdélyi, kissennyei Sennyey István veszprémi, Szegedy Ferenc váci, Macripodari Jácint csanádi, Salix János pécsi, Mariani Péter zengg-modrusi, Gorup Ferenc novi, Bartók István tinini, Steinberg János-András skopjei, Szenttamásy Máté korbáviai és végül Benlich Máté boszniai püspök. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar kancelláriai levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratórája, Libri regii (HU-MNL-OL-A 57), 13. kötet,

alsó-karniolai főesperes Stemberg szkopjei és a ferences misszionárius Benlich boszniai püspököt leszámítva, a *status ecclesiasticus* szavazati jogú tagjaként szerepük egy esetleges diéta alkalmával ugyanis megkerülhetetlen lett volna – akár a felsőtáblán, akár javadalmasként, káptalani küldöttként az alsótáblán.⁹⁸ Mindent egybevetve a kancellár kijelentését „despotikus” hatalmáról püspöktársai felett metaforikus jellege ellenére sem tekinthetjük megalapozatlannak.

*

A rendi alkotmány és hagyományok, a belpolitikai viszonyok összefüggésében, nem csupán a prelátusok, hanem a katolikus főnemesség többségének elkötelezett támogatásával⁹⁹ – ennek meglétére utal Szelephény – nem tarthatjuk teljesen légből kapott ötletnek a pápai diplomata előtt felvázolt elképzelést. A pápai protektorátus programját, még mielőtt a nuncius elé vitte a kérdést, a kancellár „megforgathatta” politikai gyűléseken, sőt úgy adta elő Spinolának, mintha azokon fogalmazódott volna meg, ő és püspöktársai pedig csupán felkarolták azt. Ezt viszont így ebben a formában kevésbé tarthatjuk hihetőnek, mint ahogy azt sem, hogy minden katolikus főnemes ezt az álláspontot osztotta volna. Láthattuk, éppen Nádasdynál vetődött fel a Szent Római Birodalomhoz csatlakozás elképzelése, és személyes viszonyuk ismeretében nem valószínű, hogy ezen kiváltképpen Szelephény hatására változtatott volna. Spinola nuncius jelentéséből így az hámozható ki, hogy 1665 őszén egy esetleges királyválasztás kapcsán három forgatókönyv körvonalazódott. Az első egy erős, az országot önmagában megvédeni képes fejedelem (*principe*) meghívása lenne a magyar trónra. A második változat szerint betagozódásra kerülne sor a Birodalomba (Nádasdy), vagyis vélhetően

---

207–209. o. 1665 őszére ez annyiban módosult, hogy Mariani Péter időközbeni halála miatt szeptember 9-től Szmolianovich János lett Zeng–Modrus főpásztor. Vö. AAV P. Vienna, n. 151.

⁹⁸ A kora újkori rendi országgyűlések működésére: Benda Kálmán – Péter Katalin: *Az országgyűlések a kora újkori Magyarországon*. Budapest, 1987 /Előadások a Történettudományi Intézetben 6./; Szijártó M. István: *A diéta. A magyar rendek és az országgyűlés 1708–1792*. Keszthely, 2010, különösen 29–42.; legújabban Forgó András: *Egyház, rendiség, politikai kultúra. Papok és szerzetesek a 18. század országgyűlésein*. Budapest, 2017; továbbá még Ember Győző: *Az újkori magyar közigazgatás története Moháctól a török kiűzéséig*. Budapest, 1946 /Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és Hivaltörténet 1./, passim. A kurrens tanulmánykötetből sajnálatosan épp az egyházi rend 17. századi szerepének közelebbi bemutatása hiányzik: *Rendi országgyűlés – polgári parlament. Érdekképviselet és törvényhozás Magyarországon a 15. századtól 1918-ig*. Szerk. Dobszay Tamás – H. Németh István – Pap József – Szijártó M. István. Budapest–Eger, 2020, 51–116.

⁹⁹ A fontosabb szóba jöhető szereplők a katolikus főnemések közül például Forgách Ádám tárnokmester, Pálffy Miklós főkamrás, pozsonyi főispán, Draskovich Miklós ajtónállómester, Illésházy György asztalnokmester, Esterházy Pál főudvarmester. Vö. HU-MNL-OL-A 57 13. kötet, 207–209. o. Wesselényi Ferenc nádor vélhetően a megválasztásában fontos szerepet játszó klerus oldalán állhatott, amíg Lippay élt. Nádasdy Ferenc országbíró és Zrínyi Péter horvát bán felfogására lásd alább.

valamelyik *Landesfürst*, netalán nemzeti király megválasztása révén, akinek uralmát az *Imperium* jogrendje szavatolná és ereje garantálná. Végül pedig egy új uralkodó megkoronázása pápai legitimálással (Szelephény). A kancellár nem közvetlen római *incameratio*val látta kivitelezhetőnek a tervet, hanem egy új uralkodó pápai investitúrájával, amely aktusért cserébe éves adó fizetését ajánlotta fel. A rendek választása a magyar törvények szerint természetesen ebben az esetben sem lett volna megkerülhető. A Szentszék közreműködése az egyházi rend jelöltjének esélyeit, illetve nemzetközi elismerését lett volna hivatott biztosítani.

Ezen a ponton elértünk az elképzelés inkább elméleti, mintsem gyakorlati realitásainak határához. A kancellár tudniillik nemcsak a Magyar Királyságban, hanem az Erdélyi Fejedelemségben is gondolkodott, a jelentésben ugyanis Erdély is szerepel, márpedig ennek unióját az Oszmán Birodalom nem nézte volna tétlenül. Sőt az is kétséges, hogy egy esetleges uralkodó-, kiváltképpen dinasztia váltás esetén a Portán érvényben lévőnek tekintették volna a Vasváron megkötött békeszerződést. Továbbá az is nehezen elképzelhető, hogy ne használták volna ki a Habsburgok esetleges kihalásával beálló hatalmi vákuumot, illetve az ezt övező konfliktusokat. Márpedig a Magyar Királysággal az örökös tartományok révén közvetlenül határos államkonglomerátum bomlásával egyetlen olyan közeli erőközpont sem létezett volna, amely gyorsan és hatékonyan tudott volna reagálni egy esetleges oszmán invázióra.

6. A szóba jöhető királyjelöltek

Ki lehetett az egyházi rend királyjelöltje? Erre semmi közelebbi információnk nincsen, és mivel a nunciussal folyó tárgyalások gyorsan elakadtak, így nem is valószínű, hogy előkerül ilyen adat. Alapos ugyanakkor a feltételezésünk, hogy valamiféle személyi elképzelésnek a prelátusok részéről is kellett lennie. Enélkül ugyanis az egész koncepció felvetése értelmetlen lett volna. Azt tudjuk, hogy az „erős fejedelem” hívei Bourbon-királyt szerettek volna. A Birodalomba tagozódás szorgalmazói talán valamelyik *Landesfürst*ben, vélhetően a bajor választóban, netalán a későbbi lengyel királyjelölt pfalz-neuburgi hercegben gondolkodhattak¹⁰⁰ – minderre azonban semmiféle adatot sem ismerünk. Leginkább a vágyálmok szintjén kerülhetett elő valamiféle közép-európai (erdélyi/magyar) megoldás.¹⁰¹

---

¹⁰⁰ Személy szerint az 1651-ben trónra lépő Ferdinánd Mária bajor választóra (1636–1679), illetve pfalzi Fülöp Vilmos (1615–1690), 1685-től választófejedelemre gondolhattak, akinek első felesége III. Zsigmond lengyel király lánya volt, és ez motiválta ambícióit. XIV. Lajos a devolúciós háborúban nyújtott segítsége fejében engedte át neki a lengyel jelöltséget. Lásd az alapvető lexikonok Bonzira vonatkozó szócikkeit, amelyek meghatározóan e pozitivista alapossággal megírt munkából merítenek: Anne-Marie Gasztowt: *Une mission diplomatique en Pologne au XVIIe siècle. Pierre de Bonzi à Varsovie (1665–1668)*. Paris, 1916 (repr. 2018). A korabeli francia külpolitika céljaira, jellegére, feltételeire: Jeroen Duindam: *Vienna and Versailles: The Courts of Europe's Dynastic Rivals (1550–1780)*. Cambridge, 2003, különösen 232skk.

Kizártnak tartjuk, hogy Szelepchény és a klérus jelöltje esetleg szintén a francia király, netalán valamelyik Bourbon-herceg lett volna. Mind XIV. Lajos, mind pedig a bajor választó reménybeli igényeit feleségi, illetve anyai ágon dinasztikus szempontok is indokolhatták, az idősebb vagy az ifjabb Condéét pedig legfeljebb egy eredményes lengyel királyválasztás és a hagyományos lengyel–magyar perszonálunió felélesztése.¹⁰² A kancellár Grémonville bécsi francia követ irányában semmiféle lépést nem tett. Lippay primással ellentétben Szelepchény személye jószerével elő sem fordul a Párizsba küldött diplomáciai jelentésekben, illetve, ha mégis, csupán udvari szereplése révén. Például úgy, hogy a vasvári béke kapcsán az uralkodó oldalán áll.¹⁰³ Közvetlen kapcsolatfelvételnek nincsen nyoma. Erős bizonyíték ez arra, hogy a nuncius felkeresését és az azt megelőző tervezetést leszámítva semmilyen ténylegesen illegális lépést sem tett, kiváltképpen nem francia irányban, nemcsak 1665-ben, hanem Lippay halála után sem. Ez közvetve újabb érv amellet, hogy Lippay primás 1665 áprilisa után legalábbis „talonba tette” a francia orientációt. Egy német *Landesfürst* esetleges meghívása elősegítette volna a Birodalomba tagolódásnak a főpapok által elutasított elképzelését.¹⁰⁴

Vajon az egyházi rend az alternatív politikai programjához milyen alternatív jelöltben gondolkodhatott? Úgy véljük, a pápai *patrocinium* elképzeléséhez logikusan leginkább egy itáliai fejedelmet gondolhattak meghívni a magyar trónra. Ez főként az uralmon lévő pápai család egy tagját takarhatta, ami nyilvánvalóan kellő „egyéb” motivációt jelentett volna VII. Sándornak ahhoz, hogy felkarolja a Szelepchény által nunciusa elé tárt ügyet. Egy Chigi-herceg elvi jelöltségére azonban semmi közelebbi történeti forráshely nincsen, hiszen az esetleges magyar trónörökösödés pápai beavatkozással történő rendezése már az első érdemi lépésnél elakadt. Ezt a kancellár felismerte, és a fennmaradt források tanúsága szerint nem ostromolta tovább a pápai követet, nem úgy, mint Zrínyi Péter, majd Nádasdy Ferenc, sőt 1666-ban bizonyos fokig Wesselényi nádor is Gremonville-t.

¹⁰¹ II. Rákóczy György, Zrínyi Miklós majd Péter, Apafi Mihály nemzeti királyságának felvetődésére, a különféle francia orientációjú elképzelésekre (beleértve egy lengyel–magyar perszonáluniót is) lásd a 15–16. j.-ben idézett alapirodalmat.

¹⁰² A bajor választó anyja a már említett Mária Anna főhercegnő, II. Ferdinánd lánya volt; XIV. Lajos felesége szintén Habsburg volt, bár a spanyol ágból. Lásd a korábban már idézett Habsburg-lexikonokat (37. j.).

¹⁰³ És mindezt nem a forráskiadvány meglehetősen gyér mutatója alapján, hanem a szövegek átolvasása alapján állítjuk. *Acta coniurationem...* passim. Például úgy kerül csak elő Szelepchény, hogy teljesen az uralkodó érdekeit képviseli, és hogy a rendek árulással vádolják. Mindazon kevesek egyike volt, aki nem lépett fel a vasvári béke ellen: „*Le Chancelier du Royaume est tout a fait dans les intérêts de l'Empereur... les estats du pays se plaignent, qu'il les a trahis*”. *Acta coniurationem...* 7–8 (n. v.).

¹⁰⁴ A két elképzelés együttesen, mintegy szintézisként található meg az 1666. áprilisi tervezetben, mely a hónap eleji stubnyai gyűlésen elhangzottakat foglalta pontokba. Vö. *Acta coniurationem...* 268–270. (n. cccxi.). Lásd részletesen Tusor: *Tractatus puncta...* i. m.

Az új magyar királyt a pápa „nyilvánítaná méltónak arra, hogy hasznos uralmat gyakoroljon a rendek felett” – olvashatjuk a Spinola-jelentésben. Egy ilyen lépés és a vele járó szerteágazó politikai bonyodalmak felvállalása az ugyanott említett éves adó érdekében vajmi csekély ösztönzést jelenthetett volna Róma számára. Egy Chigi-herceg magyar királysága azonban az új és szokás szerint a hatalom csúcsain tiszavirág-életű pápai dinasztia számára olyan szuverenitási lehetőséget teremtett volna, amely egyedül a Farneséknek sikerült a pármái fejedelemség megszerzésével a reneszánsz és a barokk korban oldalágon szerveződő pápai dinasztiák történetében. A Chigik némi habozás után az Aldborandinik, Borghesék, Ludovisik és Barberinik nyomán a tárgyalást megelőző években kezdtek „eredeti tőkefelhalmozásba”, és szerezték meg Farnese, Campagno és Ariccia hercegségét 1658 és 1661 között, utóbbit több mint egyharmad milliányi scudóért. Potenciális jelöltben sem volt hiány, hiszen a bíboros nepos Flavio Chigi mellett ekkor két világi pápai unokaöccs is szóba jöhetett: a dinasztia fennmaradásáról gondoskodni hivatott ifjabb Agostino (1634–1705) és Sigismondo Chigi (1649–1678), aki ekkor a máltai lovagrend római priorja volt. Agostino 1659-től szent római birodalmi herceg volt, V. Pál családjába, a Borghesék közé házasodott be, és ekkor már örököse is volt az ugyancsak Agostinónak keresztelt fia személyében (1662–1744).¹⁰⁵

A nemcsak nemzetközi legitimációt adó, hanem a törökök elleni összefogásban is vezető szerepet játszani tudó pápaság egy Chigi-herceg megválasztása esetén dinasztikus kötődése révén kapcsolódott volna Magyarországhoz és lett volna erősen érdekelt a magyar viszonyokban, beleértve az ország felszabadítását az oszmánok alól. Az Egyházi Állam belső, a nepotizmusba csatornázott forrásai is mozgósítva lehettek volna. Egy ilyen terv megvalósulása a belső konfesszionális viszonyok terén is éreztethette volna a hatását, és nyilván nem maradt volna következmény nélkül Szelepchény (és életben maradása esetén Lippay) személyes karrierjére, meghozva számukra a hőn áhított bíborosi kalapot. Mindez így, konkrét forrástámpont híján persze történeti *science fiction*nek látszik; a korabeli fantasztikus tervezetéseket, a titkos diplomácia és dinasztikus külpolitika világában azonban nem teljesen légből kapott a feltételezésünk, hogy hasonló gondolatok járhattak a Rómában tanult és szocializálódott, az itáliai viszonyokról a római agentúra révén naprakész információkkal rendelkező két egyházi vezető fejében. Maga a fennmaradt történeti forrás a Szelepchény által előterjesztett programról, vagyis Magyarország és Erdély pápai protektorátus alá helyezéséről is fantasztikus elképzelés és szenzációs adat az eddigi történeti ismereteinkhez képest. Milyen lehetett hát a szóbeliség eltűnt világa? Nem nagyon más, mint amilyennek az imént felváltottuk. Ráadásul történeti párhuzamot is találhatunk a 16–17. század fordulójáról,

---

¹⁰⁵ A Chigi-nepotizmusra: Marco Teodori: *I parenti del papa. Nepotismo pontificio e formazione del patrimonio Chigi nella Roma barocca*. Padova, 2001, különösen 65s. k.

amennyiben VIII. Kelemen pápa szívesen látta volna neposait, Pietro vagy Cinzio Aldobrandinit Erdély élén.¹⁰⁶

Giulio Spinola nuncius kitérő válasza azonban elegendő jelzés volt ahhoz, hogy az egyházi rend elálljon a hozzávetőleg ilyesfajta irányba tartó, a nunciusi jelentésnek köszönhetően bizonyíthatóan létező saját közjogi koncepciójától: Magyarország és Erdély az Apostoli Szék protektorátusa alá helyezésének elképzelésétől. A terv megvalósításához a stratégiai háttérrel a *status ecclesiasticus* kezén lévő várak nyújtották. Nemzetközi legitimitását pedig I. Lipót közeljövőbeli és örökös nélküli elhunytának a Spinola-szövegben ugyan implicit, ám egyértelműen kifejezett „opciója” képezte. Ez az osztrák Habsburgok, vagyis I. Ferdinánd leszármazottainak kihalását és a szabad királyválasztói jog korlátok nélküli gyakorlását jelentette volna. Kiváltképpen, hogy az adott európai várakozások és viszonyok között a spanyol ág dinasztikus igényeivel sem kellett emberi számítás szerint hosszú távon számolni – húzzuk alá ismét.

7. Szelepchény, a reálpolitikus

Az 1664-es vasvári béke után kibontakozó rendi szervezkedés(ek) vezetőinek névsorát (Zrínyi Miklós, Lippay György, Wesselényi Ferenc, Zrínyi Péter és Vitnyédy István) Szelepchény nevével bővíthetjük. Ő, a kancellár és a leendő prímás ugyanis a jelek szerint sokkal értőbb szemekkel fürkészte, és a maga jelentőségében értelmezte a pápai nuncius reakcióját, mint tette azt az országbíró és a horvát bán a francia követével. A jelek szerint megértette, amit 1665 novemberében Giulio Spinola nuncius fejtegetett neki. A szentszéki követ a kancellárnál sokkalta reálisabban látta a pápaság korlátozott politikai mozgásterét és az európai nagypolitika irányvonalait, ezért fogadta meglehetősen szabadkozással a Szelepchény által felvázolt nagyívű elképzelést. A tapasztalt szentszéki diplomata tartózkodó válaszából kiderül, hogy pontosan tudta: egy ilyen „fenntartóváltás” még akkor sem lenne problémamentes, ha esetleg megüresedne a magyar trón és a rendek úgymond törvényesen gyakorolnák a szabad királyválasztás jogát, hiába a Szelepchény által említett belföldi stratégiai potenciál.

Ferrara, Urbino korábbi pápai *incamertió*jának itáliai diplomáciai feszültségei, a vesztfáliai béketárgyalások megaláztatásai, Franciaország mind nyomasztóbb jelenléte Itáliában, a közelmúltbeli erőfitogtatásai a Pápai Állammal szemben (elég

---

¹⁰⁶ A pápai diplomácia expanzióját és nepotizmusát kitűnően szemléltetik az Aldobrandini család Erdéllyel kapcsolatos és a szakirodalom által eddig szintén nem sok figyelemre méltított elképzelései. A magyarországi harcokban tevőlegesen részt vevő Gianfrancescót rokona, VIII. Kelemen szívesen látta volna Erdély kormányzói tisztében, sőt a Báthory család ügyeit kiválóan ismerő és így az erdélyi ügyek referensének tekinthető Cinzio neve is szóba került. További, nemzetközi irodalommal: Kruppa Tamás: Tervek az erdélyi kormányzóság megszerzésére 1601–1602-ben. Erdély és a Gonzaga dinasztia kapcsolatai a XVI–XVII. század fordulóján. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2002. 2. sz. 286–315., 299.

csak a Crequi-afféra, Avignon és Venassino megszállására, majd az 1664. februári megalázó pisai békekötésre gondolni) mind-mind óvatosságra intették a pápai követet. Nem is szólva arról, hogy a Szentszék politikai horizontja már az oszmán-ellenes tizenöt éves háború vége óta, azaz V. Pál pontifikátusától kezdve egyre inkább Itáliára korlátozódott. Valamelyes kitekintés csupán a *Mediterraneum*ra maradt, amint azt a kandiai háborúba (1645–1669) történt kései bekapcsolódás mutatja. Még egy jó évtizedet kellett várni, hogy ez megváltozzon, és Benedetto Odescalchi megválasztásával a pápaság újra (és gyakorlatilag utoljára) kezdeményező szerepet játsszon az európai politika színterén, mediációival és a Bécs, majd Magyarország felszabadításához vezető két Szent Liga megszervezésével.¹⁰⁷

Rendkívüli tanulságos és kifejező az a tény, hogy bár a vatikáni forrásviszonyok ebből az időszakból kifejezetten jónak mondhatók, az államtitkársági utasítások, illetve válasziratok között nem maradt nyoma – legalábbis ezidáig hasztalan kerestük – bárminemű reakciónak Giulio Spinola jelentésére. Még a szokásos rövid, a nuncius eljárását helybenhagyó reflexiót sem találjuk, mintegy világos bizonyítékként a pápai külpolitika már-már riadt elzárkózásának. Szelephény, aki ekkor már 30 éve hazatért hét évig tartó római tanulmányaiból (és utoljára 1637 őszén járt ott rövid időre), mentorához, Pázmány Péterhez hasonlóan még ugyanazt a poszttridentianus nagyhatalom pápaságot vizionálta, amely a középkori univerzalizmus hagyományain definiálta önmagát, és amely már az 1630-as években is csupán kulisszáiban létezett, az 1648-as vesztfáliai béke után pedig már úgy sem.¹⁰⁸ Mivel elmaradt a nuncius válasza, illetve bárminemű római reakció, így be kellett látnia, hogy azok a feltételezések, amelyekre az egyházi rend alternatív politikai programját helyezte, az Apostoli Szék/Egyházi Állam viszonylatában már nem léteznek. A vesztfáliai tárgyalásokon pápai legátusként fellépő Fabio Chigi pápasága egy frusztrált pontifikátus volt. Nepotizmusa ugyan valós, de korántsem annyira burjánzó, mint az eredetileg Tafani nevet viselő Barberiniké volt az 1620–1630-as évek – Szelephény által személyesen megismert – Rómájában. Legfőképpen pedig az itáliai államok, kiváltképpen a pápaság erőforrásai már nem azok voltak, mint a reneszánsz korában, amikor legtöbbször pár ezres zsoldoseregek vívták a háborúkat. Az abszolutista rendszerben egységesülő Franciaország, Svédország, Anglia és Hollandia, a Szent Római Birodalom erősebb államai: Bajorország, Brandenburg

---

¹⁰⁷ A fentiekre további, a korábbi magyar kiadáshoz képest Matteo Sanfilippo *Preface*-ében és a *Prologue*-ban részleges újabb irodalommal: Péter Tusor: *The Baroque Papacy (1600–1700)*. Viterbo, 2016, 9–12., 17., 35–91., különösen 72skk; Ferrarára külön is: Birgit Emich: *Territoriale Integration in der frühen Neuzeit. Ferrara und der Kirchstaat*. Köln–Weimar–Wien, 2005; XI. Incére legújabban: *Innocenzo XI Odescalchi. Papa, politico, committente (I Libri di Viella 182)*. A cura di Richard Bosel – Antonio Menniti Ippolito – Andrea Spiriti – Claudio Strinati – Maria Antonietta Visceglia. Roma, 2014, főként 167–192. és 209–246.

¹⁰⁸ Pázmány római követségére és politikai konfliktusára a pápai udvarral kiváló elemzés: Rotraud Becker: *Der Skandal um den Rombesuch Kardinal Pázmáns im Spiegel der Nuntiaturberichte des Jahres 1632. Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken*, 2012. 381–429.

és a hanyatlásában is jelentős erőt képviselő Spanyolország mellett az Egyházi Állam nem volt nagyhatalom többé, mint ahogyan ekkor már Velence sem nevezhető annak.¹⁰⁹

Az elmondottakból úgy tűnik, Spinola szövege semmiféle aktív politikai hatást nem váltott ki az Apostoli Palotában. Történeti jelentősége azonban felbecsülhetetlen. Ez a jelentőség szorosan összefügg a nunciusi jelentések azon sajátosságával, hogy a *dispacció*kat nagyon gyakran a nuncius vagy valamelyik helyettese (auditor, kancellár) jegyezte le különféle alkalmakkor. Ezek az audienciákon, az uralkodó előszobájában, istentiszteletek, ünnepek alkalmával, vagy akár a nunciatúra palotájában folytatott megbeszélések, beszélgetések szinte azonnali, egy hetes időtávon belüli, az esetek többségében sifírozott írásos változata. Vagyis rendszeresen és módszeresen a történeti szóbeliség világába engednek páratlan bepillantást, és izgalmas, fontos, pótolhatatlan információkkal szolgálnak. Olyanokkal is, amelyeket a kortársak sosem mertek volna „levélre bízni”. Jelen esetben a pápai követ jelentése lehetővé teszi a *status ecclesiasticus* és kiváltképpen – a Lippay primás mellett az irányítást mindinkább kézbe vevő – Szelepchény 1664-ben kezdődő szerepének megértését. A későbbi fejlemények következtében a szándékos, önmentő iratmegsemmisítések miatt ugyanis kiváltképpen nehéz a kezdeti szakaszban rendkívül forráshiányos magyar rendi szervezkedés korszakolása. A nuncius jelentése egyúttal segít azonosítani azokat a politikai elképzeléseket, amelyek az 1665. őszi, valóban viharos, egy végül össze nem ülő diéta előkészítésére hivatott rendi gyűléseken, titkos üléseken kerültek elő.¹¹⁰

Spinola állásfoglalása, illetve az Államtitkárság mély hallgatása következtében Szelepchény kancellárnak azt is fel kellett ismernie, hogy az általa képviselt alternatív politikai, közjogi elképzelés nem tud külpolitikai támogatást és legitimitációt szerezni. Ennek a kétségkívül bekövetkezett felismerésnek a kezdete pontosan azonosítható a pápai diplomatóval folytatott bizalmas beszélgetése 1665. november végi napjával. Közbülső állomása az lehetett, amikor a pápai udvar még a Zrínyi Péter által kért alkalmi segínyt is elutasította,¹¹¹ és az ügy kapcsán Spinola nuncius tartózkodó magatartást tanúsított. Sőt végül a *Hofburg* igényelt támogatást és kez-

¹⁰⁹ A pápai hatalomvesztés jellegére, állomásaira, benne Itália marginalizálódására Európa politikai térképén lásd Georg Lutz klasszikus áttekintéseit: Rom und Europa während des Pontifikats Urbans VIII. Politik und Diplomatie Wirtschaft und Finanzen. Kultur und Religion. In: *Rom in der Neuzeit. Politische, kirchliche und kulturelle Aspekte.* Hrsg. v. R. Elze – H. Schmidinger – H. S. Nordholt. Wien–Rom, 1976, 72–167.; valamint *Roma e il mondo germanico nel periodo della guerra dei Trent'Anni, La corte di Roma tra Cinque e Seicento. »Teatro« della politica Europea. Atti del Convegno Internazionale di Studi (Roma, 22–23 marzo 1996).* A cura di Gianvittorio Signorotto – Maria Antonietta Visceglia. Roma, 1998 /Biblioteca del Cinquecento 84./, 425–460. Velencére külön is: Giuseppina Minchella: *Frontiere aperte Musulmani, ebrei e cristiani nella Repubblica di Venezia (XVII secolo.)* Roma, 2014 /I libri di Viella 185./; Walter Panciera: *La Repubblica di Venezia nel Settecento.* Roma, 2014 /La Storia. Temi 43./.

¹¹⁰ Vö. fentebb a 26–29. és 65. j.

¹¹¹ Lásd fentebb, 84. j.

dett tárgyalásokat a Szentszékkal Lipótújvár felépítéshez, azaz tulajdonképpen a vasvári *status quo* fenntartása érdekében.¹¹²

A reálpolitikai felismerés vége csupán kikövetkeztethető. Szelepchény, aki 1666 elején primási kinevezést kapott, rendhagyó módon nem vált meg nyitrai adminisztrátorságától és főispánságától. A püspökséget és vele együtt a vár birtokát 1667 (!) őszéig megtartotta. A déli irányban mindössze 40 km-re fekvő Érsekújvár eleste után messze felértékelődött erődítmény ekkor viszont a mindössze 36 éves Kollonich Lipót kezébe került. I. Lipót ugyan már 1666. szeptember 24-én kinevezte nyitrai püspökké a grófot,¹¹³ Szelepchény viszont még további egy évig eredményesen tiltakozott ez ellen, és gátolta Kollonich előléptetését, az utolsó utáni pillanatig körömszakadtáig ragaszkodott Nyitrához. 1667. augusztusban, illetve október elején is minden követ megmozgatott a vár megtartása érdekében. Augusztus 1-jén Orbán István királyi titkárnak írt *cito cito cito*, és vette sorra érveit, amelyeket formába öntve október 1-jén és 2-án Lobkowitznak, illetve az uralkodónak is kifejtett. Első helyen Nádasdy Ferencet vádolta: szerinte azért támogatja Kollonich nyitrai püspökségét, hogy Lipót környezetében növelje nádori ambícióinak támogatói körét. Történeti ellenérvként a Mohács utáni időszakot hozta elő, mondván, ha ismét világiak kapnak püspökségeket, az a protestantizmus terjedésének fog kedvezni.¹¹⁴ Hivatkozott továbbá a primás javaslattételi jogára személyi kérdésekben, de az ország törvényeit, súlyos zsinati szankciókat is felemlgetett, miszerint külföldi, az ország nyelvét nem tudó, illetve fel nem szentelt személy

---

¹¹² Vanyó: i. m. 33–34., n. 23. (Spinola 1666. április 10-ei jelentése) és 35–36., n. 28. (az Államtitkárság 1666. május 1-jei válaszejegyzéke).

¹¹³ A szakirodalomban feltűnő dátum helyes lehet (*terminus post quem* non-ként feltétlenül). A kánoni kivizsgálást Spinola nuncius már ezen a napon megkezdte, 1666. szeptember 25-én pedig Kollonich a kötelező hitvallást is letette előtte mint '*nominatus episcopus Nitriensis*'. AAV P. Vienna, n. 148. Az 1666. október 22-én lezárt jegyzőkönyvet küldték el Rómába, a pápai megerősítés ennek alapján született meg, de csak 1668. április 30-án. Ennek oka nem a királyi kinevezés magyar közjogi érvénytelensége, netalán Szelepchény tiltakozása volt, hanem az, hogy Kollonichot csak 1668. február 25-én szentelték pappá. AAV P. Cons., vol. 67, fol. 427r–439v (a szokásos bíborosi ellenjegyzésekkel); 1668. április 30. *Hierarchia Catholica*. III–V. Ed. Guilelmus van Gulik – Conradus Eubel – Patritius Gauchat – Remigius Ritzler – Priminus Sefrin. Monasterii–Patavii, 1923–1952, V, 290. – Az, hogy a kinevezés és a *processus informativus* megkezdése egy napra esik, rendkívüli, és arra utal, hogy a kinevezés a nunciussal egyeztetve, puccszerűen ment végbe, és a processzus azonnali megindításával és a *professio fidei* letételével kánonjogi *fait accompli* elé akarták állítani a magyar püspököket, mindenekelőtt a primást. A tanúk kizárólag németek voltak: Primus Jegsche bécsi kanonok, császári káplán és két teológus: Michael Wez, illetve Ioannes Ignatius Arnetzhofer. A magyar udvari kancelláriát nyilvánvalón megkerülték ekkor, ezért kellett a kinevezési aktust megismételni. – Pázmány 1616. szeptember 28-ai kinevezését követően másnap kérte az eljárást megindítását, melyre 30-án, a hitvallás letételére október 1-jén került sor, az internuncius bevallottan Klesl bíboros sürgetésére járt el együttműködően. Tuszor Péter: *Kánoni kivizsgálás Pázmány Péterről: családja, katolizálása, miszcionálása*. Budapest–Róma, 2017 /CVH II/6./, 13. és 54–60.

¹¹⁴ Ezek az érvek csupán az Orbánhoz írt levélben találhatóak, mely Lobkowitz iratai között maradt ránk. MTA KK 4928–29/D-255, időrend. Vö. Óváry: i. m. 242. (n. 1519.).

nem nyerhet püspökséget a Magyar Királyságban. Kijelentette, hogy miként az uralkodóval korábban személyesen megbeszélte, azonnal lemond, ha megérkeznek Rómából esztergomi bullái és kánonilag is eloldozzák Nyitrától. Érvelése és eljárása páratlanul áll a magyar egyház- és jogtörténetben. Miközben Esztergomot királyi kinevezéssel birtokolta, Nyitrát a kánoni kötelékre hivatkozva tartotta magánál, és igyekezett minél tovább kezei között tartani.¹¹⁵

Miután azonban Rómában már augusztus 22-én proponálták a titkos konzisztóriumban,¹¹⁶ érvelésével nem tudta tovább húzni az időt. Kollonich kinevezését már 1667. szeptember 28-án megismételték Bécsben, ez került be a *Királyi Könyvekbe*,¹¹⁷ egészen azidáig a primás szerepelt nyitrai adminisztrátorként és főispánként. Tény: valóban precedens nélkül áll a kora újkori magyar egyháztörténetben, hogy a máltai lovag úgy került be királyi kinevezéssel a magyar episzkopátus tagjai közé, mégpedig rögvest az akkoriban egyik legfontosabb, a törökök által részlegesen sem elfoglalt egyházmegye élére, hogy még pappá sem volt szentelve. Nem hiába akadályozta a primás egy esztendőn keresztül a javadalom átadását.¹¹⁸ 1667 őszére viszont a szervezkedő magyar főpapok visszavonhatatlanul elveszítették fő stratégiai bázisukat, a Szelephény által az „ország kulcsának” nevezett erősség „idegen” kézbe került.¹¹⁹ Nem véletlenül tiltakozott a primás foggal-körömmel

¹¹⁵ Érvei expresszív kifejtése Lobkowitzhoz írt levelében található: „Cum his accepi etiam alias certi mei amici et fautoris litteras quibus informant, quod comes Colloniz medio excellentissimae celsitudinis vestrae valde urgeat donationales pro episcopatu Nitriensi. Verum, excellentissime princeps, noverit excellentia vestra, quod in ultimo meo Vienna discessu conventum fuerit inter suam maiestatem Caesarem et me, quod ego statim ac bullas et absolutionales meas Roma accepero, episcopatum resignaturus sim, sua autem miaestas antequam me desuper certificare dignatur, nullas ulli donationales exaratura sit. Quomodo ego haec nova persuadere possim, prosus ignoro, ut contra omnem hucusque morem, contra leges et libertates patrias, contra sacras synodorum nostratum sub gravi anathemate sanctiones unus qui nec est adhuc actualis praesbyter quidem extraneus, linguae patriae ignarus, ita facile ante debitam a me fiendam resignationem intradatur.” Pozsony, 1667. október 1. Egy nappal később Lipótnak mindemellett még felhívta a figyelmét arra, hogy ilyenén mellőzése az udvarnak sem érdeke, illetve kiemelten hangoztatta Kollonich pappászentelesének hiányát: „Itaque hoc ipsum de facto humillime a maiestate desidero, ne postpositione mei contra leges patrias contra synodales sub gravi censura constitutiones praecipitetur, hoc ita facile negotium quod tam mirabiles iam commpluribus regnicolis fecit umbras... maxime si praememoratus comes se prius in praesbyterum ordinari fecerit, alias timeo eventura, quae semper timui.” MTAKK 4928–29/D-255, időrend. Vö. Óváry: i. m. 242. (n. 1527–1528.) Rottal János már szeptember 10-én eldöntött tényként ír Lobkowitznak Kollonich nyitrai püspökségéről. Uo. 239. (n. 1496.).

¹¹⁶ *Hierarchia Catholica*, V... 364.

¹¹⁷ HU-MNL-OL-A 57 14. kötet, 31–32. o; MNL-OL, Magyar Kamara archivuma, Collationes ecclesiasticae [HU-MNL-OL-E 229], 2. kötet, 168–169. o.

¹¹⁸ Zichy István kamarai elnök Szentmiklóson, 1667. október 10-án kelt levelében továbbította a kamarai tanácsosoknak I. Lipót beiktatási mandátumát, és kérte: közöljék az érsekkel, hogy az abban foglaltak szerint járjanak el. MNL-OL, Magyar kamarai levéltár, Magyar Kamara regisztratúrája, Litterae ad cameram exaratae (HU-MNL-OL-E 41), n. 191/1667. A mandátumra és a javadalom átadására további adatok a *Benignae Resolutiones* és *Expeditiones Camerales* állagokban.

Kollonich személye ellen, még 1667. október első napjaiban is. Ellenállása a Spinola-jelentés fényében egészen új megvilágítást nyer: a klérus koncepciója végképp megvalósíthatatlanná vált, hiszen Nyitra és jövedelmeinek elvesztésével a fő biztonsági gazdasági garancia veszett el.

Óhatatlanul felvetődik a kérdés: vajon az udvar megfontolásai között szerepelt-e hasonló szempont? Vajon nem szándékosan, vagy legalább óvatosságból fosztották-e meg a magyar episzkopátust egyik legjelentősebb erődítményétől? Nagyon feltűnő, hogy ezúttal egyáltalán nem indult be a primási kinevezéssel szokásos promóciós láncolat. Éppen akkor, amikor a főpapságnak tervei voltak vele, Nyitrára nem magyar püspök lépett elő, mondjuk például Vácról Szegedy Ferenc, az új magyar udvari kancellár, ahogy az szokásos és logikus lett volna. Az ő helyére pedig a sorban következő Salix pécsi, illetve Macripodari csanádi püspök került volna. Kollonich püspöki pályakezdése még Pécsen, illetve Csanádon is különlegesnek számított volna, hiszen előtte álltak a választott püspökök és az erdélyi püspök is.¹²⁰ Hasonló jelenséget, a hierarchikus lépcsőfokok sokszoros átugrását a 17. században Pázmány esetében figyelhetünk meg, és akkor is a politikai szempontok voltak meghatározók.¹²¹

Szelepcshény mindemellett 1666 szeptemberéig megtartotta kancellári tisztét és az udvarban maradt.¹²² Nem minden alap nélkül feltételezzük, hogy erre a rendkívül

---

¹¹⁹ Szelepcshény 1666–1667-ben rendre nyitrai adminisztrátorként (olykor főispánként is) tűnik fel a *Királyi Könyvekben*. Lásd például HU-MNL-OL-A 57 13. kötet, 370–375. o., 416–430. o. és passim. Még Kollonich püspöki kinevezőirata is nyitrai adminisztrátornak mondja. Lásd az előző jegyzetet. Szelepcshény utolsó nyitrai említése (adminisztrátorként és főispánként is) 1667. október 15-ről kelt, ez azonban egy uralkodói ítéletével, mely a primás korábbi beadványára hivatkozik. Uo. 47. kötet, 216–217. o. Kollonich nyitrai püspökként 1667. november 2-án szerepel először uralkodói oklevél méltóságsorában. Uo. 14. kötet, 40–52. o. (még hozzá a püspökök sorában a negyedik helyen). A javadalom és vele a nyitrai vár birtokbavételére Kollonich által 1667 októberében kerülhetett sor, pontosabb meghatározást az Országos Levéltár Magyar kamarai levéltárának *Benignae resolutiones* [HU-MNL-OL-E 21], *Expeditiones camerales* [HU-MNL-OL-15] és *Litterae ad cameram exaratae* [HU-MNL-OL-E 41] sorozatai tesznek lehetővé.

¹²⁰ Gyakorlatilag semmilyen mozgás nem volt a hierarchiában a primási szék 1666. januári betöltését követően. A kalocsai érsek Petrechich zágrábi püspök lett, e méltóságra augusztus 19-én nevezték ki, és már aznap prezentálták a pápának. HU-MNL-OL-E 229 2. kötet, fol. 153–154.; AAV P. Vienna, n. 146. Megjegyzendő, hogy bár Szelepcshény a primási kinevezés után a nyitraival ellentétben nem használta a kalocsai címet (vö. az előző jegyzetben idézett forrásokkal), utód híján nyilvánvalón ennek is birtokában maradt még nyolc hónapig, ami páratlan javadalomhalmozás a magyar egyháztörténetben.

¹²¹ Pázmány kinevezésére lásd Tusor: *Pázmány, a jezsuita érsek...* i. m. Illetve részben Lippay esetében, aki szintén rezidenciális püspöki széken kezdett 1633-ban, 33 évesen, bár Veszprém kevésbé volt jelentős, mint Nyitra. Esetében az előléptetés oka a primási patrocínium volt.

¹²² Kancellári ténykedésére: Fazekas: *Kancellária...* 42., 223., 340–342. és passim. Későbbi befolyására a kancellária felett: Uo. 43–44. – Arra, hogy ténylegesen 1666. szeptemberig viselte hivatalát s.k. ellenjegyzéseiből következtethetünk. Vö. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar kamarai levéltár, Magyar Kamara regisztratórája, *Benignae resolutiones* [HU-MNL-OL-E 21], 1666. II. 10. (11. o.), 1666. II. 18. (25. o.), 1666. IV. 17. (16. o.), 1666. V. 14. (34. o.), 1666. V. 14. (38. o.), 1666. VI. 6. (10. o.), 1666. VI. 6. (12. o.), 1666. VI. 9. (19. o.), 1666. IX. 7. (11. o.).

szokatlan, precedens nélküli hivatalhalmozásra leginkább azért volt szüksége, hogy két évtizedes bécsi szolgálatának legkritikusabb időszakában továbbra is a döntéshozatal és az információk közelében legyen. Utóbbiaknak nyilván Nagyszombatba, Pozsonyba költözése után sem lehetett híján két évtizedes udvari beágyazódottságának köszönhetően. Bizonyosság erre, hogy élete végéig akár Bécs, akár Róma felé már-már hírügynökségi szerepet játszott, ezért okkal adódik a feltételezés, hogy korábban is hasonló professzionalizmussal gyűjtötte az információkat.¹²³

Így minden bizonnyal tisztában lehetett azzal, hogy XIV. Lajos – II. Károly halálát be sem várva – a németalföldi spanyol területekért Habsburg-felesége jogán (és a ki nem fizetett félmillióos hozomány okán) 1667 tavaszán devolúciós háború indított, amely kezdetben jelentős francia sikereket hozott. A Ferdinand Porzia halála óta mind befolyásosabb Wenzel Eusebius Lobkowitzhoz fűződő töretlen jó viszonyának¹²⁴ köszönhetően tudhatott az 1668. januári titkos francia–császári megállapodás tényéről,¹²⁵ esetleg részleteiről. Ez a megállapodás a spanyol Habsburg férfiág kihalása esetén I. Lipótnak juttatta volna Lombardiát, Spanyolországot gyarmatbirodalmával együtt, míg Franciaország a tőle északra fekvő spanyol területeket és a nápolyi királyságot örökölte volna Szicíliaival. Szelepchény időben és alaposan informálódhatott az 1668. májusi aacheni békéről is, amely nemcsak átmeneti meghátrálásra készítette XIV. Lajost, hanem megszüntette a császári haderő nyugati lekötöttségét is egészen 1672-ig.¹²⁶

---

¹²³ Minderre lásd például Esztergomi Főszékeskáptalan Magánlevéltára, *Capsae ecclesiasticorum* [EFML CE], caps. 11, fasc. 2, n. 2. Vö. alább, 189. j. is; PL AS Acta protocollata, Prot. S/a. (Protocollum Szelepcsényi 1675); AAV Segr. Stato, Vescovi, vol. 63, fol. 92r–v és skk. – Érdekes viszont, hogy az udvari arisztokráciából Rottal János, majd Lobkowitz halála után jószerével csak Hocher kancellárral tartotta írásban a kapcsolatot, legalábbis a hozzá érkezett és fennmaradt levelek tanúsága szerint. PL AS AR Class. X. n. 196., 38–50. csomó, passim.

¹²⁴ Ennek fontosságát hangsúlyozza Benczédi: Szelepcsényi érsek ügye... 496–497. Lásd Szelepchény leveleit is Lobkowitzhoz: MTAKK 4928–29/D-255; rövid tartalmi kivonatuk: Óváry: i. m.

¹²⁵ A megállapodás tényéről még Nadasdy is értesült, és lassan hátrébb is húzódott az aktív francia orientációtól: „*insinuatum est mihi tuum principalem esse in terminis compositionis: si id verum sit, quid amici sperare possunt?*” – írta titkosírással a követnek (a ‘*principalis*’ a francia királyt jelenti). Gremonville XIV. Lajoshoz, 1667. december 8. *Acta coniurationem*... 107. (n. cxlv.).

¹²⁶ A titkos egyezség politikai előzményéül az szolgált, hogy Spanyolország nem volt képes érdemi segítséget nyújtani I. Lipótnak az 1663/1664-es török támadások alkalmával. A paktum megkötésének történetét megírta: Jean Bérenger: Une tentative de rapprochement entre la France et l'Empereur, le traité de partage secret de la succession d'Espagne du 19 janvier 1668. *Revue d'Histoire Diplomatique*, 1965. 4. sz. 291–314.; újabb kiadása: *Guerres et paix*... 221–236. A francia–holland háborúra, a nymwegeni békére stb. lásd a 15–16. j-ben idézett alapirodatalmat, valamint válogatott könyvészettel: David Onnekink: *Teraty of Nijmegen (1678–79)*. *Encyclopedia of Diplomacy*. I–IV. Ed. by Gordon Martel. Hoboken (New Jersey), 2018, ord. alph./cron. Az esemény jelentőségét a nemzetközi politikai helyzet jól és világosan bemutató alapirodatalma is rendre kihangsúlyozza.

Úgy véljük, hogy amíg mindezek a korábban már előkerült nemzetközi fejlemények Nádasdy Ferenc országbíróra és főképp Zrínyi Péter horvát bánra semmilyen hatást nem gyakoroltak, az esztergomi érsek esetében megerősítették és visszaigazolták, mondhatni ratifikálták döntését, amit legkésőbb 1667 tavaszára valószínűsítünk, majd Nyitra elvesztésével az ősz folyamán véglegesülhetett. Vélhetően ekkor kellett végleg letennie az olyan elképzeléseiről, mint amilyent Spinola nuncius előtt 1665 novemberében kifejtett. I. Lipót korai és főként örökös nélküli halálának valószínűsége ugyanis egyre csekélyebb volt. A császár és király 1666. decemberi esküvőjét követően sorra születtek az utódok. A fiú trónörökös Ferdinánd Vencel főherceg ugyan már 1667. szeptember 28-án, három és fél hónapos korában elhunyt, de az 1690-ig született összesen 16 (!) leszármazottja közül hét megélte a felnőtt kort. Az első házasságból 1669-ben született Mária Antónia (II. Miksa Emmanuel bajor választó felesége), a többi hat pedig a harmadik házasságból született, köztük a két férfi örökös, a majdani I. József (1678) és III. (VI.) Károly (1685).

I. Lipót házassága, majd 1667 tavaszától a reménybeli trónörökös születésének (és életben maradásának) folyamatos esélye mindinkább kizárta, illetve a távoli jövőbe helyezte egy legitimnek számító dinasztiaaváltás lehetőségét. Amikor a primás leendő királyának nevezte az újszülött trónörökösöt, és *Te Deumot* mondatott a Szent Márton-dómban, meglövette a vár és a város ágyúit, majd a primási palotában lakomát és táncmulatságot rendezett, nemcsak a protokollnak tett eleget, hanem az egyházi rend korábbi tervezgetéseinek is végleg búcsút intett.¹²⁷ A külső támogatás (*protectio*) irrealitása, majd a nemzetközi legitimáció lehetőségének markáns elhalványodása mellett 1667 tavaszától nagyban csökkentette Szelepchény bárminemű egyéni érdekelttségét egy esetleges uralomváltásban az, hogy helytartóvá nevezték ki Nádasdy Ferencsel együtt, akivel kapcsolata mindvégig meglehetősen ambivalens volt, 1667. április 30-tól ugyanis ő lett az elhunyt Wesselényi nádor helyett a *locumtenens regius*.¹²⁸ Abban, hogy primás elődeivel ellentétben, minden igyekezete dacára már nem egyedül lett e tisztség birtokosa, nem bármiféle uralkodói bizalomvesztést, hanem a már Lippay György által is

---

¹²⁷ „*Hac ipsa hora accepi benignissimas suae maiestatis Caesariae sub secreto sigillo ad me datas, in quibus me de foelicissimo futuri brevi regis mei ortu certificare dignata fuit.*” Szelepchény Lobkowitzhoz, Pozsony, 1667. október 1. MTAKK 4928–29/D-255, időrend. „*Ego interim pro obligatione mea iam monui, ut circumvicinos dominos comites et cives Posonienses, ut cras in summo templo, in quo solenni TE Deum laudamus pontificaturus sum, compareant, ac post festivas in arce et civitate explosiones una mecum in archiepiscopali residentia gaudium et tripudium hoc universale ad mensam quoque meam contestentur.*” Szelepchény a királyhoz, Pozsony, 1667. október 2. MTAKK 4928–29/D-255, időrend.

¹²⁸ Pauler: *Wesselényi, I...* 138. A közkézen forgó archontológiák 1667-től csak Nádasdy helytartóságát hozzák. Szögi László: *Fejezetek a magyar világi és egyházi archontológiából.* In: *A kronológia kézikönyve.* S. a. r. Gazda István – Érszegi Géza – Raj Tamás – Szögi László. Budapest, 1985 /Tudománytár/, 93–117., 100.; Fallenbüchl Zoltán: *Magyarország főméltóságai.* Budapest, 1988, 70–71.

felpanaszolt szekularizációs trend erősödését kell látnunk,¹²⁹ amire rájátszottak Nádasdy Ferenc mérhetetlen ambíciói.¹³⁰ Szelepchény a magyar történelemben az utolsó főpap-helytartó. Egyben a legtöbb időt ő töltötte el hivatalában, 1681-ig 14 évet (1670-től egyedül).¹³¹ Ezzel lehagyta Radéczy István egri püspököt, aki 12 évig helytartóskodott. Szelepchényt követően több főpap-helytartóról már nem tudunk. A 18. században kizárólag világi, jobbára a dinasztiahoz köthető személyek kaptak kinevezést a nádori méltóság üresedésekor.¹³²

Prímásként és helytartóként – elődjéhez hasonlóan – a nádor nélküli helyzet fenntartásában volt érdekelt.¹³³ Amikor Szegedy Ferenc kancellár Bécsből arról

¹²⁹ A pozitivistá történetírás által is idézett sorai: „*Én velem Bechbül semmit nem közlöttek, jele, hogy nem kívánják se tanácsomat, se segítségemet, se nem tartják azt felőlem, hogy sok közöm legyen ehhez az Országhoz, mondanak olytat is, hogy magok az magyar urak suadealták volna, okát adván, mert ez nem breviarium, és engemet nem illet, mindazonáltal kegyelmed szeretetiért, ígéretem szerént, az mennyire lehet, örömet segítem kegyelmedet, édes Palatinus Uram*” – írta 1660 áprilisában Wesselényinek. „*From kegyelmednek, mint igaz magyar igaz magyarnak.*” Lippay György veszprémi és egri püspök, esztergomi érsek levelei magyar arisztokratákhoz, nemesekhez (1635–1665). Kiad. Tumor Péter. Budapest–Róma, 2017 /Collectanea Studiorum et Textuum I/1./, n. 378. Vö. azonban Fazekas István: Katolikus főpapok a központi hivatalokban a 17. században. In: *Katolikus egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 17. században*. Szerk. Varga Szabolcs – Vértesi Lázár. Pécs, 2018 /Pécsi Egyháztörténeti Műhely 3./, 49–66., 53–54. is (az itt idézett emlékirat vélhetően Szelepchény ambíciói ellensúlyozására íródhatott).

¹³⁰ Nádasdy politikai pályájára, benne törekvéseire a palatinátusságra – ami Grémonville jelentéseiben is unos-untalan visszatér –, illetve bécsi udvari kapcsolataira: Toma Katalin: *Gróf Nádasdy Ferenc politikus pályaképe*. Budapest, 2005 /ELTE, PhD disszertáció/; illetve Uő: Graf Franz III. Nádasdy und der Wiener Hof. In: *Die weltliche und kirchliche Elite aus dem Königreich Böhmen und Königreich Ungarn am Wiener Kaiserhof im 16.–17. Jahrhundert*. Hrsg. von Anna Fundárková – István Fazekas et alii. Wien, 2013 /Publikationen der Ungarischen Geschichtsforschung in Wien VIII./, 415–440.

¹³¹ 1670. október 18-i újbóli kinevezése és eskütétele, ami Nádasdy letartóztatása miatt vált szükségessé: ÖStA HHStA Ungarische Akten, Specialia, Fasc. 323, Konv. A, fol. 98–99. és 92–93. Ugyanekkor Maholányi Jánossal a királyi személynőki és Forgách Ádámmal az országbírói tiszteletet is betöltötték. Uo. fol. 94–95. és 96–97. A kinevezés és esküje: HU-MNL-OL-A 57 15. kötet, 200–202. o.

¹³² Lotharingiai Ferenc (1732–1741); Albert szász(-tescheni) herceg (1765–1780); és nádorrá választása előtt József főherceg (1795–1796), majd 1847-ben a diétáig István főherceg is (1847–1848). A nem nádor helytartók közül egyedül Albert előzi meg Szelepchény a *locumtenentia* viselésének időtartamában. Az adatok: Szögi: i. m. 99–100. Vö. Kulcsár Krisztina: A helytartói státus. Albert szász herceg (1738–1822) kinevezése és évtizedei Magyarországon. *Aetas*, 2002. 1. sz. 51–66. és legújabban: Uő: With or without Estates? Governorship in Hungary in the Eighteenth Century. *Hungarian Historical Review*, 2021. No. 1. 96–128.

¹³³ Lippay például 1655 januárjában írásbeli előterjesztésben javasolta III. Ferdinándnak a nádorválasztás elhalasztását. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar kancelláriai levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája, Acta diaetalia [HU-MNL-OL-A 37], 3. csomó, fol. 32–33. – Szelepchény felfogására a királyi helytartóságról már a Pálffy Pál nádor halála után, 1653. december 13-án készített beható elemzése képet ad: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar kancelláriai levéltár, Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája, Propositiones et opinioniones [HU-MNL-OL-A 33], fasc. 17, ad n. 89.

tudósította – még pár nappal helytartói kinevezése előtt –, hogy a nádorválasztó és királynékoronázó diéta a császárné várandóssága miatt bizonytalan időre halasztódik, cseppet sem méltatlankodott.¹³⁴ Ilyennek a későbbiekben sem találjuk nyomát. 1665 végéhez képest 1667-re I. Lipót esetleges utódlásának kérdése lekerült a politikai realitás napirendjéről, 1669-től pedig – még ha egyelőre leánygyermek is – volt élő örököse a császár és királynak. Lipót pedig olyannyira egészséges és ambiciózus volt, hogy családja spanyol ágának kihalása esetére igyekezett biztosítani örökösödési jogait a világbirodalom nagyobbik részére. Miként korábban utaltunk rá, a francia diplomácia már 1667 ősztől ebbe az irányba lépett a titkos tárgyalások megindításával.¹³⁵ Lipót esküvője után Párizs valószínűtlennek tartotta, hogy olyan szerencsében legyen része, miszerint a Habsburgok mindkét ága egyszerre haljon ki. Az 1668. januári titkos egyezség nemcsak távol tartotta a császárt a beavatkozástól a devolúciós háborúba, hanem egyúttal annak bizonyossága is, hogy az európai nagyhatalmi politikában Spinola nuncius 1665. novemberi kijelentése vált igazodási ponttá, miszerint Lipótot „*az igazságos és irgalmas Isten nem hagyja el... és számos utóddal fogja megáldani császári véréből*”.

Szelepchény az 1665. végi „szervezkedése” szálait, amelyet Spinola nuncius jelentésének köszönhetően történelmi tényként kezelhetünk, úgy tudta elvarrni, hogy abból komolyabb baja nem származott. Az uralkodó kancellárjaként, az udvar tagjaként bizonyos fokú illojalitást kétségkívül elkövetett a pápai követtel folytatott tárgyalása során. Ezt az illojalitást azonban kompenzálja, hogy kalocsabácsi érsekként egyben vezető rendi méltósága is volt az országnak, amelynek egyre inkább tényleges kancellárjának is érezhette magát.¹³⁶ Két évtized bécsi udvari tapasztalatai, ezalatt kifejtett politikai ösztönei időben megszólaltatták a vészcsengőket számára. A feltétel nélküli uralkodói bizalom is észrevehető: Lippay halálát követően, 1666 januárjában primási kinevezése rekordgyorsan ment végbe, döntését I. Lipót mindössze három napi széküresedést követően hozta meg. Elődje császári jelöltségét (nominációját) a bíborra azonban kifejezett kérésére sem kapta

---

¹³⁴ Lásd Szelepchény levelét Szegedy Ferenc kancellárhoz, Pozsony, 1667. április 19. Egri Főegyházmegyei Levéltár, Archivum Secretum [EFL AS], n. 45. (Epist. ad episc. Szegedy, 1668–1670). Wesselényi nádor március 23-án hunyt el Zólyomlipcsén. Az említett főherceg (Ferdinánd Vencel) 1667. szeptember 28-án született meg, de alig négy hónapot élt. Az udvar 1667 ősztől, 1668 tavaszán mind a nádorválasztás, mint a királynékoronázás miatt hajlott volna a diéta összehívására, amitől végül a mind feszültebb belpolitikai helyzet miatt állt el. Benczédi: *Rendiség, abszolutizmus...* 140. 2. j.

¹³⁵ Vö. Bérenger: *Une tentative...* 221–236.

¹³⁶ A kancellár „házy szolgálta” jellegére vö. „*Írom kegyelmednek...*” n. 415. A folyamatra, melyben a kancellár/kancellária az ország/rendek és az uralkodó közös intézményéből/tisztségviselőjéből az utóbbiévá válik: Fazekas: *Kancellária...* 5–6. és 97–99. Megjegyzendő azonban, hogy mindennek ellenére – s annak dacára, hogy az ország primásai általában csupán alkancellárként tekintettek az udvari kancellárra –, a nyitrai vár Szelepchény által megkezdett erősítését befejező Pálffy Tamás a vár kapuja fölé „*Cancellarius Regni Hungariae*”-ként írta ki magát az 1670-es években, mely felirat ma is látható.

meg, az már két nappal Lippay elhunytát követően a salzburgi érseknek jutott, akit VII. Sándor már a következő év elején a kardinálisok sorába iktatott.¹³⁷ Szelepchényt a bíbor jelentette presztízis: rang és kiváltságok nélkül is méltán nevezhetjük a bécsi udvar legbefolyásosabb magyar tagjának a kora újkorban és egyben legnagyobb politikai túlélőjének. Abban az időszakban, amikor is az uralkodó tudta nélkül folytatott titkos diplomáciai tárgyalások miatt két titkos tanácsi elnök, császári főminiszter is megbukott, és az udvartól száműzve háziőrizetben fejezte be politikai pályafutását. 1669-ben a császári politikát éppen 1665-től irányító Johann Weikhard Auersperg lett kegyvesztett (1667 őszen/telén a Grémonville-l folytatott titkos tárgyalásai vezettek az 1668. január 18-ai egyezséghez), 1674-ben pedig a helyébe lépő Wenzel Eusebius Lobkowitz.¹³⁸ Nem lehetünk benne biztosak, hogy a franciákkal folytatott titkos egyeztetéseikben messzebbre mentek volna, mint tette azt Szelepchény György 1665. november végén Giulio Spinolával.

A nuncius és a kancellár megbeszéléséről a jelek szerint nem szivárgott ki semmi. Spinola a Szelepchény által elmondottakat az őt rendszeresen bizalmas megbeszélésekre hívó olasz származású Eleonóra özvegy császárnénak¹³⁹ sem árulta el a jelek szerint. Egyedül talán egy téren mutatott némi elkötelezettséget és aktivitást Habsburg-oldalon. Nyilvánvalóan előzetes egyeztetés nyomán közreműködött abban, hogy Kollonich kánoni kivizsgálási eljárása már császári kinevezése napján megkezdődjön a nyitrai püspökségre, és a hitvallást is szinte azonnal letehetette. Ezzel az uralkodói aktust kánonjogilag is előzetes legitimációban részesítette, és ezzel tulajdonképpen szerepet vállalt abban, hogy Kollonich bekerüljön a magyar püspökök közé, továbbá Nyitra és a tervezgetésekben kulcsszerepet kapó nyitrai vár a kulcsidőszakban pedig átmenetileg kikerüljön a magyar epizkopátus kezéből. Mindezt végül Szelepchény csupán hátráltatni tudta.¹⁴⁰

---

¹³⁷ Az uralkodó 1666. január 15-én írta alá az esztergomi érseki kinevezést. PL AS AR Class. A, n. 28.; HU-MNL-OL-E 229 2. kötet, fol. 149–150. Vö. Kollányi: *Esztergomi kanonokok...* 246. és Juhász: i. m. 40. A kamarai beiktatásra már egy hét múlva sor került. Vö. Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar kamarai levéltár, Magyar Kamara regisztratúrája, *Expeditiones camerales* [HU-MNL-OL-E 15], n. 66/I/1666. A császár döntésére: *Privatbriefe Kaisers Leopold I...* 190. (n. 84.); a salzburgi érsek bíborosi felterjesztését már 1666. január 5-én expedálták: *AAV Segr. Stato, Principi*, vol. 89, fol. 6r–v.

¹³⁸ Auerspergre: Grete Mecenseffy: *Im Dienste dreier Habsburger. Leben und Wirken des Fürsten Johann Weikhard Auersperg (1615–1677)*. Wien–Leipzig, 1938 /Archiv für Österreichische Geschichte 114/2./, 462–502, különösen 481skk; a forrásokban *Dux Saganensisként* szereplő Lobkowitznak érdekes módon nincs modernnek mondható biográfiája, rá lásd a kurrens nemzetközi lexikonok szócikkeit, mindenekelőtt Hans Schmidt: Lobkowitz, Wenzel Eusebius Fürst von. *Neue Deutsche Biographie* 14. Berlin, 1985, 732–734.

¹³⁹ Vö. a fentebb más összefüggésben már idézett nunciusi jelentéseket: *Nuntiaturrepichte...* 787–788. (n. 441–442.) és 790–791. (n. 441.).

¹⁴⁰ Lásd fentebb, 113–119. j.

Spinola nunciatúrája ugyanakkor rendkívül rövid, mindössze két éves volt, és már 1667-ben visszatért Rómába, utóda a majdani XII. Ince, Antonio Pignatelli lett (1668–1671).¹⁴¹

8. Szelepchény primás és az összeesküvés felszámolása

Amikor 1668 őszen Iványi Fekete László, Wesselényi nádor volt tisztje, majd Barkóczy István feltárta a primás előtt a nyárra tervezett felkelés és a hozzá vezető korábbi szervezkedés történetét, Szelepchény haladéktalanul továbbadta információit a bécsi udvarnak és magának I. Lipótnak.¹⁴² Sőt már 1668 tavaszán, nyarán mozgósította hírszolgálatát a felső-magyarországi mozgólódásokról, Bory Mihály „hallani is borzasztó” dolgairól.¹⁴³ 1669 májusában az eperjesi gyűlés és Zrínyi ottani fellépése ellenében politizálva hívta fel az uralkodó figyelmét arra, hogy Nádasdy nemcsak *coram hereticis et factiosis* törekszik gyűlöletessé tenni őt, az egyházi rend fejét, hanem Kollonich-csal karöltve az udvarban szintén így tesz.¹⁴⁴

Mindezek után nyilvánvaló, hogy Szelepchény nem vett részt abban a szervezkedésben, amely az 1666. februári stubnyai találkozóval ténylegesen a Wesselényi-féle 1666–1667-es összeesküvésbe fordult, majd a leginkább már Nádasdy Ferenc és Zrínyi Péter, Frangepán Ferenc, valamint I. Rákóczy Ferenc nevével fémjelvezhető 1667–1668-as, illetve 1669–1670-es szervezkedéssé alakult.¹⁴⁵ Ez nem csupán feltételezés, illetve logikus történeti következtetés. Mint irreális, kalandor, az ország (rendi) függetlenségét veszélyeztető vállalkozást saját – hihető – állítása szerint igyekezett leszerelni. Az összeesküvés bukásának napjaiban látványosan és harsányan közreműködött a bécsi udvar felszámoló manővereiben, 1670-ben folyamatosan oda-vissza ingázott Pozsony és Bécs között.¹⁴⁶ 1670. április 26-án, alig két héttel Zrínyi és Frangepán letartóztatása után Bársony György váradi püspökhöz írt, eddig ismeretlen leveléből jól diagnosztizálható a primás elhatárolódása az összeesküvőktől és közreműködése a lázadás leverésében. A szervezkedés leállítására tett feltételezett kísérleteire utolsó sorai utalnak: „*én eléggé munkáltkotam, hogy az szegény hazát minden alkalmatlanságoktul megoltalmaztam volna...*”.

---

¹⁴¹ A majdani XII. Ince bécsi nunciusi kinevezése 1668. márciusban kelt. Squicciarini: i. m. 148–150.

¹⁴² Pauler: *Wesselényi*, I... 205–208.; Rottalhoz erről írt leveleinek idézésével: Benczédi: *A Wesselényi-féle...* 630.

¹⁴³ Óváry: i. m. 248. (n. 1551–1552.) és 249.. (n. 1560.) („...*non dubium, quin brevi maiora sit perpetraturus scelera, quorum exemplo iam etiam Michael Borj tanta perpetrare audet, ut aures horreant ea audire*” – ered itt a további rebellió Balassa Imre lázadásából. MTAKK 4928–29/D-255, időrend [1668. július 27.]).

¹⁴⁴ Levele az uralkodóhoz, 1669. május 19. MTAKK 4928–29/D-255, időrend. Vö. Óváry: i. m. 257. (n. 1608.) Pálffy Tamás kancellár elleni panaszai 1669. július 31-éről: uo. 259. (n. 1618.).

¹⁴⁵ Lásd a 15–16. j.-ben idézett alapirodalmat.

¹⁴⁶ Vö. Óváry: i. m. 265–266. (n.1652.), 266. (n. 1658.), 280–281. (n. 1731.).

A dokumentum Szegedy Ferenc Lénárt egri püspök iratai között maradt fenn, nyilvánvalóan terjesztés céljából a primási kancellárián készült másolatban:

„Vettük kegyelmed levelét, és az mit szóval pater Sambar¹⁴⁷ által üzent, megértettük. De édes püspök uram, nem köll azoktul az nyughatatlan seditiosusoktul [lázadóktól] annyira tartanunk, vagy félnünk, paveant illi et non paveamus nos [ők féljenek és nem mi]: mert ezek olyanok, ami nemők azok a sáskák, kikrül Sz. János in Apocalypsi ír: sunt sine rege et capite [király és fő nélkül vannak], tanulhatnának a megromlott fejektül, Bán uramtul, aki sógorával edgyütt kemény arestom alatt vagyon. Íme mint rontá magát, feleségét, gyermekiit és sógorát, minden jovaira már Őfelsége kezét tette; ezennel többen is (amint vélnek az emberek) lesznek olyanok, akik hasonló kelepceében esnek. Az hadak máris megindultak, e jövő szerdán Posonynal lesznek, akik Morvából és Csehországból jönnek, Vágújhely és Trinchin között meg fognak csak ezekkel egyezni, akik peniglen Slesiaból és Suecziából,¹⁴⁸ azok Jablonkán mennek által. Hada Őfelségének elegendő leszén, csak adhassunk elegendő provisiót nekik, adgyon számot róla Isten s világ előtt, aki azt a sok idegen németet nyakunkba hozta, én eléggé munkáltkottam, hogy az szegény hazát minden alkalmatlanságoktul megoltalmaztam volna, de ha így akarták némelyek nyughatatlan elméjek praecipitantiavival [megzuhanásaival], úgy vegyék hasznát. Tarcsa és éltesse Isten sokáig jó egészségben kegyelmedet. Most többet nem írhattunk, mivel Őfelsége kihívtaván Laxemburghba bennünket, im szintén a szekérbe ülünk” – fejezte be sorait Szelepchény.¹⁴⁹

A primás e levelében kárhoztatta a felelőtlen politizálást, s szemlátomást berzenkedett az ország német megszállása ellen. A csapatok hadmozdulatairól pontos értesülései voltak, ezeket egyaránt szerezhette az Udvari Haditanácstól, illetve a hágók közelében lakó papjaitól, intézőitől, kamarai tisztviselőktől. Információit nyilvánvalóan az ellenállás demoralizálása céljából terjesztette. Az összeesküvés felszámolásakor huzamosabb ideig Bécsben tartózkodott, I. Lipót tartotta ott, és rendszeresen részt vett a császári döntéshozatalban, rendre kijárt Laxenburgba, majd Ebersdorfba is.

Szelepchény óvatossága nem volt hiábavaló, stratégiája mindezen jelekből ítélve bevált, politikai ösztönei nem csalták meg. Ugyanakkor a helytartótárs Nádasdy Ferenc szeptemberi letartóztatása kétségkívül számára is jelentősebb turbulenciát okozott. Az országbíró magából az összeesküvés folytatásából, az 1670-es felkelés előkészítéséből már inkább ki-, mintsem bennmaradt. A rendi szervezkedést és egy

---

¹⁴⁷ Sámbar Mátyás S.I.

¹⁴⁸ Sueczia az *Orbis Latinus* szerint a nyugat-porosországi Schwetz (*Swetense Castrum*).

¹⁴⁹ A Bécsből írt levél címirata: „*Paria litterarum illustrissimi domini archiepiscopi Strigoniensis ad dominum episcopum Varadiensem*”. EFL AS n. 45 (Epist. ad episc. Szegedy, 1668–1670). Szelepchény ekkori magatartására lásd Pauler: *Wesselényi*, II... 55–59. is. Zichy István ugyanekkor hasonló információkat közölt a pozsonyi kamarával. Benczédi László: Az 1670. évi tiszavidéki felkelés és társadalmi háttere. *Századok*, 1975. 509–550., 527–528.

országgyűlés összehívásának előkészítését leginkább saját nádori ambíciói miatt azonban folytatta (az 1668-as *Oratio* az ország négy rendjéhez szólt, és rendi gyűlést hívott össze 1670 márciusában Besztercebányára). Emiatt, valamint óriási vagyona miatt az erősödő, sőt vérszemet kapó lipóti abszolútizmus célkeresztjébe került. Mozgásának iránya mindazonáltal ellentétes a primáséval. 1664 őszén még ők ketten fogadják el a vasvári békét,¹⁵⁰ és 1665 folyamán részesei a különféle közjogi koncepciók kidolgozásának, ám Szelepchény 1666-ra felismeri a realitásokat, és ügyesen visszakozik. 1666 nyarára Nádasdy pedig jó időre csatlakozik a stubnyai, murányi összeesküvőkhöz. Bár hivatalos kihallgatáson csak a harmadik alkalommal vallott Szelepchény ellen, már 1670. szeptemberi 3-ai letartóztatása¹⁵¹ alkalmával mondhatott egyet s mást, mint ahogy Zrínyi Péter is tett utalást érseki érintettségre szeptember 7-én.¹⁵²

Ezt követően szinte azonnal súlyos támadás indult a primás ellen az udvarban. Régi haragosa, Pálffy Tamás kancellár, aki bizalmasa, de a kancellári szolgálatban végül be nem való Szegedy püspök helyére lépett, Kollonich Lipóttal az oldalán nyíltan megvádolta az esztergomi érseket a szervezkedésben való részvétellel.¹⁵³ A korábbi, szűnni nem akaró ellentétekhez szorosan kapcsolódó¹⁵⁴ támadás egyúttal Rottal János ellen is irányult, akit viszont aligha lehetett meggyanúsítani, és inkább a lőcsei *commissio* élén végzett bizonyos irénizmusa ürügyén vették célkeresztbe. A bukott főuraktól elhatárolódó, azokat kárhóztató, további letartóztatásokat vízionáló és az összeesküvés felszámolásában a jelek szerint buzgólkodó – a bevonuló hadak ellátásából talán hasznot is hajtó – és legfőképpen az udvarban otthonosan

---

¹⁵⁰ *Acta coniurationem...* 7–8. (n. v.).

¹⁵¹ Pauler: *Wesselényi*, II... 140–144.

¹⁵² Benczédi: *Szelepchényi érsek ügye...* 490–491. (7. j.). Zrínyi állítása egyaránt vonatkozott Széchényi Györgyre is. Lásd fentebb, 86. j.

¹⁵³ Részletesen Szelepchény és Rottal levelezése alapján: Benczédi: *Szelepchényi érsek ügye...* 491–494.

¹⁵⁴ A szűnni nem akaró „fakcióharc”-ról érzékletes beszámoló a primás 1669. május 6-ai levele Lipóthoz. Ebben előljáróban a felső-magyarországi mozgalmakat szervező Vitnyédyt (aki az ő személyében az egyházat akarja „prostituálni”) és Nádasdyt vádolja, majd rátér Kollonichra, aki szerinte már Rómában is rossz híret keltette, nemcsak Magyarországon és Bécsben: „*Iam recte intelligo dictum episcopum modo Viennam ascendere velle, ut me ibi quoque sinistris commentis et calumniis traducat, suosque aliquos excessus, quos me nescivisse existimat, excusatione praeveniat. Haec sunt artes, quibus malevoli isti vigilem meam erga servitium maiestatis vestrae fidelitatem et existimationem convellere et lacerare ubique, tam hic inter regnicolas, quam etiam in aula maiestatis vestrae, quin etiam alibi, plane in Italia nituntur. Non ita pridem monitus sum a quodam confidente amico meo, quod idem episcopus tales delatorios pasquillos scripserit plane Romam. Ad que omnia ego tantum tacens gemo et attendo, quid ulterius sit meditatura haec factio, confusus brevi calumnias eorum et falsa commenta, sincera veritate et status mei nota omnibus integritate. Interim tum tot tribulationibus et inanibus iuveniliū istorum et inquietorum ingeniorum vexationibus fatigatus, taedet me plane vitae meae cupiens potius dissolvi et ut quantocius moriatur morte pistorum anima mea*”. MTAKK 4928–29/D-255, időrend. Vö. Öváry: i. m. 257. (n. 1604.)

mozgó, remek taktikai érzékkel megáldott Szelepchénynek azonban rövid úton sikerült tisztáznia magát. Első körben, 1670. november 10-én egy Pálffy Tamás kancellár állításait cáfoló uralkodói iratot eszközölt ki, amely szerint alaptalan a vád, miszerint Nádasdy Ferencsel titkos és törvénytelen levelezést folytatott volna.¹⁵⁵ A nála alaposabb gyanúba keveredett püspöktársait már egy jó hónappal korábban eredményesen igyekezett védelmébe venni. Mind I. Lipótnál, mind pedig a főminiszter Lobkowitznál elérte, hogy ha valamelyik egyházi személy gyanúba is esne, az ne derogáljon az egész klérusnak, hanem vegyék figyelembe az „egyházi rendnek honestását”, és metropolitaként ő járhasson el velük szemben.¹⁵⁶ A primás gyors és hatékony fellépésének köszönhetően az ellene szervezett palotaforradalom híre még csak ki sem szivárogtott. Még a rendre jól értesült toszkán (és pármái) rezidens Giovanni Chiaromanni sem hallott róla.¹⁵⁷

Kollonich és Pálffy arra irányuló puccskísérlete, hogy átvegyék a magyar ügyek irányítását a primás-helytartótól, tehát hamar elbukott, „*már október végén-novemberben szétfújták az őszi szelek, ámde Szelepcsényi, aki önmagán keresztül némileg az egész katolikus magyar főúri világnak kelt a védelmére, megküzdött, győzött és – maradt.*”¹⁵⁸ E világ és a magyar rendiség védelmére nyújtotta be október első napjaiban fontos emlékiratát, „*amely átfogó tervezetet tartalmazott a magyarországi rendezés általa helyesnek tartott irányáról. Az első komoly hozzászólás volt ez a kormányzat kérdéséhez a vezető magyar politikusok részéről, abban az új történeti helyzetben, amely a Wesselényi-mozgalom kipattanása és leverés után előállt*” – írja Benczédi László az esztergomi érsek „alkotmányos projekttervéről”.¹⁵⁹ Ezen korszakos jelentőségű emlékiratát, annak jelentőségét és fogadtatását, továbbá a primás politikai szerepvállalását az elkövetkező két évben, részben pedig azt követően, professzionálisan elemzi Benczédi a korábbiakban már többször idézett tanulmányában.¹⁶⁰ A szerző gyakorlatilag az egész addigi historiográfiával vitába

---

¹⁵⁵ Benczédi, i. h. Az ártatlanságát „bizonyító” tanúsítvány másolata: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Könyvtár, Kézirattár [ELTE EKK], Collectio Hevenesiana, vol. 70., fol. 176–177. – A primás győzelme nem volt megsemmisítő, Pálffy később is gyakran tört borsot az orra alá. 1671 tavaszán Szelepchény például amiatt tiltakozott felháborodottan Lobkowitznál, hogy a kancellár az ő tudta nélkül töltetett be több egyházi javadalmat. Óváry: i. m. 300. (n. 1830.) és 302. (n. 1841.) – Úgy tűnik, a Szelepchény és Rottal elleni udvari machinációba Hoher kancellár is bekapcsolódott, Lessenyei Nagy Ferencről kifejezetten az utóbbi ellenében szeretett volna terhelő adatokat nyerni. ÖStA HHStA Ungarische Akten, Specialia, Fasc. 295. Konv. D, fol. 11–18 (1671. október 15.).

¹⁵⁶ Levele Szegedy Ferenc egri püspökhöz (1670. október 2.): Balássy Ferencz: Közlemények az egri érseki levéltárból. *Magyar Tudományos Értekező*, 1862. 2. sz. 260–268. és 334–346., 344–345. (n. 13.) Vö. Pauler: *Wesselényi*, II... 156–158. is.

¹⁵⁷ Ekkori jelentéseiben csupán fáradozásai jutalmául kapott újabb helytartói kinevezése szerepel. Bécs, 1670. november 1. Óváry: i. m. 294. (n. 1795.).

¹⁵⁸ Az idézet: Benczédi: *Szelepcsényi érsek ügye...* 494.

¹⁵⁹ Uo. 494–495.

¹⁶⁰ Uo. 495skk.

szállva rajzolja meg – negatív személyes tulajdonságait a maguk helyén kezelve – Szelepchény politikai portróját, és voltaképpen rehabilitálja személyét a magyar történetírásban: ő a „a mérleg nyelve” rendiség és abszolútizmus között, kompromittálódott katolikus főurak megmentője, egyfajta konszolidátor. Benczédi rámutatott arra, hogy befolyása megőrzését Szelepchény sok tekintetben tulajdonképpen a Lobkowitzhoz fűződő viszonyának köszönhette, aki azonban nem vette észre, hogy az 1670 őszén aratott személyes győzelme, az október 10-i titkos tanácsi konferencián kapott „vállveregetés”, a személyes bizalom kifejezése csupán érdemi javaslatainak elutasítását palástolta.¹⁶¹

Benczédi többször visszatér az 1670. október 10-én tárgyalt emlékirat utolsó pontjára, amely az örökös királyság bevezetéséről, a rendek szabad királyválasztó jogának feladásáról szól: *„Vajon tudatos volt-e Szelepchényben a magyar rendi önállóságra leselkedő nagy veszély, vajon dolgozott-e benne olyan szándék, hogy ajánlatával, gesztusával mintegy elébe menjen az eseményeknek, s kifogja a szelet a bécsi udvar vitorlájából? – Nem tudjuk, de ismerve a szeptemberi hetekben eluralkodott általános megfélemlítettség érzését, ezt a feltevést nem zárhatjuk ki a lehetőségek köréből. Objektív jelentésében ez a javaslat mindenesetre egy ilyen megelőző és védekező funkciót töltött be: a magyarországi főúri és nemesi mozgalom összeomlása után, amikor Bécs kezében összpontosult minden hatalom, úgy tartani fenn, illetve állítani helyre a korona és az ország együttműködését, hogy a rendi dualizmus súlypontját bizonyos mértékig a központi hatalom irányába tolják el. Hogy az érsek eközben távolatilag is lemondott az állami önállóság alkotmányos biztosítékáról, a szabad királyválasztásról, az tagadhatatlan, ámde ezt egy olyan szorongatott helyzetben tette, amikor a félszázaddal korábbi csehországi események ismétlődésének rémképe sejlett fel – s nem alaptalanul – a kortársak képzeletében...”*¹⁶² – olvashatjuk.

Benczédi László arról is ír, hogy Bécsben 1671–1672 folyamán ismételten előelőhozták a hűtlenségén esett foltot. Mindaddig szó esett erről, amíg „ártatlanságáról” 1672. október 12-én az uralkodó egy újabb, általánosabb jellegű tanúsítványt adott ki.¹⁶³ A Szelepchényt a magyar politikai kultúra élvonalába elhelyező marxista történész a jelek szerint egyedül ezt az egy kérdést, tudniillik azt, hogy mivel szorították sarokba a primást, nem tudja megfejteni. A tanulmányunk elején megoldásra váró problémafelvetésként idézett dilemma részletei a következők: *„Történeti kutatásunk mindezideig nem tisztázta megnyugtatóan, volt-e, s ha igen, mennyi tényalapja a két főpap, Szelepchényi György esztergomi és Széchenyi György kalocsai érsek »beavatottság«-ának. Ami Szelepchényit illeti, ismerjük az öreg primás vérbő, impulzív természetét: nagyon is elképzelhetőnek tartjuk, hogy a bécsi politika ellen olykor indulatos kijelentésekre ragadtatta magát. Amellett tudjuk azt is, hogy az érseknek nem kellett a szomszédba mennie némi furfangért, ravaszságért.*

¹⁶¹ Uo. 496.

¹⁶² Uo. 499–500.

¹⁶³ Uo.; HU-MNL-OL-A 57 15. kötet, 433–444. old.; PL AS AR Class. X. n. 196. 61. csomó, fol. 201.

Nagyon is valószínű például, hogy amit a mozgalomról megtudott, azt az udvarnak úgy adta tovább, hogy nem mindent adott tovább, s a kettő közötti rés már bő alkalmat nyújtott a gyanú megfogására. Szolgáltatokat tenni erre is, arra is, lehetőleg minden irányban bebiztosítani magát – ez nagyon is beleillik abba a képbe, amelyet a források nyomán erről a bonyolult, ellentmondásos, s a maga nemében robusztus figuráról alkothatunk. De tulajdonképpen ezt írta elő a számára az a hatalmas érdek is, amelyet a maga személyében kifejezett: a magyar katolikus rendiség, vagy még közelebbről, a rendi szellemű magyar katolikus egyház. És Szelepcsényi, a háta mögött ezzel a roppant érdekeltiséggel, sajátos módon éppen azon az áron, hogy ravaszkodásával gyanúba keverte magát – vagyis éppen helyzete élő és feloldhatatlan ellentmondásai által – vált az események további alakulásának, az 1670-ben kibontakozó új politikai iránynak mintegy a kulcsfigurájává” – sorjáznak Benczédi fontolódásai.

Nos, Spinola nuncius szövegének ismeretében talán mi már megpróbálkozhatunk a kérdés megválaszolásával. Jelenleg arra az egy tényre van bizonyítékunk, hogy Szelepcsény tárgyalta katolikus főpapokkal és főurakkal 1665 őszén arról, hogy az Erdéllyel egyesített Magyarország „protektora” a Szentszék legyen, és a magyar trón betöltésében közreműködjön, az ország számára hasznos uralkodót „kanonizáljon” (*canonizzasse*). Szelepcsény személyes munkálkodását (*le di lui maniffatture*) ígérte ama alárendeltség (*subordinazione*) valóra váltása (*verificare*) érdekében, amellyel Magyarország és Erdély tartozik a pápa irányába, és finom államjogi distinkcióval az ország (*Regno*) és az államok (*Stati*), azaz a királyi és a fejedelmi állam törvényes investitúrájáról (*legitima investitura*) beszélt. A Szentszéknek viszonzásul megegyezés szerinti, illendő „tiszteladót” (*tributo dell’homaggio*) ajánlott fel azon engedelmesség kifejezésére, amelyet az ő révén adnának a „pápa szentséges nevét ennyire tisztelő engedelmes népek”.

Mindez így, 1670-ből és az azt követő évektől nézve már roppant kockázatosan hangzott, kiváltképpen az I. Lipót elleni merénylet(ek) ismeretében – Nádasdy harmadik kihallgatásakor ezt firtatták részletekbe menően.¹⁶⁴ A protestáns Vitnyédy által az uralkodó ellen tervezett/szervezett merényletet elsőként 1666-ban említik,¹⁶⁵ de nyilván már korábban is felmerült az ötlet. A merénylet jelentőségének tényét esetleges megvalósulása teljesen más fénybe helyezi annak tudatában, hogy az Ausztriai-ház örökösödésének kérdését 1740-nél jó hetven esztendővel korábban tette volna aktuálissá és akuttá. És a tervezett merénylet összefüggésében Szelepcsény akciója is önmagában szintén súlyosabb konspirációs vonulatot nyer. Hiszen bár a nuncius előtt nyilván nem mondta és nem is mond-

¹⁶⁴ Nádasdy harmadik kihallgatásának ismertetése: Pauler: *Wesselényi*, II... 281. A pápai közbenjárás: uo. 282–283. A merénylet(ek) tervezésére vonatkozó vallomásokra lásd Pauler: *Wesselényi*, I... 110, 2. j. Vö. Pauler: *Wesselényi*, II... 116–117. is.

¹⁶⁵ Pauler: *Wesselényi*, II... 108–110. Megemlítendő, hogy az elrablás, erőszakos halál stb. mellett a „diszkréttebb” mérgezés vádjai is előkerültek. Uo. 282–283.

hatta ki, de egyáltalán nem biztos, hogy az egyházi rend terveiben, amelyek I. Lipót esetleges közeli halálának valószínűségét vették fontolóra, kizárólag a természetes halandósággal számolt... Bizonyítani nyilván nem lehet, de feltételezés szintjén számba vehetjük, hogy netalán egy esetleges merénylet vélt sikere volt az, ami előre gondolkodásra, az új helyzetre történő felkészülésre ösztönözhetette a magyar prelátusokat. A magunk részéről nehezen hisszük, hogy a klérus előtt a merénylet elképzelése titokban maradt volna, hiszen számos példa cáfolja ezt. A 17. század elején IV. Henrik francia király életét orgyilkos tör oltotta ki, majd a század közepén I. Károly angol királyt kivégezték. A zarnokölésről vallott korabeli, akár protestáns, akár jezsuita nézetek Európa-szerte ismertek voltak, hasonlóképpen elterjednek számított a *culpa felix*,¹⁶⁶ akárcsak az uralkodói kötelezettségszegésről szóló Grotius-i tanok.¹⁶⁷ Mindezek ismeretében, illetve a várható politikai „hasznót” szem előtt tartva, I. Lipót kiiktatásának elképzelését egyáltalán nem tekinthetjük epizodikus elemnek a szervezkedés történetében, mint ahogy Zrínyi és Nádasdy kihallgatói sem tekintették annak. Sőt az egész összeesküvésnek ez adott volna valamelyes realitást. Az elkövetőktől nyilván el kellett volna határolódní, megbüntetni őket – ezért nem vállalta végül senki; de a beálló *fait accompli*-ban az ország rendjei már szabadon és törvényesen cselekedhettek volna – gondolhatták. Lipót halálával pedig a vasvári béke érvényessége is erősen megkérdőjeleződött volna. De nem soroljuk tovább a feltételezéseket.

Pálffy Tamásnak az országbíró vallomása vélhetően csupán alkalmat adott a vád megfogalmazásához, az 1665-ös elképzelések tényéről és tartalmáról mindvégig tudhatott valamit. Ám mindaz, ami a magyar rendi szervezkedések, tervezetek világának természetes sajátja volt gyakorlatilag Luxemburgi Zsigmond halála óta a szabad királyválasztás jogának köszönhetően, 1670-re összeesküvéssé alakult. Kiváltképpen akkor, ha és amennyiben az elképzelések között bármilyen kontextusban előkerült a trónutódlás kérdése, lett-légyen annak immár bármilyen, akár természetes oka is. Benczédi László így értékeli Szelepcshény 1670. októberi tervezetének utolsó, a szabad királyválasztás jogáról lemondó részét: „A Szelepcshényi ajánlatában kifejeződő magyar rendi hűségnyilatkozat, az uralkodóház iránti lojalitás adott időpontban történt demonstratív kinyilvánítása végeredményben a magyarországi feudális uralkodó osztály többségének természetes önvédelmi reflexe volt, amellyel a csehországi katasztrófa méreteinek magyarországi ismétlődését kívánták elhárítani.”¹⁶⁸ A Spinola-szöveg ismeretében ezt az értelmezést azzal

¹⁶⁶ A zarnokölés teóriájának felekezetek feletti jellegére és hazai vetületeire: Szolnoki Zsolt: Egy jezsuitaellenes argumentum interkonfessionális helyzetben. In: *Interkonfessionális és irodalom a kora újkorban*. Szerk. Móré Tünde – Tasi Réka. Budapest, 2020 /Reciti Konferenciakötet 8./, 115–127., különösen 122ssk.

¹⁶⁷ Hugo Grotius vonatkozó alapmunkája (*De iure belli ac pacis libri tres*) 1625-ben jelent meg először Párizsban.

¹⁶⁸ Benczédi: *Szelepcshényi érsek ügye...* 500.

egészíthetjük ki, hogy Szelepchény ezzel igyekezett leginkább korrigálni saját korábbi „meginását”. Így magyarázható, hogy miért is került emlékirata végére mintegy meglepetésszerűen ez a pont. Királyválasztásról tárgyalni 1665-ben még tulajdonképpen természetes rendi jog volt, ez 1670 őszére már a felségsértés felé közelített. Úgy véljük, csakis az 1665-ben „titkos” gyűléseken elhangzott, majd a nuncius elé tárt elképzelésekről beszélhettek a letartóztatott katolikus főurak 1670 szeptemberében, erre tromfolt szinte azonnal a primás az örökös királyság tervével, deklarálandó és bizonyítandó feltétlen hűségét a dinasztia felé. Ügyes politikai lépés volt részéről, amivel csorbítani tudta vádlóinak tekintélyét. Hiszen valójában olyan jogról való lemondást ajánlott fel, amely kapcsán éppen ő maga győződhetett meg öt évvel korábban, illetve Zrínyi és Nádasdy bukásával végképpen, hogy nincs valós geopolitikai realitása alkalmazásának. 1665. novemberi koncepciójának – amely Spinola utalása szerint a dinasztia közeli teljes kihalásával számolt – antitéziseként Szelepchény úgy fogalmazta meg a Habsburgok örökös királyságának gondolatát, hogy a spanyol ágat egyedül a debil, utódnemzésre alkalmatlan II. Károly képviselte, Lipótnak pedig akkor még csupán egyetlen élő, mindössze másfél éves lánya volt (a korábban már említett Mária Antónia). Voltaképpen megszívlelte Spinola tanácsát, illetve a nemzetközi diplomáciai trendet követve az osztrák ág továbbélésével számolt.

Esztergom érseke nemcsak azt a Mohács után nyilvánvaló és alapvető tézist mélyíthette el magában, miszerint Magyarország Csehország és az osztrák örökös tartományok nélkül nem állhat meg a törökökkel szemben, hanem azt is, hogy az immáron másfél-évszázados, erős birodalmi pozíciókkal is rendelkező keleti Habsburg-államalakulat semmiképpen nem fogja „elengedni” a Magyar Királyságot, még egy esetleges dinasztikus válság esetén sem. A válság áthidalására – hozzunk egy mindössze 70 évvel későbbi analógiát – a nőági öröklés már ekkoriban megoldásul szolgálhatott volna. Nem csupán I. Lipót csecsemő gyermeke, hanem III. Ferdinánd 1653-ban és 1654-ban született lányai, Eleonóra és Mária Anna Jozefa révén,¹⁶⁹ illetve hasonlóképpen említhető Klaudia Felicitász (1653–1676), a hajadon tiroli főhercegnő, aki a már említett Ferdinánd Károly leánya volt. Klaudia Felicitász lett végül 1673-tól I. Lipót második felesége. Mindketten I. Ferdinánd leszármazottai voltak, sőt a főhercegnő nemcsak apai, hanem anyai ágon is.¹⁷⁰ A magyar jogrendet megkerülő kivégzések, az abszolutista intézkedések bevezetése már ekkor kézzelfoghatóvá tették a később a *Pragmatica Sanctió*ban szemléletesen kifejezett *indivisibiliter ac inseparabiliter* eszméjét. A Szelepchény

---

¹⁶⁹ Előbbi Mihály lengyel királyhoz, majd a lotharingiai herceghez ment feleségül († 1697), utóbbi pedig 1678-ban János Vilmos majdani pfalzi választófejedelem felesége lett († 1689).

¹⁷⁰ Elképzelhető tehát, hogy az ő házasságát a szokásos dinasztikus szempontok mellett (III. Ferdinánd második felesége is a tiroli ágból származott) esetleg a magyar trón biztosításának szempontja is indokolhatta. Mindenesetre korai halála, illetve a rendi alkotmány felfüggesztése miatt még királynévá koronázására sem került sor. – A fenti biográfiai adatok: *Die Habsburger...* passim; Hamann: *Habsburg lexikon...* ord. alph.

által megfogalmazott örökös királyság elve ebben a megközelítésben nem más, mint arra irányuló törekvés, hogy az „örökletes betagozódás” a rendi alkotmány szabályai szerint és annak fennmaradásával menjen végbe. Az 1665-ös esztendő tervezgetései, a Giulio Spinola nuncius elé tárt koncepció voltaképpen 1723. évi *Pragmatica Sancti*óhoz vezető *folymat* korai előjátéka.

Jegyezzük meg végül, hogy rövid úton el kell vetnünk Benczédi azon meglátását, miszerint Szelepchény úgymond „ravaszkodott” volna, és nem adott minden információt tovább, hogy a szervezkedés esetleges sikerére is biztosítsa magát. Egy eredménnyel járó összeesküvésben, egy új Zrínyi/Nádasdy/Rákóczy-rezsimben Szelepchénynek „semmiféle lapot nem osztottak volna” – pongyolasága ellenére talán ez a legkifejezőbb megfogalmazás. Elég, ha a Nádasdy-féle *Oratió*ban róla mondottakra („ordét, visít...”), vagy Báthory Zsófia erős ellenérzéseire gondolunk, aki a Kollonich–Pálffy-féle puccsot is támogatta a primás visszaszorítása, sőt megbuktatása érdekében. Szelepchény koncepcionális okok mellett személyi indítékok, érdekek miatt is mindvégig az udvar oldalán volt már 1667–1670-ben. Nem véletlenül szerepelt elfogásának terve egyes összeesküvők programjában, amelyre ő maga is hivatkozik később.¹⁷¹ Az is adatolható, hogy az 1665. évi közös gondolkodás után a rendi vezetők korábbi személyi ellentétei már 1666 nyarára kiújultak.¹⁷²

*

Spinola nuncius jelentésének tanúsága szerint az alternatív politikai, közjogi program 1665-ben fogalmazódott meg Szelepchény és vele együtt a *status ecclesiasticus* vezetőinek fejében. Méghozzá egy olyan program, amely alapvetően szintén csak katolikus rendiséggel, katolikus királysággal, sőt fejedelemséggel számolt volna. Nem tévedünk, ha kijelentjük: a protestánsok inkább választották volna a török behódolást, mintsem egy esetleges pápai hűbért. Mint ahogy tudjuk: a Szapolyai-féle út, egy erdélyi típusú megoldás lett végül Wesselényi szervezkedésének fő vonulata.¹⁷³ A szentszéki protektorátus elképzelése az 1664-es országos csatlódás, illetve a közjogi és külpolitikai eufória világában keletkezett. A Rajnai Szövetség és XIV. Lajos csapatainak megjelenése, a képviselőikkel folytatott korespondencia kitégította a magyar rendek világképét. Úgy tűnt, a Habsburgoknak

---

¹⁷¹ Szelepchény tervezett elfogására: Pauler: *Wesselényi*, I... 205–209.; valamint II... 156–158.

¹⁷² A nádor már 1663. augusztus 22-én felháborodva kelt ki Lobkowitz előtt a kancellár mérhetetlen harácsolása miatt, miközben kötelességeit az Érsekújvár-közeli surányi várral szemben elhanyagolja. Javasolta Bécsbe menekített kincsei lefoglalását Mátyás király példájára. (1683-ban Kollonich meg is valósítja ezt!) 1666. július 23-án ismét súlyos vádakkal illeti Szelepchényt, az uralkodó előtt őt vádolja a Balassa-féle lázadás értelmi szerzőségével, hogy azt állítja magáról: az ő kezében van a királyi hatalom stb. Egyúttal aggályát fejezte ki, hogy Nádasdyt is ellene fordították. Óváry: i. m. 201. (n. 1255.) és 236. (n. 1481.) Mindeközben a Nádasdy–Szelepchényviszony sosem normalizálódott igazán.

¹⁷³ A török orientációra többek között: Benczédi: *A Wesselényi-féle...* 602–609.

lehet alternatívája, és ez több elképzelésben öltött testet. Ahogy már említettük, az egyik ilyen volt a lengyel–magyar perszónálunióban vagy anélkül a magyar trónra kerülő Bourbon- királynak az 1664 ősztől számos szinten és fórumon megjelenő és vissza-visszatérő vágyképe, de hasonlóképpen felmerült Apafi vagy más főúr nemzeti királyságának ötlete, és harmadik megoldásként behódolás az oszmánoknak és az adófizetőjükké válás. Az elképzelések között szerepelt, hogy a lengyel eseményeket befolyásolják Lubomirski megölésével, az Adrián át francia kontingens érkezzon a királyságba, majd az a Tirolon és Elzászon keresztül érkező francia csapatokkal együtt egyesüljön a magyarokkal. Az 1668-as felkelés terve még távolabb állt a valóságtól, mindennemű külpolitikai támogatást is nélkülözőtt.¹⁷⁴ A szentszéki védnökség Szelepchény-féle – pontosabban az ő megfogalmazásában ránk maradt – elképzelése minden további nélkül ezek közé sorolható. Ugyanabban az 1664/65-ös milióban fogant, és az egyházi rend alternatív programját tartalmazta egy esetleges és átmenetileg nem is valószínűtlennek tartott közjogi helyzet alkalmára. Az osztrák Habsburgok ekkori kihalása esetére az adott konstellációban egy török vazallus magyar állam, egy lengyel típusú anarchikus rendi állam, egy francia-jellegű abszolutisztikus berendezkedés alternatívájaként a pápai protektorátus gondolata voltaképpen az eddigi, 1608-tól működőképesnek bizonyult modellt kívánta fenntartani: mind a fiskális szervezettségű központi hatalmat, mind a rendi alkotmányt meg akarta őrizni, átmentve, sőt növelve a katolikus felsőklérus befolyását mindkettőben.¹⁷⁵

Egy óriási különbség van azonban a Szelepchény-féle terv és a többi elképzelés között. Mégpedig az, hogy a kancellár-prímás nem folytatta a vég nélküli ötletelést, és nem saját vágyaihoz akarta igazítani példának okáért a francia politikát, mint tette rendre Zrínyi Péter (még 1669 tavaszán is az eperjesi gyűlésről),¹⁷⁶ de igaz ez Nádasdyra, illetve még valamennyire Wesselényire is. Szelepchény értett Spinola nuncius elutasító válaszából, időben felmérte, hogy a hatalmi realitások mentén

---

¹⁷⁴ Minderre lásd a szervezkedés többször idézett alapirodalmát.

¹⁷⁵ Az 1608-tól fennálló alkotmányos berendezkedésre és változásaira lásd a 98. j.-ben idézett irodalmat; továbbá Benczédi: *A rendi anarchia...* 1038–1039. és 1041–1041.; Szijártó M. István: A „konfesszionális rendiségtől” az „alkotmányos rendiségig”. Lehetőségek és feladatok a 18. századi magyar rendiség kutatásában. *Történelmi Szemle*, 2012. 1. sz., 37–62., különösen 38–39. – A klérus ellenérzéseire egy túlzó, lengyel típusú rendi rendszerrel szemben – ami ezek szerint (is) Magyarországra nem volt jellemző a kora újkorban – lásd fentebb, 40. j. A magyar államiság értelmezésének új kereteire, sok tekintetben a kora újkorra is releváns problémafelvetéssel és kérdésfeltételekkel, melyekre a kora újkor kutatásnak kell megfelelő válaszokat adni: Pálosfalvi Tamás: *Monarchia vagy rendi állam? Gondolatok a késő középkori magyar állam jellegéről. Századok*, 2020. 1. sz. 135–182.

¹⁷⁶ Vö. Pauler: *Wesselényi, I...* 234–235. Az 1669. április 25-ei levele XIV. Lajoshoz I. Rákóczi Ferencsel és Barkóczy Istvánnal együtt, illetve követutasításuk kiadva: *Acta coniurationem...* 270–271. (n. cccxii–xiii.). Lásd még a 15–16. j.-ben elősorolt, illetve hivatkozott alapirodalmat, illetve a szervezkedéssel foglalkozó idézett tanulmányaimat: *Tractatus puncta...* i. m.; *Uő: Propositiones...* i. m.

csakis a bécsi udvar oldalán és a bécsi udvarban lehet politizálni. Amikor Szelepchény 1668 őszen részt vállalt a felelős koncepciók kidolgozása helyett 1667-től mindinkább kalandos összeesküvésbe váltó szervezkedés leleplezésében, majd 1670-ben felszámolásában, annak világos tudatában tette ezt, hogy a Magyar Királyság ekkortájt mintegy 150 éves létének a Habsburgok formálódó dunai monarchiájában nincs megvalósítható alternatívája. Valóban, 1918-ig, még további 250 évig nem is volt, s ez a felismerés pontosan ugyanaz, mint ami a *Pragmatica Sanctio* 1723-as törvénybe foglalásához vezetett. A primás-főkancellár e kereteken belül igyekezett védelmezni a magyar rendi/nemzeti jogokat, érdekeket, lehetőség szerint visszafogni a megtorló gépezet működését; továbbá e kereteket kihasználva törekedett minden lehetséges eszközzel erősíteni saját felekezete pozícióit – saját korában még egyáltalán nem kivételes módon.

1670-re fél évtized homályába vesző, néhány megbeszélésen elhangzott szóbeli kijelentésen kívül semmilyen nyoma nem maradt a Magyarország feletti pápai protektorátus elképzelésének. Szelepchény a jelek szerint sokkal ügyesebben húzódozott vissza, mint Lippay primás, akinek ellenérzéseiről, terveiről nemcsak a francia diplomácia jelentései szólnak, hanem a rendi/nemzeti hagyomány is megőrizte „ellenzékbe kerülését”.¹⁷⁷ Ugyan Lippay tulajdonképpen Grémonville-nek sem tárt fel semmi különöset, mármint ami a konkrétumokat illeti, mindössze azt, hogy a bécsi udvar ellenében fontolgatják Érsekújvár megostromlását. Olyan fantasztikus programot pedig végképp nem közölt a francia követtel, mint amilyent a kalocsai érsek-kancellár Spinolával.¹⁷⁸

Talán nem tévedünk, ha azt állítjuk: nyilván nem ez volt Szelepchény egyetlen – bár kétségkívül a legfontosabb – lépése az ügyben, de csak ezt az egy nyomot hagyta. Amiről viszont sem a kortársai, sem az udvar nem értesült, velünk ellentétben. Az információt kezdettől fogva a pápai titok virtuális pecsétje zárta le, közel 350 évig rejtőzött a Vatikán archívumának mélyén. A rendi szervezkedésben való tényleges részvételét ügyesen palástoló politikai professzionalizmusa viszont holta

---

¹⁷⁷ Leginkább szemléletes példája ennek az 1684-es *Manifestum*, amelyben Lippay Wesselényivel és a kivégzettekkel együtt mint *magni heroes* jelenik meg a Thököly-féle török orientáció igazolására és legitimálásra. Vö. Péter Katalin: A múlt és a jelen a Thököly-felkelés ideológiájában. In: *A Thököly-felkelés és kora...* 199–204., 202–203.

¹⁷⁸ A Szelepchénynél jóval indulatosabb karakterű Lippay „prekuruc” képének kialakulása tehát inkább vezethető vissza élete utolsó éveiben tett kijelentéseire, mintsem tényleges diplomáciai lépéseire, amelyekben kellő körültekintést tanúsított. (Nemcsak Grémonville előtt volt óvatos, Rómába is mindenki másnál megbízhatóbb unokaöccsét küldte, láthattuk.) „*Halála után elhitték, hogy egy ízben az asztalnál Leopoldról mondta volna »átkozott legyen e kéz, mely a koronát a hitszegő fejére tette le«.*” Pauler idézete Szepesi Pál másolataiból teljesen hihetőnek tűnik, annak ellenére, hogy Lippay 1664. október elején még kedvezően nyilatkozott az uralkodó személyéről Trinkell Zakariásnak adott utasításában, *optimus princeps*nek nevezve őt. Vö. Tusor Péter: Lippay primás, a vasvári béke és a német birodalmi rendek (1664. október). In: *Litterarum radices amarae, fructus dulces sunt. Tanulmányok Adriányi Gábor 80. születésnapjára*. Szerk. Tibor Klestenitz – István Zombori. Budapest, 2015, 79–88., 84. Vö. még Tusor: *Lippay... és a „Wesselényi-összeesküvés...”* i. m.

után két évszázaddal nem kevésbé ártott Szelepchény historiográfiai imázsának. A Nádasdy-féle *Oratio* szélsőségesen szubjektív jellemzésével párosulva ő lett Kollonich mellett a „főgonosz” a nemzeti történetírásban, átöröklődve még a 21. századra is, mint már korábban jeleztük.¹⁷⁹ Tanulmányunk is világosan bizonyítja: bíboros utódával ellentétben Szelepchény egyáltalán nem egy abszolutista technokrata „prelabanc” főpap és államférfi volt. Sőt az ezt megtestesítő Kollonich Lipót udvari antitézisének, ellenségének számított. Kooperációjuknak a protészellenesség volt az egyetlen, szűk keresztmetszete.¹⁸⁰

Dinasztikus legitimitációjú, abszolutisztikus rendszerben elhelyezni és működtetni a magyar rendiséget, mely belső megosztottság, mind jelentősebb relatív erőforráshiány és főként külpolitikai támasz következtében önálló létre képtelen volt, óriási kihívásnak számított. Nehezítette a feladatot, hogy a magyar rendek ahhoz viszont elég erősnek bizonyultak, nehogy örökös tartományként illesszék be őket a formálódó dunai monarchia rendszerébe. Hasonlóan problémás volt a bécsi udvar részéről elfogadni a rendiség létét, és belátni maradék erejét. Ennek a két antagonisztikus, mégis egymásra utalt törekvésnek volt a legkisebb közös többszöröse a primás és a Habsburgok számára a fegyveres, erőszakos ellenreformáció – nagyon jól látta ezt már Benczédi László is, a kompromisszum árát protestáns főurak, nemesek, prédikátorok és iskolamesterek fizették meg.¹⁸¹ E kompromisszum szimbolikus nyitányaként tekinthetjük, hogy nemcsak végleg lezárja I. Lipót a primás elleni hűtlenségi vádat 1670. október 13-án, hanem pár nappal korábban, október 7-én a bíborra ajánlotta X. Kelemen pápának.¹⁸²

A két aktus időbeli közelsége nyilván nem véletlen, és mindkettő a Szelepchény felé áradó, szinte végtelen császári és királyi bizalmat volt hivatott bizonyítani a kortársak előtt (és egyben teszi ugyanezt az utókor számára is). A „szinte” kitévelt az indokolja, hogy Szelepchény csupán az „ezüsfokozatú” császári „ajánlást” tudta megszerezni, a hivatalos nomináció Lipót kegyencéé és testőrparancsnokáé, Franz August von Waldstein máltai lovagé maradt. Ő e minőségében klerikusnak számított. Jelölése korántsem annyira bizarr, mint volt Carretto grófé, aki korábban madridi császári követ volt, vagy netalán a még csak nem is özvegy Auersperg hercegé, aki – bukását megelőzően – francia segítséget is igénybe vett célja eléréséhez. A késő középkorban és a kora újkorban ez a méltóság egyenrangot jelentett a vérbeli hercegekkel (a császári udvarban a főhercegekkel), óriási presztízszt és privilégiumokat, politikai immunitást biztosított, ezért számos politikai álmainak neto-

---

¹⁷⁹ Lásd a tanulmányunk legelején mondottakat és külön is Romsics: i. m. 38.

¹⁸⁰ Mely kooperáció mértékét nagyban felnagyítja az 1674-es prédikátorperben játszott közös szerepük. Lásd fentebb, 9. j. Ugyanez áll Szelepchény és Pálffy Tamás kapcsolatára, Vö. Óváry: i. m. 277. (n. 1549.) – Lásd alább a 196. j-t is.

¹⁸¹ Benczédi: *Szelepchényi érsek ügye...* 502. – Vö. fentebb 34–35. j.

¹⁸² Tusor Péter: *Purpura Pannonica. Az esztergomi bíborosi szék kialakulásának előzményei a 17. században.* Budapest–Róma, 2005 /CVH I/3./, 196. és 240–241.

vábbja volt a korabeli Európában. Nem véletlen, és nem magyarázható csupán egyéni karriervágygal, hogy mind Lippay,¹⁸³ mind pedig Szelepchény két-két évtizeden keresztül tartotta napirenden a kérdést. A bíborosi cím növelte volna belpolitikai presztízstüket, de éppígy a bécsi udvari befolyásukat és az európai renoméjukat. Szelepchény haláláig nem szűnő ambícióinak első nyoma 1658 őszéről való – igaz, még csak híresztelés szintjén.¹⁸⁴ E körülmények, valamint az, hogy együttesen igyekezett megszerezni a bíborosi ajánlást és az újabb feddhetetlenségi deklarációt, megerősíti korábbi gyanúinkat, hogy Szelepchény „szervezkedését” és titkos tárgyalását Spinola nunciussal nemcsak az ország jövőjének biztosítása, az egyházi rend befolyásának megőrzése, hanem saját nemzetközi karrierjének előmozdítása is motiválhatta. Ez utóbbit reálpolitikusként felismerve végül a császári ajánlás útján látta megvalósíthatónak, noha elődjének kudarca nyilván nem töltötte el túlzott derűlátással.¹⁸⁵

Politikai túléléséhez nemcsak az járulhatott hozzá, hogy a hazai epizkopátus és kiváltképpen annak vezetője nélkül a Habsburg-abszolutizmus érdemi bázis nélkül maradt volna Magyarországon, hanem saját ügyes és többirányú politizálása is. A lipóti hatalmi rendszerben helyzetét ekképpen megszilárdító primás későbbi beadványában mindazonáltal igyekezett visszafogni a megtorló gépezet működését.¹⁸⁶ A rendi alkotmány védelmezőjeként hevesen ellenezte a nyílt abszolutisztikus kormányforma bevezetését, miként azt a *gubernium* felállítását ellenző 1673. évi emlékirata is mutatja.¹⁸⁷ A *status ecclesiasticus* érdekeit képviselve ezt megelőzőleg pedig hatásosan védte ki, hogy a szervezkedés felszámolásával megerősödő központi hatalom megadóztassa a klérust.¹⁸⁸

---

¹⁸³ Uo. 106–160.; *Die Diarien und Tagzettel des Kardinals Ernst Adalbert von Harrach (1598–1667)*, I–VII. Hrsg. Katrin Keller – Alessandro Catalano. Wien–Köln–Weimar, 2010, II, 786.

¹⁸⁴ Tusor: *Purpura Pannonica...* 152.

¹⁸⁵ Vö. uo. 156–159.; valamint Tusor: *Lippay...* és a „Wesselényi-összeesküvés...” i. m.

¹⁸⁶ Lásd mindenekelőtt Giovanni Chiaromanni 1671. június 27-ei jelentését. Eszerint „A magyar főrendek az esztergomi érsek, a győri s nyitrai püspökök által szóban s írásban folyamodtak a császárhoz, hogy ha már a bűnösök ellen a legnagyobb szigorrt alkalmazzák, állítsa legalább vissza az alkotmányos rendet az országban, nehogy a bűnösökkel a büntelenek is szenvedjenek. A német fejedelmek is tettek lépéseket a császárnál Magyarország érdekében. De vagy mert a császár a magyarokat mind bűnösöknek tartja, vagy mert tanácsosai nem akarják elszalasztani a kedvező alkalmat, hogy a makacs magyarokat megtörjék, nem hajtanak sem a magyar főrendek kéréseire, sem a német fejedelmek békítő szavaira. Apafi megtagadta a fölkelők iratainak kiadását.” Óváry: i. m. 305. (n. 1860.). Vö. még uo. (317skk oldalak) a Lobkowitz levéltárban fennmaradt számos datálatlan tervezetet, beadványt, melyeket a korábbi kutatás érdemben még nem épített be a kor-szak tárgyalásának narratívájába.

¹⁸⁷ ELTE EKK, *Collectio Kaprianiana/B*, vol. 71., fol. 343–346.; Benczédi: *Szelepchényi érsek ügye...* 494–495.

¹⁸⁸ Lásd az 1671. augusztus 30-ai és az 1672. március 27-ei nunciusi jelentéseket. Vanyó: i. m. n. 98. (57–59.) és n. 62. (107.).

A hűségén esett „folt” azonban a korábbiakhoz képest valamelyest korlátozta – politikai képességein túl leginkább főpapi mivoltának köszönhetően megmaradt – mozgásterét. Noha a helytartóságát egészen 1681-ig megtarthatta, és Pálffy Tamás halála után a magyar udvari kancellária feletti ellenőrzést is vissza tudta szerezni, az egyre inkább erősödő, a bevádolása háttérében álló Kollonich kamarai elnöként a korábbiakhoz képest mégis számottevő ellensúlyát képezte a magyar ügyek irányításában. Szelepchény személye ugyanakkor az 1670-es években is megkerülhetetlen tényező maradt az udvar és az uralkodó számára. Bár a primások hírszolgáltatása Bécs felé végig meghatározó volt a korszakban, Szelepchény e téren szemlátomást túlteljesítette elődeit.¹⁸⁹ Politikai professzionalizmusának köszönhetően az Ampringen-féle *gubernium* „halva született elképzelése” sem jelentett számára végül komoly kihívást.¹⁹⁰ Nem először és nem is utoljára a magyar történelemben a primás Bécsben a magyar érdekek képviselőjének, idehaza pedig helytartóként a Habsburg-hatalom exponensének hálátlan szerepét volt kénytelen betölteni.¹⁹¹ Megkerülhetetlenségének, a rendi, nemzeti érdekek hathatós udvari képviselőjének számos bizonyítéka maradt fenn végig az 1670-es évekből.¹⁹² Az 1680-as évek-re azonban befolyása lassacskán kezdett elpárologni.¹⁹³

9. Összefoglalás, kitekintés

Tanulmányunk ezúttal nem korábbi kutatásaink szokásos metodikáját követte. Tartalmát nem a Vatikánból, Bécsből, Esztergomból, különféle itáliai archívumok és kéziratárak mélyéről, vagy éppen az Országos Levéltár fondjaiból összegyűjtött összetartozó adatok alakították ki, és az eredményeket nem ezen adatok eredői adták. Egyetlenegy forrásunk volt, egy 1665 novemberében kelt nunciusi jelentés, amely Spinola nuncius eredeti olasz nyelven írt beszámolója a Szelepchényvel folytatott tárgyalásáról. Ezt a függelékben található szöveget igyekeztünk elemezni és értelmezni az 1660-as évek rendi szervezkedések és összeesküvések publikált forrásai, régi és új szakirodalma alapján, továbbá kibontani a sűrű jelentéstartalmú diplomáciai *dispacciót* a nemzetközi politika korabeli trendjei mentén és a bécsi udvar viszonyainak, céljainak keresztmetszetében. Sok esetben analógiákra, olykor következtetésekre és feltételezésekre voltunk kénytelenek hagyatkozni, vagyis szá-

---

¹⁸⁹ Lásd például EFML CE Caps. 11, fasc. 2, n. 2. Vö. fentebb, 123. j.

¹⁹⁰ Benczédi: *A Habsburg-abszolutizmus...* 550–552. és 545–546.; és az iménti, 187–188. j.

¹⁹¹ A hozzá 1670–1679 között intézett eredeti uralkodói mandátumok: PL AS Act. rad., Class. V, n. 539. Főként politikai tárgyú leveleinek, felségfelterjesztéseinek fennmaradt regisztruma 1676–1682 között: PL AS AP Prot. S/a; PL AS AP Prot. S/a (Protocollum Szelepchényi 1675); az uralkodónak írt opinói, levelezése az erdélyi fejedelmekkel, lokális válságkezelésének iratai Hevenesi és Kaprinai gyűjteményeiben. *Catalogus manuscriptorum*, I/2–3, ad indicem.

¹⁹² Egy példa: PL AS AR Class. X. n. 196. 47. csomó, fol. 230–231.

¹⁹³ Vö. Tusor: *I. Lipót Szelepchény primás...* 146–151.

mos tekintetben inkább a középkorkutatás, mintsem a kora újkor kutatási metodikáját kellett követnünk. Kutatásunkból mindazonáltal az alábbi, történettudományi tézisként definiálható eredmények születtek:

1. Lippay primás 1665 áprilisa után nem tart szorosabb kapcsolatot a francia diplomáciával. Grémonville bécsi rendkívüli követ jelentéseiben ezt követően jószerevével már csupán halálhíre szerepel.
2. 1665 novemberében Szelepchény a „katolikusok”, a „vele tartó püspökök”, vagyis a *status ecclesiasticus* nevében egy alternatív közjogi koncepciót tárt Giulio Spinola pápai nuncius elé.
3. A koncepció lényege, hogy az egyházi rend nem fogadja el a különféle gyűléseken szóba került elképzeléseket, így sem egy „erős külföldi fejedelmet” nem akarnak a magyar trónon látni, sem pedig nem támogatják a Szent Római Birodalomba való tagozódás gondolatát. Helyette a pápa védnöksége alá kívánják helyezni a Magyar Királyságot és Erdélyt.
4. A gyakorlati végrehajtást nem az Apostoli Szék általi bekebelezéssel, hanem az új uralkodó pápa általi törvényes investitúrájával képzelték el, illetve a cserébe a Szentszéknek fizetendő éves adó formájában. A megvalósítás stratégiai háttérét a püspökök kezén levő várak és jövedelmek képezték volna, mindenekelőtt az „ország kulcsaként” aposztrofált Nyitra. A várat Szelepchény primás egészen 1667 októberéig a kezében tartotta.
5. A nuncius jelentéséből egyértelműen kiderül, hogy a koncepció a magyar trón megüresedése esetére került kidolgozásra. 1665. júniustól a 25 esztendő, Szelepchény által gyenge testalkatúként (*debole complessione*) jellemzett I. Lipót volt az osztrák Habsburgok egyetlen férfi, ráadásul nőtlen és gyermektelen tagja. Az esetlegesen dinasztikus trónigényeket támasztó spanyol ág közeli kihalásával 1665 szeptemberétől a teljes európai közvélemény számolt.
6. A magyar közélettel ellentétben az osztrák örökösödés kérdése ekkor még várakozás szintjén sem merült fel az európai politikában. Giulio Spinola nuncius válaszában rövid úton elutasította a Szelepchény által előtte felvázolt elképzelést. Nyomatékkal felhívta az ekkor még kalocsai érsek és magyar udvari kancellár figyelmét arra a hatásra, amit az elmondottak a császári döntéshozatal körében kiváltak.
7. Ezt követően nincsen nyoma annak, hogy a szűk két hónap múlva esztergomi érsekké és az ország főkancellárjává kinevezett Szelepchény bármilyen lépést is tett volna a pápai diplomácia előtt ismertetett koncepció vagy más, az Ausztriai-ház magyarországi uralmával szemben alternatívát képviselő elképzelés érdekében.
8. Az 1664. évi vasvári békét követő rendi szervezkedés(ek) vezetői között az egyházi rend részéről Lippay György mellett Szelepchény György nevét is meg lehet említeni. Szerepe elődjéhez hasonlóan jól körülhatárolható. Lippay elsődlegesen az oszmánok elleni háború folytatásával (Érsekújvár ostroma

1664. októberben, majd 1665 tavaszán) akart eredményt elérni francia támogatással, illetve potenciális jelleggel megteremtette a titkos érintkezés kereteit. Mindez azonban 1665. áprilisig tartó provizórium volt a fennmaradt adatok tanúsága szerint. Az egyházi rend részéről 1665 őszén Szelepchény a francia orientáció helyett egy itáliait, a pápai protektorátus gondolatát fogalmazta meg és képviselte a szentszéki diplomácia előtt. A közös gondolkodás bizonyítéka, hogy 1665. szeptember derekán Lippay primás azonos nevű unokaöccsét küldte Rómába, hogy oltalmat kérjen Magyarország számára.

9. Szelepchény tárgyalása a bécsi pápai nunciussal, az ott elhangzottak érdemben árnyalják a korabeli teljes katolikus felsőpapságról eddig kialakult történeti képet. Nem csupán Lippay állt a nemzeti egységmozgalom élére, nem csupán Sennyey István veszprémi és Szegedy Ferenc egri püspök került bizonyíthatóan közelebb a tényleges összeesküvéshez.¹⁹⁴ Szelepchény fellépése azt bizonyítja, hogy a rendi szervezkedésben ő maga és az „oldalán álló püspökök”, jószerével a *prelati* rendje, a *status ecclesiasticus* testületileg vett részt. A rendi/nemzeti identitásuk átmenetileg előnyt élvezett a felekezettel szemben. Nem kell csodálkoznunk ezen, hiszen ez Pázmány esetében is megfigyelhető, leszámítva talán Bethlen támadásainak időszakát. Lippay esetében már bonyolultabb a helyzet, mivel nemcsak I. Rákóczy György hadjárata idején mutatott felekezeti intranzigenciát, hanem jószerével az 1650-es évek derekáig, vagy inkább a végéig. Nála is Erdély politikája jelzi leginkább a preferenciaváltozást 1664 előtt.¹⁹⁵ 1664 őszétől a felsőklérus is a nemzeti egységpolitika oldalán áll. Ez az egységpolitika konfesszionálisan oda-vissza irányú. A klérus arra is lehetőséget lát, hogy az ország érdekében adott helyzetben a protestánsok elfogadják az általuk képviselt pápai protektorátust, hiszen nyilvánvalóan nem hozakodtak volna elő a nuncius előtt egy belső vallás/polgárháborút jelentő elképzeléssel (mindez nem prejudikál annak a meglátásnak, hogy a protestánsok ennek ellenére viszont alapértelmezésben szívesebben választották volna a török orientációt). A rendi/nemzeti elköteleződés nem kapcsolódik kizárólag Lippay személyéhez vagy csupán egy-két püspökhöz, hanem egy testületileg megjelenített és az új primás, Szelepchény által is képviselt ügyről volt szó. Ez tanulmányunk talán

---

¹⁹⁴ Vö. korábban, 91. j.

¹⁹⁵ Lippay 1644/45-ös kérelhetetlenségére a linzi békét követő országgyűléseken, óriási befolyására és ezzel arányos népszerűtlenségére az 1650-es években többek között: Tusor: *Jakusith...* 237–268.; Zsilinszky Mihály: *A linzi békekötés és az 1647-ki vallásügyi törvényecikkek története*. Budapest, 1890 /A Magyar Protestáns Irodalmi Társulat kiadványai/, 231–321. és 327–423.; R. Várkonyi Ágnes: *Az elvesztett idő*. Zrínyi Miklós nádori emlékirata. *Hadtörténelmi Közlemények*, 2000. 2. sz. 269–328.; Péter Katalin: Zrínyi Miklós terve II. Rákóczi György magyar királyságáról. *Századok*, 1972. 3. sz. 653–665. Attitűdjének változása leginkább Várad 1660. évi elvesztéséhez köthető. Erdély-politikája változásaira: Kármán Gábor: II. Rákóczi György 1657. évi lengyelországi hadjáratának diplomáciai háttere. *Századok*, 2012. 5. sz. 1049–1084., 1066–1069skk; Szabó András Péter: „De profundis”. Nemzeteszmék a 1657. utáni évek erdélyi válságában. *Századok*, 2012. 5. sz. 1185–1160.

legfontosabb közvetlen tézise. A rendi szervezkedés tehát már a kezdetekben sem szűkkörű arisztokrata összeesküvés, mint ahogy Benczédi László feltételezi, sőt a jelek szerint 1665-ben még szélesebb körű a rendi bázis, mint 1667–1670-ben. A szabad királyválasztás, a *libera electio* vezérmotívuma ekkor még „elvi realitásként” az egyházi rend politikai programjában is szerepel, 1667 ősztől leginkább már csak felső-magyarországi köznemesi gyűléseken tűnik elő.¹⁹⁶

10. A leginkább a későbbi passzivitás okán detektálható, és legkésőbb 1667 őszére már mindenképpen biztosra vehető kihátrálás ebből az egységpolitikából nem konfesszionális, hanem reálpolitikai megfontolások alapján ment végbe. És mint az 1670-es évek történései mutatják, idejekorán felismerve a Habsburg-hatalom leválthatatlanságát, a klérus felekezeti vonalon igyekezett az országon belüli pozícióit erősíteni. A rendi, nemzeti vonatkozások ugyan másodlagosak lettek, de a lehetőségeken belül továbbra is képviselve maradtak. Szelepchény politikai túléléseinek, szerepváltozásainak megítélésében a kulcsszó a „professzionizmus” és a „reálpolitika”.¹⁹⁷ Azt persze az 1670-es években még senki nem láthatta előre, hogy a katolicizmus térhódítása hosszabb távon úgy eredményezte a Habsburg-abszolutizmus megerősödését, hogy az a *status ecclesiasticus* 17. században még erős államalkotó pozícióit is sok tekintetben jelképesé tette a 18. századra.¹⁹⁸

---

¹⁹⁶ Bocskai István zempléni főispán „a környező megyék ellenzéki nemeseit 1667 őszén gyűlésre hívta magához, ahol is egy jövődöbéli nemzeti király vagy kormányzó választásáról folytattak egymás között tanácskozásokat...”. További fontos meglátásokkal a szervezkedés periodizációjára, jellegére, társadalmi bázisára: Benczédi: *A rendi anarchia...* 1038–1039. és 1041–1041. A Spinola-jelentés szemlátomást mintegy keretbe foglalja, rendszerezi és implementálja mindazokat az adatokat és szempontokat, melyeket Benczédi a hazai és bécsi források alapján feltárt és megfogalmazott.

¹⁹⁷ Idekapcsolódóan az egyéni és kollektív érdekképviselő, mely kortól, eszméktől és ideológiáktól függetlenül minden politikus sajátja, leginkább ebben a sorrendben. Hosszú évtizedek alatt csiszolt politikusi professzionizmusát Nádasdy sértőnek szánt szavai érzékeltetik a legszemléletesebben, aki „fortélyos, olaszos praktikái”-ról, „törökös szemtelen csempészségi”-ről ír. Kizárólag kortárs ellenségei századokon át élő inszINUÁCIÓJA, hogy e „skill”-jeit kizárólag saját maga érdekében hasznosította volna. Vö. Veress: *Nádasdy Ferencz Oratio-ja...* 108.

¹⁹⁸ A 18. századi viszonyokra: Joachim Bahlcke: *Ungarischer Episkopat und österreichische Monarchie. Von einer Partnerschaft zur Konfrontation (1686–1790)*. Stuttgart, 2005 /Forschungen zur Geschichte und Kultur des Östlichen Mitteleuropa 23./; Forgó András: Esterházy Imre és az aulikus politika a 18. század első évtizedeiben. In: „*Fényes palotákban, ékes köfalokban*”. *Tanulmányok az Esterházy családról*. Szerk. Maczák Ibolya. Budapest, 2009, 65–86.; Uő: *Egyház, rendiség...* i. m.; legújabban, az átmenet fokozatosságának hangsúlyozásával: Uő: *Korszakváltás – elitváltás? A püspöki kar a török kiűzése utáni évtizedekben*. In: *Katolikus egyházi társadalom Magyarországon a 18. században*. Szerk. Forgó András – Gözsy Zoltán. Pécs, 2019, 73–92. – Érdemes lesz majd külön közleményben továbbgondolni, hogy a Szelepchény-féle illojalitás/lojalitás probléma kifejeződik-e, és ha igen, hogyan fejeződik ki a hozzá köthető képi ábrázolásokon, illetve *vice versa* ezek keletkezése miként interpretálható ebben az erőterben.

Befejezésül jegyezzük még meg, hogy a dolgozat alapjául szolgáló nunciusi jelentésben megjelenő, egy különleges, végül papíron maradt politikai program alapjául szolgáló eszme jó évtized múltán ismét feltűnik Szelepchény tollán. Ez pedig az Apostoli Szék történelmi jogosultságú, Magyarország feletti védnökségének gondolata egy realisabb és főként eredményesebb összefüggésben. A primás 1677. március 26-án Pozsonyból Alderano Cybo bíboros államtitkárhoz intézett levelében az aktuálpolitikai fejlemények összefüggésében elengedhetetlennek tartotta, hogy mielőbb létrejöjjön a pápa által szervezendő nemzetközi összefogás. XI. Ince aktív szerepvállalásának indokaként azt hangoztatta, hogy a Szentszék a Szent István-i felajánlás nyomán különleges felelősségvállalással tartozik Magyarország irányában.¹⁹⁹ A hivatkozott eszmei alap gyakorlatilag ugyanaz, mint 1665 novemberében, a Giulio Spinola nuncius előtt tett fejtegetések alkalmával. Míg a gondolat akkor azonban egy zsákutcának bizonyult kísérlet volt csupán, a későbbiekben határozottan hozzájárult Róma tevőleges részvételéhez a Magyar Királyság oszmán uralom alóli felszabadításában.²⁰⁰

Forrás

*Giulio Spinola bécsi apostoli nuncius
Giulio Rospigliosi bíboros államtitkárhoz*

Bécs, 1665. november 28.

(Archivio Apostolico Vaticano, Segreteria di Stato, Germania, vol. 175, fol. 636r–638v – decifratum)

Di Vienna dal Mons. Nunzio a 28 November 1665
Decifrato 17 Dicembre

All'espressioni, che mi furono fatta per istrada nel progresso della mia descritta entrata in nome dell'Ungheria e Transilvania corrisposero gli uffici più significanti, che in casa passò meco il giorno apresso il Cancelliero de quel Regno, il quale inte-

---

¹⁹⁹ A Jakusith római követjárásakor és Lippay bíborosi felterjesztéseiben is szereplő érv hivatkozási alapja ezúttal már nem a Szilveszter-bulla, hanem Szent Bernát officiumának vonatkozó része volt: „E già che da S. Steffano, che ne fù rè specialmente fù dedicato e raccomandato alla Santa Sede, come si vede nell'officio di S. Bernardo, supplico humilissimamente per mezzo dell'Eminenza Vostra la Santità di Nostro Signore, che si degni di continuargli gl'effetti del apostolicissimo suo zelo, tanto più, che questo Regno ha una totale relazione con la Sede Apostolica, e procurare la conservazione di questo Antemurale della Christianità mediante l'unione de Principi Christiani...”. AAV Segr. Stato, Vesc. e prel., vol. 63, fol. 121r–122v.

²⁰⁰ Szelepchény szerepére a pápai politika magyarországi figyelmének fenntartásában: Tusor: *Purpura Pannonica...* 176skk.

se le mie premure sopra gli abusi colà introdotti da Vescovi nominati dopo vari discorsi, che indicavano la confusione, in che si trova quella regione dalla varietà delle sette costituita, mi disse che il menovato Regno era diviso in tre Popoli, Ungheri, Panoni e Tedeschi. Li primi per la maggior parte massime nell'ordine della nobiltà Calvinista, li secondi Dio grazia quasi tutti Cattolici, gli altri nel più Luterani. Tutti però benché di religione diversa uniti a rifletter sopra la debole complessione dell'Imperatore, che per altro amano, come Principe d'angelici costumi, et a pensare al successore in caso, [fol. 636v] che questo mancasse per non rimaner soggetti alla Tirannide del Turco.

Soggiunse, ma con la precedente protesta di parlarmi con tal confidenza, che solo Nostro Signore possa farsi consapevole del segreto, che a tal fine i Deputati dei divisi Popoli hanno tenute strettissime conferenze, e convengono quasi intener accorte pratiche per acclamare a suo tempo un Principe valevole a defendere il Regno dalla forza d'ogn'altro pretensore, o invenire alla risoluzione, che s'incorpori all'Impero per maggior sicurezza della loro libertà. Li Cattolici però e precisamente i Vescovi aderenti d'esso Cancelliere, il quale ha per così dire autorità dispotica sopra tutte genti inherendo al desiderio di quelle, che coltivano l'antica e ben radicata divozione verso la Santa Sede e la consideranno per loro diretta Padrona, dissentono dalle preaccennate proposte, e concordemente stimano, che quando si [fol. 637r] desse il caso, non debba farsi altro capitale, che della protezione del Pontefice, e non venire a deliberazione, che non sia promossa da suoi ordini et animata dalla sua santissima mente. Onde il Cancelliere medesimo era di senso, che le considerabili renditi, che li esigono dai pesi, a quali gli Ecclesiastici soggiacciono, s'applicassero sin da hora al mantenimento d'alcune piazze importanti, che si trovano in mano de Prelati, e si governano da medesimi come Capitani anco nel temporale, et individuò Nitria che chiave²⁰¹ del Regno; giudicando con tali prevenzioni d'assodare in tutti i sinistri eventi il buon esito di simili progetti.

Io però dopo d'haver dati al Cancelliere segni di gradimento della sua venerazione e della fede di quei Popoli verso la Santa Sede, risposi, che stimavo molto intempestive, e pericolose le fatte meditazioni. [fol. 637v] E che l'istesso composto della pietà, religione, e virtù da lui poco d'anzi commendate come ornamenti proprii del regnante Cesare l'haverebbero anco rese otiose, mentre piuttosto deve ciascheduno sperar fermamente, che Dio giusto e misericordioso non abbandonerà un Principe, che abbonda di tante prerogative, anzi li benedirà nella prole numerosa del suo Augustissimo Sangue. E soggiunsi però che degna di lode era la cautela, con che haveva stipulato il segreto del suo ragionamento mentre apprendevo, che consulte di questa gelosia non potevano risapersi senza gran disturbo dei Consiglieri.

Ma non per questo lasciò egli di replicare, che ben ponderava, che tal volta la Santa Sede non applicarebbe all'incamerazione d'un suo Regno lontano, come

---

²⁰¹ A forrásban az eredeti *decifratum* aláhúzza és sorközi beszúrással e szóra javítva.

difficile a mantenersi dall'avidità de Principi convicini e potenti,²⁰² ma che le di lui [fol. 638r] maniffature tendevano a verificar la subordinazione, che deve l'Ungheria e la Transilvania al Pontefice, il quale in ogni caso mediante la legitima investitura di quel Regno e Stati in un Precipe , che canonizzasse per degno del lor utile Dominio, poteva con l'accordo d'un competente tributo goder dell'homaggio d'ubbidienza, che rendevano con il di lui mezzo Popoli così riverenti et ossequiosi al suo Santissimo nome.”

PÉTER TUSOR

**“ET A PENSARE AL SUCCESSORE IN CASO”
György Szelepchény and the Intrigue of the Estates
(Source value of a nuncio's report)**

The focus of this study is the report of Giulio Spinola, Papal Nuncio in Vienna, dated November 1665. The *dispaccio* reports that György Szelepchény, Archbishop of Kalocsa and Bishop of Nitra, Hungarian Chancellor at Court, presented an alternative concept of public law to Pope Alexander VII through the nuncio on behalf of the ecclesiastical order (*status ecclesiasticus*). The essence of the concept was to place the Kingdom of Hungary and Transylvania under the patronage of the Pope. Practical implementation was not envisaged by means of annexation by the Apostolic See, but by means of a legal investiture of the new monarch by the Pope, or in the form of an annual tax to be paid to the Holy See in return. From the nuncio's report it is clear that the concept was conceived in the event of a vacancy on the Hungarian throne. As of June 1665, the 25-year-old Leopold I was the only male, however unmarried and childless member of the Austrian Habsburgs. Contrary to Hungarian public opinion, the question of the Austrian succession was not even on the table in European politics at that time yet. In his reply, Nuncio Giulio Spinola summarily rejected the idea put forward by Szelepchényi. Thereafter, the supreme clergy collectively distanced itself from the anti-Habsburg conspiracy, known as the ›Magnate Conspiracy‹, which reached its climax in 1670. The question of the Austrian succession, as is well known, did not finally become an acute problem until 1740.

---

²⁰² A forrásban a *de Principi e potenti* aláhúzva.